

Latvijas politikas sistēma

ceļš uz rīcībspēju

Rīga, 2026. gada aprīlis

Latvijas politikas sistēma:
ceļš uz rīcībspēju
Rīga. Domnīca LaSER. 2026.

Redaktori: Daunis Auers, Uldis Spuriņš
Autori: Daunis Auers, Ieva Hofmane, Jānis Ikstens, Valts Kalniņš,
Harijs Kārkliņš, Evija Kļave, Ivo Rollis, Visvaldis Valtensbergs

Paldies LaSER pētniecības komandai (Rūdim Freipičam,
Tīnai Birģelei, Rihardam Burbickim, Maijai Tivai Hillai, Robertam Kitam,
Oskaram Leoskam un Artim Vilkam) un pētījuma laikā intervētajiem
ekspertiem par palīdzību pētījuma tapšanā.

Maketu veidoja: Jekaterina Stakle

ISBN 978-9934-9374-4-6

© Domnīca LaSER. 2026.

SATURS

PRIEKŠVārds	3
KOPSAVILKUMS	4
IEVADS Daunis Auers	6
1. SABIEDRĪBA Ieva Hofmane	9
2. POLITISKĀS PARTIJAS Jānis Ikstens	24
3. VĒLĒŠANAS Harijs Kārklīšs	34
4. SAEIMA Valts Kalniņš, Visvaldis Valtensbergs	53
5. VALDĪBA Evija Kļave	67
6. VALSTS PĀRVALDE Ivo Rollis	81
AUTORI	101

PRIEKŠVārds

Aigars Rostovskis, PhD, LaSER padomes priekšsēdētājs
Daunis Auers, PhD, LaSER valdes priekšsēdētājs

Pirmajos divos darbības gados domnīca LaSER ir izstrādājusi vairāk nekā duci ziņojumu. Sākot ar 2024. gada aprīli publicēto pētījumu “Latvija 2040”, kurā tika izklāstīti četri alternatīvi Latvijas nākotnes scenāriji, domnīca pievērsusies Latvijas valsts pārvaldei un birokrātijai, pašvaldībām, demogrāfiskajām tendencēm, Baltijas valstu sadarbībai aizsardzības jomā un veselības aprūpes sistēmas finansēšanas reformām, kā arī citiem Latvijas attīstībai būtiskiem jautājumiem.

Visos ziņojumos ir sniegtas konkrētas rekomendācijas tajos apzināto problēmu risināšanai. Mūsu ekspertu ieteikumus Rīgas dzelzceļa mezgla modernizācijai ir ņēmis vērā *Latvijas Dzelzceļš*, savukārt šī gada martā premjerministrē Evika Siliņa Saeimā paziņoja, ka ir uzklājis LaSER ieteikumus birokrātijas mazināšanai.¹

Latvijā regulāri tiek pieņemtas svarīgas jaunas politikas un tiesību normas un reizēm arī reformas. Tomēr jāatzīst, ka bieži tas nedod vēlamo rezultātu – Latvija ekonomisko rādītāju ziņā joprojām atpaliek no kaimiņiem, arvien vairāk līdzinoties Balkānu, nevis Baltijas valstīm. Tajā pašā laikā Lietuva strauji tuvojas vecāko un turīgāko ES valstu līmenim.

Ir grūti izprast, kādēļ svarīgi ieteikumi, kam ir plašs ekspertu, sabiedrības un pat politiskais atbalsts, netiek īstenoti. Piemēram, pastāv plaša vienprātība (tostarp arī Eiropas Savienības institūcijās) par to, ka Latvijas reģionālajām pilsētām būtu izdevīgi, ja pašvaldību finansēšanas sistēmas reforma tās stimulētu piesaistīt investīcijas un radīt darbavietas. Šāda reforma paredzētu pašvaldībām piešķirt daļu no uzņēmumu ienākuma nodokļa (UIN) ieņēmumiem, ko nodrošina to teritorijā strādājošie uzņēmumi, kā arī mainīt pašvaldībām piekritošā iedzīvotāju ienākuma nodokļa (IIN) sadales algoritmu,

ņemot vērā ne vien iedzīvotāju dzīvesvietu, bet arī darbavietu.²

Jaunākie *Eurostat* dati liecina, ka Rīga (un plašākā Rīgas metropoles areāla teritorija) ir piedzīvojuši tādu lejupslīdi, ka šī kādreizējā Ziemeļeiropas mēroga metropole tagad ir nabadzīgākā galvaspilsēta Baltijas jūras reģionā.³ Pastāv vienkāršas pārvaldības reformas, kuras varētu īstenot ātri un ar lielu pozitīvu efektu. Tomēr, neraugoties uz plašu politisko un sabiedrības vienprātību, progress šajā un virknē citu jomu – tostarp *Rail Baltica*, *airBaltic* un cīņā ar Latvijas demogrāfisko krīzi – ir apstājies.

Kāpēc Latvijas politiskajai sistēmai ir tik grūti izstrādāt un īstenot svarīgas reformas? Tas ir galvenais jautājums, ko ir analizējusi vadošo Latvijas zinātnieku un ekspertu komanda. Secinājumi ir nepārprotami – Latvijas politiskajai sistēmai ir nepieciešami uzlabojumi.

Politiskajai sistēmai jāklūst tālredzīgākai, un partijām jāpāriet no lozungiem uz reāli īstenojamu rīcībpolitiku izstrādi. Sabiedrības uzticēšanos var atjaunot, veicot salīdzinoši nelielas izmaiņas vēlēšanu sistēmā, kas tuvinātu kandidātus vēlētajiem. Parlamentam jāklūst profesionālākam, pārtopot no teātra par nopietnu politikas veidošanas institūciju un stiprinot ekspertu kapacitāti. Ir mulsinoši, ka Saeimā uz astoņiem šoferiem ir tikai viens pētnieks. Visbeidzot, izpildvarai valdības centrā ir jāizveido īstenošanas vienība (angļu val. – *delivery unit*), kas būtu tieši pakļauta premjerministram un koncentrētos tikai uz valdības 3-5 galveno prioritāšu izpildi.

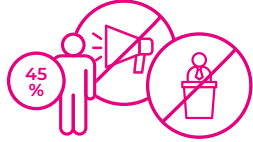
Tikai uzskatāmi rezultāti, kas patiesi uzlabo Latvijas iedzīvotāju dzīvi, var mazināt dziļo plaisu starp sabiedrību un politiķiem. Kvalitatīvāka politika būs iespējama vien tad, ja Latvijas politiskā sistēma tiks pielāgota 21. gadsimta realitātei.

¹ Ministru kabinets. 2026. Ministru prezidentes uzruna Saeimā 2026. gada 12. martā par Ministru kabineta paveikto un iecerēto darbību. <https://www.mk.gov.lv/lv/media/25913/download?attachment>

² Domnīca LaSER. 2025. Latvijas pilsētas 2040. <https://domnicalaser.lv/latvijas-pilsetas-2040-izaugsme-konkuretspeja-parvaldiba/>

³ Eurostat. 2026. Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 3 region. https://doi.org/10.2908/NAMA_10R_3GDP

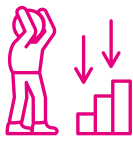
KOPSAVILKUMS

45% iedzīvotāju uzskata, ka politiskā sistēma neļauj ietekmēt politiku

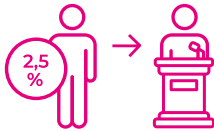
Dubultā atsvešinātība

Latvijas iedzīvotāji ne vien jūtas maz spējīgi iesaistīties politikā, bet arī netic, ka politiskā sistēma dod reālu iespēju kaut ko ietekmēt.

Iedzīvotājus satraucošajām problēmām netiek piedāvāti risinājumi

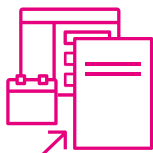
Salīdzinot partiju programmas ar iedzīvotāju identificētajām problēmām, redzamas ievērojamas plaisas.

2.5% iedzīvotāju pauž iespējamību kļūt par politiskās partijas biedru

Partiju biedri un vēlēšanu kandidāti

Paplašināt iespējas savienot Saeimas deputāta pienākumus ar amatiem privātās kapitālsabiedrībās, vienlaikus piemērojot striktas atklātības prasības.

[A] x 60 000

Vīzijas un risinājumi priekšvēlēšanu programmās

Lai mazinātu plaisu starp sabiedrības gaidām un politiķu sniegumu, būtu nepieciešams paplašināt priekšvēlēšanu programmu apjomu un CVK mājaslapā izveidot interaktīvu rīku priekšvēlēšanu programmu salīdzināšanai.

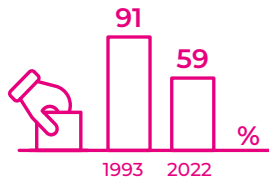
Politiska vienošanās

Nozīmīgāko politisko spēku pakts par politikas kvalitātes celšanu, identificējot vispārīgus valsts attīstības mērķus tuvākajiem 10-15 gadiem.

Vēlēšanu apgabali

Pāriet uz 13 vēlēšanu apgabaliem, veidojot tos uz esošo pašvaldību robežu bāzes un sadalot Rīgu vairākos mazākos vēlēšanu apgabalos.

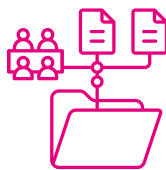
Mandātu sadalījums pa apgabaliem

Noteikt mandātu skaitu apgabalos atbilstoši faktiski nobalsojušo skaitam, nevis balsstiesīgo iedzīvotāju reģistra datiem.

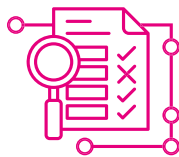
Saeimas kapacitāte

Palielināt parlamenta institucionālos resursus – Saeimas Analītiskais dienests, komisiju ekspertīze un profesionāla politikas analīze.

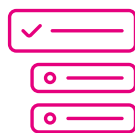
Saeimas un izpildvaras savstarpējā koordinācija

Attīstīt strukturētākus mehānismus agrīnai parlamenta iesaistei likumprojektu sagatavošanas procesā.

Politikas īstenošanas izvērtēšana

Ieviest regulāru politikas izvērtēšanas ciklu Saeimas komisiju darbā.

Valdības prioritātes un stratēģiskā vadība

Valdības deklarācijā nosaka 3-5 prioritātes ar konkrētiem mērķiem, kuru ieviešanas progresu ministri regulāri, reizi ceturksnī, izvērtē, identificējot galvenos šķēršļus un vienojoties par nepieciešamo rīcību.

Prioritāšu ieviešana

Izveidot prioritāro reformu koordinācijas vienību – viens koordinators katrai prioritātei un vienības vadītājs. Katrai prioritātei kopīga ieviešanas komanda no iesaistīto ministriju un iestāžu pārstāvjiem.

Cilvēkresursi

Valsts pārvaldes cilvēkresursu plānošana jāsaista ar valdības prioritāro reformu ieviešanu.

IEVADS

Daunis Auers

Pēdējā desmitgadē Latvijas politiskā sistēma ir kļuvusi par vienu no stabilākajām Eiropā. Šajā periodā valstī ir bijuši tikai trīs premjerministri.¹ Kamēr lielākajā daļā Centrāleiropas un Rietumeiropas valstu pēdējos gados ir saskatāma būtiska demokrātijas kvalitātes lejupslīde, Latvijā vērojama pretēja tendence – politiskās stabilitātes un demokrātisko institūciju nostiprināšanās.²

Tomēr robeža starp stabilitāti un stagnāciju ir ļoti smalka. Pirmo reizi mūsdienu Baltijas reģiona vēsturē, ap 2013. gadu, Lietuvas ekonomika apsteidza Latvijas ekonomiku un strauji aiztraucās uz priekšu, ap 2017. gadu apsteidzot arī Igauniju.³ Rīga, vienīgā Baltijas valstu vēsturiskā metropole, tagad ir nabadzīgākā no trim galvaspilsētām.⁴

Latvijas dziļās un labi zināmās strukturālās problēmas – straujā demogrāfiskā lejupslīde un lauku depopulācija, vāji izglītības un veselības aprūpes rādītāji, Rīgas starptautiskās konkurētspējas trūkums, neskaidrā *Rail Baltica* un *airBaltic* nākotne – netiek nopietni risinātas. Šo vājumu, iespējams, visspilgtāk simbolizē gadu desmitiem ilgā nespēja sakārtot taksometru pakalpojumus Rīgas lidostā, kas rezultējas pastāvīgā krāpniecības gadījumu plūsmā, par ko sūdzas pasažieri.

Neapšaubāmi, pēdējos gados ir vērojams reformu bads, neraugoties uz to, ka Latvijā ir izstrādāti desmitiem valsts un nozaru ilgtermiņa un vidēja termiņa stratēģisko dokumentu. Kā šī gada martā konferencē *Latvijas Formula 2050* norādīja LMT prezidents Juris Binde: “Mēs esam izcili papīra ražotāji.”⁵ Diemžēl šie dokumenti reti tiek īstenoti praksē. Kādas ir lielākās 2020. gadu reformas? Prātā nāk vien 2021. gada administratīvi teritoriālā reforma (ATR). Citas politiskās pārmaiņas, piemēram, strauji augošie aizsardzības izdevumi vai banku sektora

kapitālais remonts, galvenokārt ir ārējo impulsu, nevis vietējo vīziju virzītas.

Tātad plāni, kā arī rīcībpolitikas idejas pastāv, bet netiek īstenotas. Kāpēc?

Tas ir galvenais jautājums, kas tiek aplūkots šajā ziņojumā. Rūdīta zinātnieku komanda ir padziļināti pētījusi Latvijas politisko ciklu. Viņi ir intervējuši vairāk nekā 70 ekspertus – bijušos un esošos politiķus, ierēdņus un juristus, tiesnešus un uzņēmējus, zinātniekus un politiskās sistēmas novērotājus – un piedāvā konkrētus risinājumus konkrētām Latvijas politiskās sistēmas problēmām.

Diskusijas par politiskajām reformām Latvijā ir notikušas jau iepriekš. Spilgtākais piemērs ir 2001. gada tā dēvētā *Bojāra Satversme*, kas paredzēja gan tiešas Valsts prezidenta vēlēšanas, gan pāreju uz jauktu vēlēšanu sistēmu. Pirms dažiem gadiem prezidents Egils Levits iniciēja diskusiju par Valsts padomes izveidi – neatkarīgu padomdevēju likumdevējam, kas palīdzētu agrīni novērst likumdošanas kļūdas un vērtētu iecerēto risinājumu ietekmi uz sabiedrību un tiesisko kārtību. Savukārt jaunākais pavērsiens ir Alva Hermaņa politiskās partijas *Mēs mainām noteikumus* iniciatīva, kuras galvenais mērķis ir vēlēšanu likuma maiņa, lai vēlētajī varētu balsot par konkrētām personām, nevis partiju sarakstiem, proti, pāreja uz vienas balss pārneses modeli Saeimas un pašvaldību vēlēšanās.

Divas no iepriekšminētajām iniciatīvām cieta neveiksmi, kas daļēji skaidrojams ar sabiedrības atbalsta trūkumu. Lai gan Latvijā vēlētajū aktivitāte Saeimas vēlēšanās ir salīdzinoši zema, šī ziņojuma sagatavošanai veiktā sabiedriskās domas aptauja liecina, ka iedzīvotāju vairākums iebilst pret jebkādam būtiskām vēlēšanu sistēmas izmaiņām.⁶ Tātad sabiedrībā nav liela pieprasījuma pēc

¹ Salīdzinājumam – iepriekšējā desmitgadē (2006-2016) Latvijā bija četri premjerministri, bet pirms tam (1996-2006) – septiņi (astoņi, ja Andri Šķēli skaita divreiz). Apvienotajai Karalistei pēdējo desmit gadu laikā (kopš 2016. gada) ir bijuši seši premjerministri.

² 2026. gada indeksā “Brīvība pasaulē” Latvija ieguva 89 no 100 punktiem – tikpat, cik Francija, un vairāk nekā tādas senās rietumu demokrātijas kā Itālija un ASV. Freedom House. 2026. Freedom in the World. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world>

³ IKP uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes.

⁴ Eurostat. 2026. Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 3 region. https://doi.org/10.2908/NAMA_10R_3GDP

⁵ Saeima. 2026. Forums "Latvijas stratēģiskās attīstības plānošanas arhitektūra". YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=MIRxAyzwCc4>

⁶ Ar vienu izņēmumu – sabiedrība ar minimālu pārsvaru sliecas atbalstīt ideju saglabāt esošo sistēmu, bet likvidēt piecus vēlēšanu apgabalus, atstājot tikai vienu – kopējo (līdzīgi kā Eiroparlamenta vēlēšanās). 36,5% vēlētajū to “noteikti” vai “drīzāk” atbalsta, bet 34,6% – “noteikti” vai “drīzāk” neatbalsta.

pārmaiņām. Tas ir interesants paradokss: no vienas puses, sabiedrībā valda dziļa vilšanās par politiku kopumā, bet, no otras puses, trūkst atbalsta nozīmīgām reformām.

Nav īsti skaidrs, kāpēc sabiedrībā ir tik konservatīva nostāja attiecībā uz iespējamām politiskās sistēmas reformām, tomēr nav šaubu, ka nevēlēšanās atbalstīt pārmaiņas kavē Latvijas attīstību. Kā 2026. gada janvārī uzsvēra Somijas prezidents Aleksandrs Stubbs (*Alexander Stubb*): “*Nostalģija nav stratēģija.*”⁷ Mūsdienu politiskās sistēmas nevar palikt nemainīgas, jo sabiedrība, tehnoloģijas un globālā vide mainās straujāk nekā jebkad. Tikai pastāvīga attīstība un modernizācija ļauj politiskajai sistēmai labāk pārvaldīt sarežģītus, savstarpēji saistītus izaicinājumus. Turklāt sistēma, kas regulāri sevi izvērtē, labo kļūdas un eksperimentē ar jauniem risinājumiem, ir ne tikai efektīvāka, bet arī labāk sagatavota krīzēm un neparedzētiem satricinājumiem.

Bez pārmaiņām un inovācijām jebkurai politiskajai sistēmai draud stagnācija. Tādēļ šajā ziņojumā tiek pētīts Latvijas politiskais cikls. Ieva Hofmane apraksta Latvijas sabiedrības attieksmi pret politiku un politiķiem, Jānis Ikstens pievēršas Latvijas politiskajām partijām, Harijs Kārklīņš pēta, kā sabiedrība ievēlē savus politiķus, savukārt Valts Kalniņš un Visvaldis Valtenbergs analizē, kā darbojas Latvijas likumdevēja vara, bet Evija Kļave un Ivo Rollis raksturo Latvijas izpildvaru – Ministru kabinetu un birokrātisko aparātu.⁸ Pētījums identificē politiskās sistēmas trīs nozīmīgas un savstarpēji saistītas problēmas: (1) cilvēkkapitāla deficīts, (2) vīzijas trūkums un (3) kūtra lēmumu pieņemšana un rīcība.

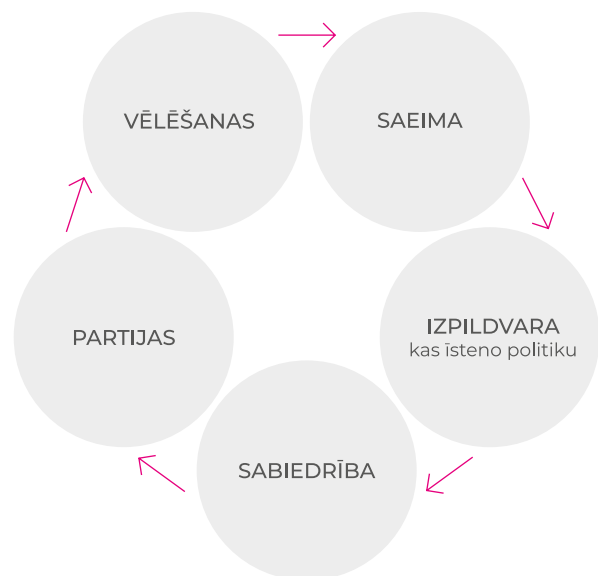
Pirmkārt, Latvijas politiskajā sistēmā pastāv nopietna **cilvēkkapitāla** problēma. Politisko partiju *rezervistu soliņš* ir īss, jo politiķi sabiedriskajā telpā bieži tiek *demonizēti*. Veiksmīgiem biznesa līderiem un augsta līmeņa profesionāļiem politiskā karjera nešķiet pievilcīga – ne tikai atalgojuma dēļ, bet arī tāpēc, ka ar politiku saistās liela nedrošība un šaubas – “*vai man to vajag?*” Saeimas komisiju vadītāji intervijās norāda, ka nereti tikai neliela daļa komisijas deputātu – reizēm vien divi no astoņiem – patiesi cītīgi strādā un *saprot lietas*, kas liecina par kopējo profesionalitātes trūkumu. Tādēļ

ir būtiski paplašināt potenciālo kandidātu loku un mainīt politisko vidi tā, lai politiskā karjera kļūtu pievilcīgāka, piesaistot *parlamentā lauvas* – augsta līmeņa profesionāļus un personības, kas noteiktās jomās ir pietiekami kompetentas, lai iztīktu bez hroniski iztrūkstošā analītiskā atbalsta kā partiju, tā likumdevēja līmeni.

1. attēls

Latvijas politiskais cikls

Avots: Autora novērtējums

Otrkārt, Latvijas politikas sistēmas vājākais punkts jau ilgstoši ir **nespēja piedāvāt skaidru valsts attīstības vīziju** (vai konkurējošas vīzijas) un ceļakarti tās īstenošanai. 1990. gados Latvijas politikā dominēja lielas idejas – orientācija uz dalību Eiropas Savienībā un NATO, diskusijas par valsts vietu starptautiskajā sistēmā. Mūsdienās šāda mēroga stratēģiskās idejas ir izzudušas. Politiskās partijas tirāžē skaļus lozungus, taču reti piedāvā rīcības plānu to īstenošanai, savā darbībā pārsvarā vadoties pēc īstermiņa taktiskajām interesēm.

Pētniecība un analītiska domāšana, kas citviet kalpo kā politikas inovāciju avots, Latvijā joprojām netiek pietiekami novērtēta. Kā atzina kāda vadoša amatpersona: “*Pārāk daudz darām uz intuīciju.*” Rezultātā valsts saskaras ar ideju badu – politiskajā ciklā trūkst mehānismu un institūciju, kas ļautu

⁷ Speech by President of the Republic of Finland Alexander Stubb at the opening of Parliament on 4 February 2026. <https://www.presidentti.fi/en/speech-by-president-of-the-republic-of-finland-alexander-stubb-at-the-opening-of-parliament-on-4-february-2026/>

⁸ Šis ziņojums nav analizējis Latvijas Valsts prezidenta institūciju. Lai gan prezidentam ir likumdošanas pilnvaras – likumu izsludināšana, iniciatīvas tiesības un iespēja pieprasīt likuma atkārtotu caurlūkošanu vai rosināt referendumu – prezidents nevar patstāvīgi virzīt vai īstenot politikas iniciatīvas bez Saeimas vairākuma vai valdības atbalsta. Līdz ar to prezidenta institūcija vairāk ietekmē politisko procesu netieši, izmantojot formālas pilnvaras un autoritāti, nevis piedaloties ikdienas lēmumu pieņemšanā un politikas īstenošanā.

sistemātiski radīt un attīstīt vīzijas. Latvijā neeksistē partijām piesaistītas domnīcas, un arī pašas partijas neiegulda pētniecībā, kas būtu nepieciešama jaunu ideju rašanai, tādējādi ieslīgnot *status quo* stagnācijā.

Treškārt, **lēmumu (ne)pieņemšana un no tās izrietošais rīcības trūkums.** Lielākā problēma nav tikai zināšanu vai datu trūkums, bet gan politiskas gribas un skaidru lēmumu deficīts. Kā atzina kāds eksperts ar ilgu pieredzi valsts pārvaldē – politiķi un ierēdņi labi apzinās, ka esošais valsts finansējums neļauj pilnvērtīgi nodrošināt visas valsts funkcijas, taču to audits un nopietna pārskatīšana nenotiek gadiem, atstājot sistēmu inerces režīmā. Premjerministrs ir pārslogots, ministri bieži sāk darbu ministrijā bez skaidras vīzijas un plāna un rezultātā ar laiku sāk *dziedāt ierēdņu dziesmu*, jo trūkst profesionālas komandas, kas spētu definēt un virzīt pašiem savu dienaskārtību. Tas rada vidi, kurā ierēdņi formāli palīdz, bet viņiem trūkst politiski definētu mērķu, ar ko strā-

dāt. Savukārt daļa ministru kļūst par administratīvā aparāta piekabinājumu, nevis par reāliem pārmaiņu līderiem. Šādā situācijā izšķirošs būtu ne tikai stiprs ministrs ar kompetentu komandu un jaudīgu valdības centru, bet arī premjera konsekvents politiskais atbalsts ministriem.

Cilvēkkapitāla, vīzijas un rīcības trūkums neizbēgami noved pie tā, ka liela daļa lēmumu ir īstermiņa, nevis stratēģiski un ilgtermiņa. Amatierisms aizstāj nopietnību, bet intuīcija – pierādījumos balstītu pieeju. Šādi nav iespējams atbildīgi vadīt valsti.

Ko darīt?

Sabiedrības un arī ekspertu kopējais noskaņojums ir nepārprotams – lielas institucionālas izmaiņas nav vajadzīgas. Sabiedrība ir vīlusies nevis pašā sistēmā, bet tās darbībā un rezultātos. Tāpēc šajā ziņojumā tiek piedāvāti nelieli, bet jaudīgi uzlabojumi.

1. SABIEDRĪBA

Ieva Hofmane

Latvijas vēlētajū politiskā kultūra salīdzinošā perspektīvā

Latvijas politisko kultūru raksturo trīs savstarpēji saistītas iezīmes – **zema uzticēšanās politikajām partijām, zema pilsoniskā aktivitāte un augsts neapmierinātības līmenis ar politisko sistēmu kopumā**. Turklāt šīs iezīmes nav aplūkojamas atrauti cita no citas. Ja cilvēki politikai uzticas maz un ir vīlušies tās rezultātos, viņi retāk iesaistās, lai situāciju ietekmētu. Savukārt zema iesaiste vēl vairāk vājina saikni starp sabiedrību un politisko pārstāvniecību. Tādējādi veidojas apburtais loks, kurā neuzticēšanās un distancēšanās no politikas viena otru tikai pastiprina.

Šādu politikas uztveri, ko ikdienas valodā nereti raksturo kā priekšstatu par politiku kā *netīru lietu*, nevar izmērīt ar vienu tiešu jautājumu. Tomēr to labi atspoguļo vairāki sabiedrības attieksmju rādītāji. 2022. gada pēcvēlēšanu ziņojums rāda, ka **59% vēlētajū bija vīlušies Latvijas politikā. Vienlaikus 58% uzskatīja, ka lielākā daļa Latvijas valsts pārstāvju ir korumpēti, bet 61% piekrita uzskatam, ka jebkādas pārmaiņas Latvijas politikā ir labākas nekā nekādas.**¹ Kopā šie rādītāji iezīmē priekšstatu par politiku, kur līdzās neapmierinātībai ar rezultātiem parādās arī dziļāka neuzticēšanās pašam politiskajam procesam un tā dalībniekiem. Citiem vārdiem, daļai sabiedrības politika neasociējas ar problēmu risināšanu, bet drīzāk ar vilšanos, aizdomām un vēlmi pēc citādas politikas, pat ja šīs pārmaiņas nav skaidri definētas.

Vienlaikus jāuzsver, ka šāda uztvere sabiedrībā nav vienmērīgi sadalīta. 2022. gada pēcvēlēšanu ziņojumā norādītie dati liecina par izteikti polarizētu noskaņojumu, kas saistīts ar sociāli ekonomiskajām atšķirībām. No vienas puses, vairākums vēlētajū, kas ģimenē sarunājas latviešu valodā un ir ar augstākiem ienākumiem, **uz Latvijas nākotni skatījās**

ar cerību. Savukārt, **vīlušies Latvijas politikā** biežāk bija krievu valodā runājošie un iedzīvotāji ar zemiem ienākumiem. Līdzīga polarizācija redzama arī korupcijas uztverē. Šo uzskatu biežāk pauž vēlētajū no zemu ienākumu grupas un krievu valodā runājošie, bet retāk – vēlētajū ar augstāku izglītību un augstākiem ienākumiem.

Šis fons ir svarīgs, domājot par politisko socializāciju ģimenē, skolā un plašākā sabiedriskajā vidē. Ja ikdienas sarunās politika tiek raksturota kā joma, kur nekas nemainās, kur politiķiem nevar uzticēties vai kur valsts pārstāvji galvenokārt rūpējas par sevi, šāda attieksme kļūst par daļu no ikdienas politikas izpratnes. Pētījumi rāda, ka vecāku attieksme būtiski ietekmē bērnu interesi par politiku, izpratni par politiskajiem procesiem un gatavību iesaistīties.² Tādēļ priekšstats par politiku kā *netīru vidi* nav tikai vienas paaudzes noskaņojums – tas var kļūt par attieksmi, kas tiek nodota tālāk.

Latvijas dati rāda, ka šādam argumentam ir empīrisks pamats. Līdzdalības rādītāji jau ilgstoši ir zemi. Piemēram, 2022. gada vasarā politisko partiju biedri bija vien 1,4% iedzīvotāju jeb aptuveni 26 tūkstoši cilvēku.³ Arī dati par jauniešiem rāda līdzīgu ainu. Baltijas valstu 2021. gada jauniešu pētījumā Latvijas jauniešiem bija zemākā interese par politiku salīdzinājumā ar vienaudžiem Igaunijā un Lietuvā: tikai 5% norādīja uz lielu interesi, bet 14% – uz zināmu interesi.⁴ Tādējādi kritiska un pat nievājoša attieksme pret politiku sabiedrībā ir vērojama ne tikai pieaugušo vērtējumā par politiķiem un institūcijām, bet arī zemākā gatavībā politikai vispār pievērsties.

Daļēji situāciju var skaidrot ar pašu partiju sistēmu. Latvijā partijas bieži tiek uztvertas

¹ Kažoka, I. 2022. Cerīga stabilitāte vai dusmīga prasība pēc pārmaiņām: ko vēsta Latvijas 2022. gada Saeimas vēlēšanas? <https://providus.lv/wp-content/uploads/2022/12/Ko-vesta-Latvijas-2022.gada-Saeimas-velesanas.pdf>

² Dowse, R. E. & Hughes, J. A. 1971. The Family, the School, and the Political Socialization Process. *Sociology*, 5(1).

<https://doi.org/10.1177/003803857100500103>; Torney-Purta, J., Henry Barber, C. & Richardson, W. 2004. Trust in Government-related Institutions and Political Engagement among Adolescents in Six Countries. *Acta Politica*, 39. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500080>

³ Lursoft. 14.07.2022. Politisko partiju biedru skaits sasniedz gandrīz 26 tūkstošus.

<https://blog.lursoft.lv/2022/07/14/politisko-partiju-biedru-skaits-sasniedz-gandriz-26-tukstosus/>

⁴ Friedrich-Ebert-Stiftung. 2022. Youth Study: Baltic Countries.

https://skytte.ut.ee/sites/default/files/2022-05/Ebert_Youth%2520study_Baltic%2520countries_2022_.pdf

kā vājas, īslaicīgas un nepietiekami sakņotas sabiedrībā. Tās veido valdības un pieņem būtiskus lēmumus, taču sabiedrības acīs nereti neizskatās pēc stabilām un uztica-

mām institūcijām. Šādu uztveri pastiprina partiju sistēmas sadrumstalotība un biežās pārmaiņas partiju piedāvājumā, par ko sīkāk runāts turpmāk šajā ziņojumā.

Dubultā atsvešinātība: cilvēki nejūtas spējīgi ietekmēt politiku

Kopējo ainu skaidri apstiprina arī Eiropas Sociālā pētījuma 11. kārtas dati.⁵ Latvijā cilvēki ne tikai jūtas maz spējīgi paši iesaistīties politikā, bet arī netic, ka politiskā sistēma vispār dod reālu iespēju kaut ko ietekmēt.

Jautājumā par savu spēju piedalīties politikā Latvijas vidējais rādītājs ir tikai 1,6 no 5, kamēr Igaunijā un Lietuvā tas ir 1,9. Vairāk nekā puse Latvijas respondentu (55%) norāda, ka par savu spēju iesaistīties politikā nav pārliecināti nemaz, bet vēl 30% jūtas tikai nedaudz pārliecināti. Tas nozīmē, ka kopumā 85% iedzīvotāju Latvijā atrodas zemākajos pārliecības līmeņos. Lietuvā šis īpatsvars ir 74%, bet Igaunijā – 77%.

Līdzīga aina vērojama arī jautājumā par pašu politisko sistēmu. Latvijā vidējais vērtējums par to, vai sistēma ļauj cilvēkiem ietekmēt politiku, ir 1,9 no 5. Tas ir zemāks nekā Igaunijā (2,1) un nedaudz zemāks nekā

Lietuvā (2,0). Gandrīz puse Latvijas respondentu (45%) uzskata, ka sistēma cilvēkiem neļauj ietekmēt politiku nemaz, bet vēl 29% norāda, ka tā ļauj to darīt tikai ļoti maz. Tātad 74% Latvijas iedzīvotāju izvēlas abas zemākās atbildes kategorijas. Lietuvā šis rādītājs ir 70%, bet Igaunijā – 69%. Problēma nav tikai zema pilsoņu pārliecība par sevi, bet arī zema pārliecība par pašu sistēmu.

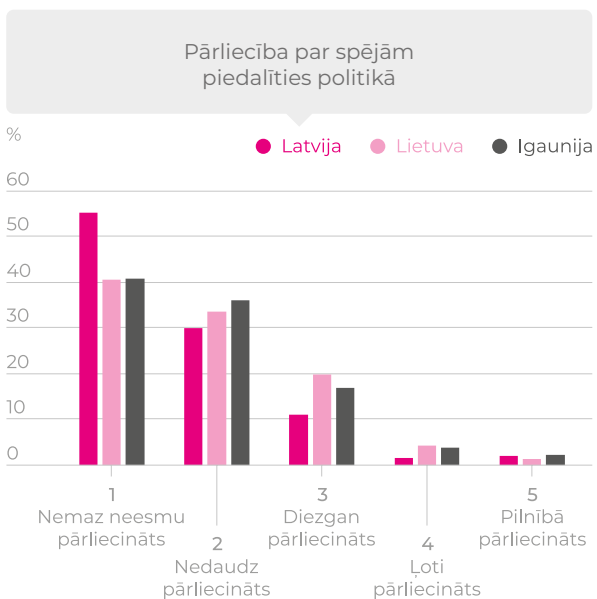
Dubultā atsvešinātība nav tikai abstrakta attieksme pret politiku – tā ietekmē arī to, kā sabiedrība uztver konkrētus valsts lēmumus. To labi ilustrē divi piemēri, kas caurvij arī plašāku pilnā ziņojuma argumentu par valsts rīcībspēju: administratīvi teritoriālā reforma un skolu tīkla reforma. Abos gadījumos redzama spriedze starp politikas veidotāju argumentiem par efektivitāti un sabiedrības sajūtu, ka lēmumi tiek pieņemti no augšas un bez pietiekamas sabiedrības līdzdalības.

1.1. attēls

Baltijas valstu iedzīvotāju novērtējumi par spējām piedalīties politikā 2023. gadā (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Cik pārliecināts/-a jūs esat par savām spējām piedalīties politikā?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsummas var nebūt 100%.

Avots: ESS ERIC

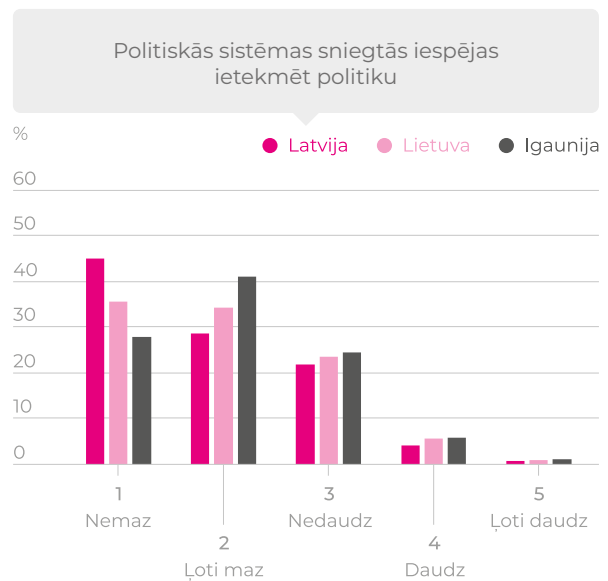

1.2. attēls

Baltijas valstu iedzīvotāju novērtējumi par politiskās sistēmas sniegtajām iespējām ietekmēt politiku 2023. gadā (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Jūsprāt, cik lielā mērā politiskā sistēma Latvijā ļauj tādiem cilvēkiem kā jūs ietekmēt politiku?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsummas var nebūt 100%.

Avots: ESS ERIC

⁵ European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). 2026. ESS11 - integrated file, edition 4.1 [Data set]. https://doi.org/10.21338/ess11e04_1

Administratīvi teritoriālā reforma: pieprasījums pēc tiešākas ietekmes

SKDS veiktajā 2019. gada aptaujā 44% iedzīvotāju norādīja, ka lēmumu par novadu apvienošanu viņi vēlētos pieņemt atsevišķos novados un pilsētās organizēta referenduma ceļā. Šis rezultāts ir būtisks signāls divos aspektos. Pirmkārt, tas izgaismo sabiedrības vēlmi pēc lielākas līdzdalības lēmumos, kas tieši ietekmē vietējās kopienas ikdienu un pakalpojumu pieejamību. Otrkārt, tas labi saskan ar iepriekš aprakstīto zemo politiskās ietekmes izjūtu. Situācijās, kur daļai iedzīvotāju rodas iespaids, ka ievēlētie pārstāvji ne vienmēr pietiekami atspoguļo dažādu sabiedrības grupu intereses un pieredzi, pieaug interese par mehānismiem, kas ļautu samazināt atkarību no politiskajiem starpniekiem un lemt nepastarpinātāk.

Skolu tīkla reforma: kopienu viedoklis

Līdzīgu loģiku var saskatīt skolu tīkla reformu kontekstā, kur sabiedrības reakcijas izpaudušās protestos un kolektīvā spie-

dienā uz lēmumu pieņēmējiem. Piemēram, 2026. gada pirmajā pusē vairākās pašvaldībās notikuši vecāku protesti saistībā ar ieceirēm reorganizēt vai slēgt izglītības iestādes. Lai gan lielākā daļa pārmaiņu ir administratīvas, iedzīvotāji tās uztvēra kā substantīvas.

Politikas veidotāji skolu tīkla reformu bieži pamato ar efektivitāti un izglītības kvalitātes celšanu, taču sabiedrības debates nereti koncentrējas citur – uz taisnīguma uztveri, reģionālās nevienlīdzības sajūtu un emocionālo piesaisti vietējām institūcijām. Skola mazpilsētā vai pagastā tiek uztverta ne tikai kā izglītības iestāde, bet arī kā kopienas centrs un piederības simbols. Tāpēc argumenti par optimizāciju vai augstāku kvalitāti ne vienmēr pārliecina – it īpaši, ja cilvēki vienlaikus jūtas nepietiekami uzklausti.

Kopumā šie divi gadījumi norāda – ja sabiedrībā ir zema pārliecība par iespēju iesaistīties politikā un ietekmēt lēmumus, vēlme pēc tiešākiem līdzdalības instrumentiem varētu pieaugt.

Sistēmas vājākais posms: politiskās partijas

Neuzticēšanās Latvijā skar visu politiskās pārstāvniecības ķēdi – politiķus, partijas un parlamentu. Tomēr starp šiem trim līmeņiem redzama būtiska atšķirība. Viszemākā uzticēšanās Latvijā ir tieši politiskajām partijām. ESS datus uzticēšanās partijām Latvijā ir vidēji 2,6 no 10, uzticēšanās politiķiem – 2,7, bet uzticēšanās parlamentam – 3,1. Tas nozīmē, ka sabiedrība viskritiskāk vērtē tieši partijas – institūciju, kurai demokrātijā vajadzētu būt galvenajam starpniekam starp vēlētājiem un valsti.

Arī Baltijas salīdzinājums šo secinājumu tikai pastiprina. Latvija atpaliek no Igaunijas un Lietuvas visos trīs uzticēšanās rādītājos, taču

visizteiktākā atšķirība ir tieši attieksmē pret partijām. Latvijā partijām ļoti zemu vērtējumu (0-2) piešķir 51% respondentu, kamēr Lietuvā tie ir 37%, bet Igaunijā – tikai 33%. Vēl skaidrāko parāda zemākais iespējamais vērtējums – Latvijā 27% respondentu norāda, ka partijām neuzticas nemaz, salīdzinot ar 16% Lietuvā un 13% Igaunijā. Savukārt salīdzinoši augstu uzticēšanos partijām Latvijā pauž nepilni 10% respondentu, kamēr Lietuvā un Igaunijā šis īpatsvars ir aptuveni divreiz lielāks – attiecīgi 20% un 19%.

Tas ļauj izdarīt svarīgu secinājumu – Latvijā sabiedrības uztverē vājākais posms politiskajā sistēmā ir tieši partijas.

Kāpēc tieši partijas?

Zemo uzticēšanos politiskajām partijām Latvijā ir lietderīgi aplūkot līdzās divām strukturālām iezīmēm, kas jau ilgstoši raksturo partiju konkurenci: **augstu partiju sistēmas sadrumstalotību** un **izteiktu vēlētāju svārstīgumu**. Vienlaikus jāuzsver, ka biežas

pārmaiņas partiju piedāvājumā ne vienmēr nozīmē patiesi jaunas partijas. Nereti tie ir spēki, kas radušies šķelšanās vai apvienošanās rezultātā, kā arī līdercentrēti projekti ar jaunu nosaukumu.⁶ Tomēr vēlētāju skatījumā šādas pārmaiņas varētu izskatīties

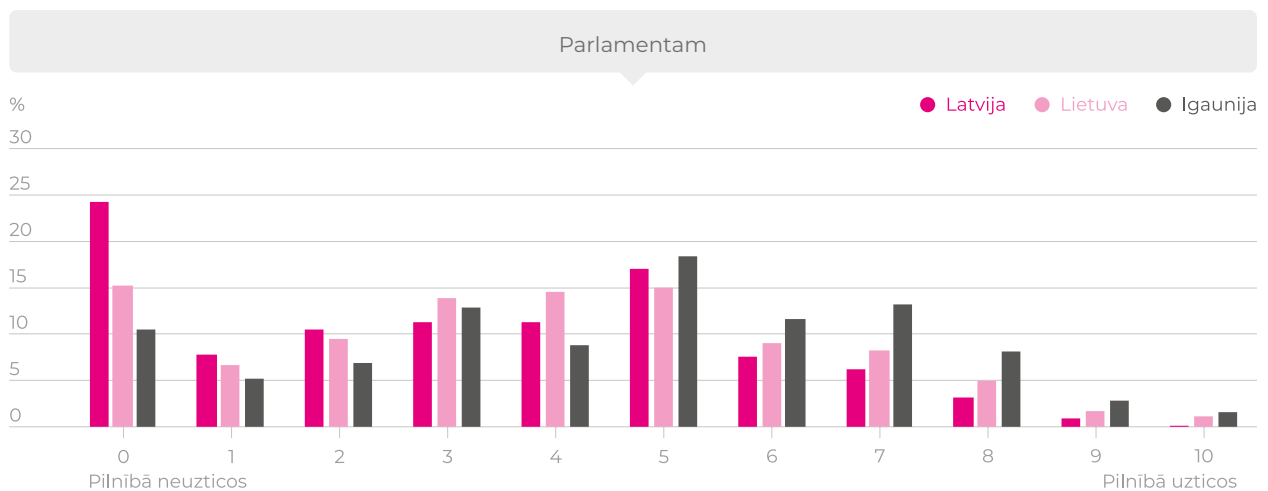
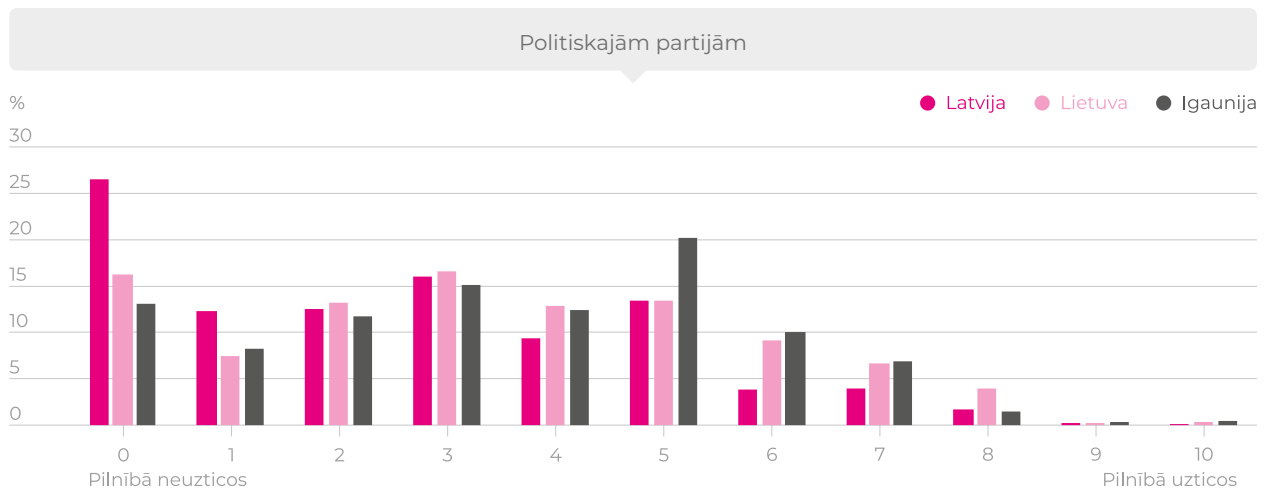
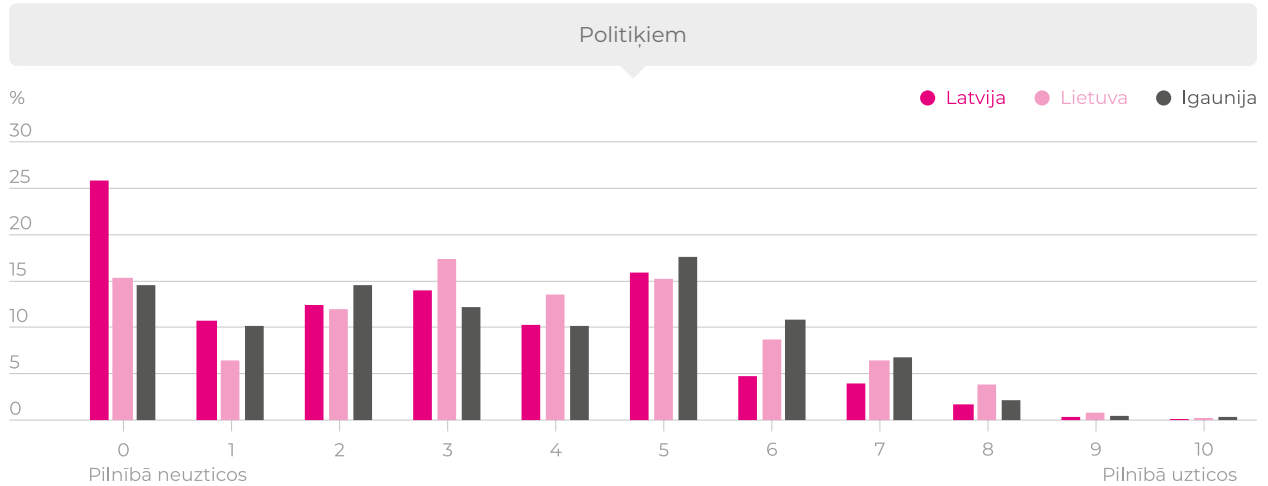
⁶ Sikk, A. 2012. Newness as a winning formula for new political parties. *Party Politics*, 18(4). <https://doi.org/10.1177/13540688103896>; Haughton, T., & Deegan-Krause, K. 2015. Hurricane Season: Systems of Instability in Central and East European Party Politics. *East European Politics and Societies*, 29(1). <https://doi.org/10.1177/0888325414566072>

1.3. attēls

Baltijas valstu iedzīvotāju uzticēšanās politiķiem, politiskajām partijām un parlamentam 2023. gadā (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija “Novērtējiet, lūdzu, skalā no 0 līdz 10, cik lielā mērā jūs personīgi uzticiaties katrai institūcijai, kuru es nosaukšu – politiķiem, politiskajām partijām, parlamentam.” Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsummas var nebūt 100%.

Avots: ESS ERIC

kā nepārtraukta partiju maiņa, un tas var apgrūtināt ilgtermiņa uzticēšanos konkrētam politiskajam spēkam.

Latvijas partiju sistēmai raksturīga augsta sadrumstalotība.⁷ Praktiski tas nozīmē, ka politiskā konkurence un parlamenta sastāvs sadalās daudzos vidēja un mazāka izmēra spēkos, nevis koncentrējas ap dažām lielām un stabilām partijām. Šādu sadrumstalotību parasti raksturo ar efektīvu partiju skaitu, kas nevis vienkārši saskaita partijas, bet ņem vērā arī to "svaru" pēc balsīm vai mandātiem. Latvija šajā ziņā bieži tiek minēta kā valsts ar salīdzinoši lielu efektīvu partiju skaitu, kas nozīmē, ka politiskā aina ir "izklaidēta" un valdības veidošanai regulāri nepieciešamas plašas koalīcijas un nepārtraukta kompromisu meklēšana starp visiem iesaistītajiem partneriem.

Līdztekus vēlēšanu svārstīgums ir augsts. Laikposmā no 1993. līdz 2011. gadam vidēji 38% vēlēšanu starp vēlēšanām mainīja savu partijas izvēli, un atsevišķos vēlēšanu gados šis īpatsvars bija vēl lielāks. Šajā kontekstā īpaši var izcelt **jaunizveidoto partiju fenomenu**, jo būtiska svārstīguma daļa saistās ar situācijām, kur **jaunizveidotas partijas ienāk politikā un gūst tūlītēju, augstu vēlē-**

tāju atbalstu, bieži vien uz jau pastāvējušo partiju rēķina. Darbojas negatīvās pieredzes faktors, jo jaunizveidotām partijām nav uzkrātas politikas veidošanas pagātnes, kas vēlēšanu acīs var tikt vērtēta kritiski. Tāpat būtiska ir balsojuma personalizācija, kur atbalsts saistās ar konkrētiem līderiem un solījumiem par "jaunu sākumu".⁸

Šo dinamiku papildina arī institucionālais konteksts. Salīdzinoši zemie juridiskie sliekšņi partiju dibināšanai un dalībai vēlēšanās⁹ ilgstoši ir bijuši saderīgi ar plašu un sadrumstalotu partiju piedāvājumu. Tas palīdz raksturot vidi, kurā partiju konkurence ir sīva un piedāvājums vēlētajam regulāri mainās. Tādēļ zemo uzticēšanos partijām Latvijā ir vērts skatīt ne tikai kā atsevišķu politiku vai komunikācijas jautājumu, bet arī kā parādību, kas sasaucas ar partiju sistēmas struktūru un tās mainību.

Nodaļas noslēgumā jāuzsver, ka politiskās kultūras aina palīdz ierāmēt arī turpmākos ziņojuma jautājumus. Ja cilvēki vienlaikus maz tic savai ietekmei, skeptiski vērtē iesaisti politikā un neuzticas partijām, ir saprotams, kādēļ neapmierinātība saglabājas augsta un sabiedrībā parādās lielāka interese par redzamām pārmaiņām.

Ko vēlētaji sagaida no politikas un kā vērtē rezultātus?

Vēlēšanu prioritātes laika gaitā: nozīmīgākās problēmas valstī (2004-2025)

Lai saprastu, ko sabiedrība sagaida no politiķiem, šajā ziņojumā izmantots *Eurobarometer* (EB) standarta aptaujas jautājums par nozīmīgākajām problēmām valstī. Analīzē iekļauti visi pieejamie viļņi kopš 2005. gada (EB63-EB104). Šī pieeja ļauj ieraudzīt ne tikai sabiedrības noskaņojumu konkrētā brīdī, bet arī to, kā prioritātes mainās vai, gluži pretēji, saglabājas ilgākā laikā.

Šī ilgtermiņa perspektīva rāda pārsteidzoši noturīgu ainu. Lai gan konkrētā brīža visvarīgākā problēma laika gaitā mainās, sabiedrības dienaskārtība kopš 2005. gada ir koncentrēta samērā šaurā tematiskā

lokā. Visbiežāk tajā atkārtojas dzīves dārdzība, valsts ekonomiskā situācija, veselības aprūpe un atsevišķos periodos – arī bezdarbs. Līdz ar to ilgtermiņā dominē tieši **ikdienas labklājības** un **valsts pamatpakalpojumu** jautājumi.

Ja raugās pa periodiem, iezīmējas skaidra secība. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā līdz 2008. gadam īpaši izteikti dominē **dzīves dārdzība**. Vairākos *Eurobarometer* viļņos tā ir pārliecinoši pirmajā vietā un sasniedz ļoti augstus rādītājus, piemēram, 77% (EB68). Tas norāda, ka jau šajā posmā sabiedrības prioritātes ir cieši saistītas ar ikdienas materiālo

⁷ Casal Bértoa, F. 2026. Database of WHO governs in Europe and beyond. <https://whogoverns.eu/>

⁸ Ginters, M., Kreituse, I. un Curbo, S. 2014. Vēlēšanu nepastāvība Latvijā: jauno partiju veiksmes fenomēns. ZRaksti/RSU. <https://www.rsu.lv/zinatniskie-raksti/veletaju-nepastaviba-latvija-jauno-partiju-veiksmes-fenomens>

⁹ Politisko partiju likums. Latvijas Vēstnesis, 107, 07.07.2006. <https://likumi.lv/ta/id/139367>; Grozījumi Saeimas vēlēšanu likumā. Latvijas Vēstnesis, 52, 15.03.2016. <https://likumi.lv/ta/id/280937>

drošību un dzīves izmaksām. Savukārt pēckrīzes periodā priekšplānā izvirzās **bezdarbs** un **valsts ekonomiskā situācija**. Šajā laikā sabiedrības uzmanība īpaši koncentrējas uz darba tirgu, ienākumu stabilitāti un kopējo ekonomisko drošību. Kopš 2015. gada arvien noturīgāk kā viena no galvenajām problēmām nostiprinās **veselības aprūpe**. Vairākos viļņos tā ieņem pirmo vietu, un tās īpatsvars ir augsts, piemēram, 42% EB85 un EB86, 43% EB92 un 49% EB94. Tas liecina nevis par īslaicīgu noskaņojuma svārstību, bet par ilgstošu neapmierinātību ar veselības sistēmas darbību – piekļuvi pakalpojumiem, rindām un veselības aprūpes pieejamību kopumā. Savukārt kopš 2021. gada priekšplānā ļoti strauji atkal izvirzās dzīves dārdzība, kas jaunā cenu kāpuma apstākļos kļūst par dominējošo problēmu. Līdz ar Krievijas pilna mēroga iebrukumu Ukrainā aktuāli kļuvuši jautājumi par enerģētiku (2022. gads) un starptautisko situāciju (2024. gads), taču šie jautājumi neizslēdz sabiedrības ikdienas labklājības pamatproblēmas.

Galvenais secinājums no nozīmīgāko problēmu dinamikas ir tas, ka **Latvijas iedzīvotāju nozīmīgāko problēmu saraksts ilgākā laikā ir mainījies salīdzinoši maz**. Mainās tas, kura problēma konkrētajā brīdī kļūst visakūtākā, taču pamatjautājumi atkārtojas. Tas ir būtisks novērojums, jo rāda, ka sabiedrības uzmanības centrā ilgstoši ir nevis abstrakti vai simboliski jautājumi, bet ļoti konkrēti ikdienas dzīves un valsts rīcībspējas aspekti.

Salīdzinājums ar Igauniju un Lietuvu rāda, ka **Latvija šajā ziņā nav izolēts gadījums**. Visās trijās valstīs ilgākā laika posmā redzama līdzīga dienaskārtība – iedzīvotāju uzmanība galvenokārt koncentrējas uz **dzīves dārdzību, ekonomisko situāciju, bezdarbu un veselības aprūpi**. Krīzes gados visā reģionā strauji pieaug bezdarba nozīme, bet vēlāk tā mazinās. Piemēram, 2009.-2011. gadā bezdarbs sasniedz ļoti augstus rādītājus gan Latvijā, gan Igaunijā, gan Lietuvā. Līdzīgi arī pēc 2021. gada visās trijās valstīs ļoti strauji

priekšplānā izvirzās dzīves dārdzība. Arī ekonomiskā situācija visā periodā saglabājas kā noturīga sabiedrības prioritāte, lai gan tā ne vienmēr ir pirmajā vietā.

Vienlaikus Latvijai Baltijas kontekstā ir arī savs skaidri atpazīstams profils. Visizteiktāk tas redzams **veselības aprūpes** jautājumā. Ja Igaunijā veselības aktualitāte īpaši strauji pieaug pandēmijas pīķī, bet pēc tam diezgan ātri samazinās, un Lietuvā tā biežāk saglabājas mērenākā līmenī, tad **Latvijā veselības aprūpe ir daudz noturīgāka ilgtermiņa problēma**. Jau kopš 2014. gada tā bieži ir viena no centrālajām tēmām, un vairākos periodos tās aktualitāte saglabājas augsta. Tas liecina, ka Latvijā veselības aprūpe nav tikai krīzes laika jautājums, bet stabila sabiedrības satraukuma joma. Otrs būtisks novērojums saistīts ar **dzīves dārdzību**. Latvijā tā ir ļoti augsta gan 2005.-2008. gadā, gan atkal pēc 2021. gada, taču starpposmā šī tēma nav tik noturīgi izteikta kā Lietuvā un dažos periodos arī Igaunijā. Lietuvā dzīves dārdzība ilgāk saglabājas augstā līmenī jau pirms pēdējā inflācijas viļņa, savukārt Latvijā tā īpaši asi atgriežas tieši jaunā cenu kāpuma apstākļos.

No politikas veidotāju skatpunkta tas nozīmē, ka Latvija Baltijas valstu kontekstā ir ļoti līdzīga tajā, uz ko sabiedrība reaģē visjūtīgāk – materiālo drošību un valsts pamatpakalpojumiem. Taču Latvija vienlaikus izceļas ar īpaši noturīgu veselības aprūpes aktualitāti un ar strauju dzīves dārdzības atgriešanos augstākajā līmenī. Kopumā šie dati rāda, ka **Latvijas sabiedrības prioritātes nav nejaušas, īslaicīgas vai haotiskas**. Tās ir noturīgas, saprotamas un lielā mērā arī reģionāli salīdzināmas. Tieši tāpēc tās ir īpaši nozīmīgas turpmākajā analizē. Respektīvi, ja sabiedrība ilgstoši signalizē par vienu un to pašu problēmu loku, ir pamatoti pārbaudīt, cik lielā mērā politiskās partijas savās priekšvēlēšanu programmās patiešām atspoguļo šo stabilo prioritāšu kodolu.

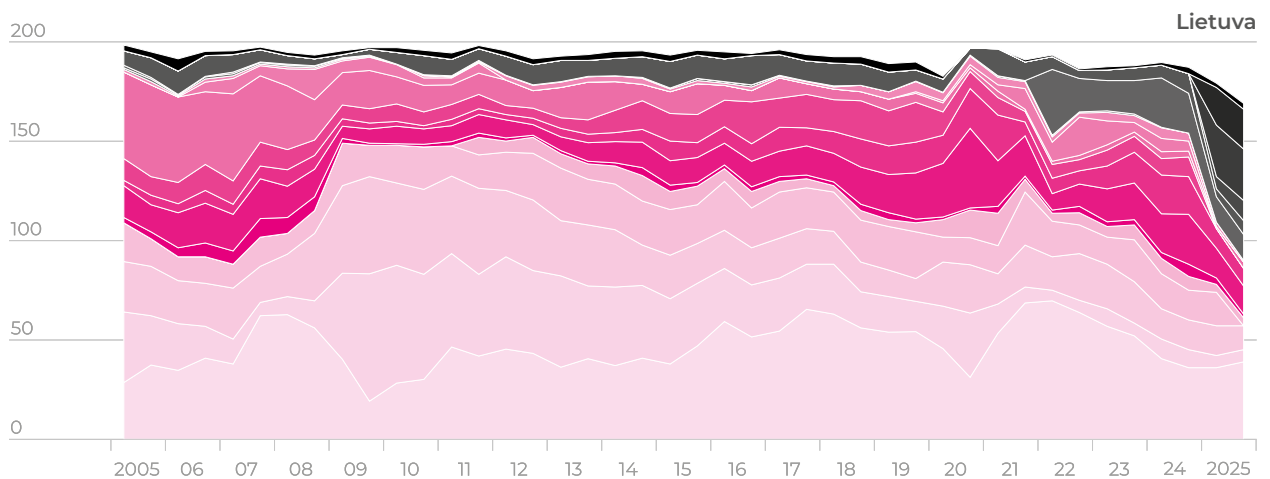
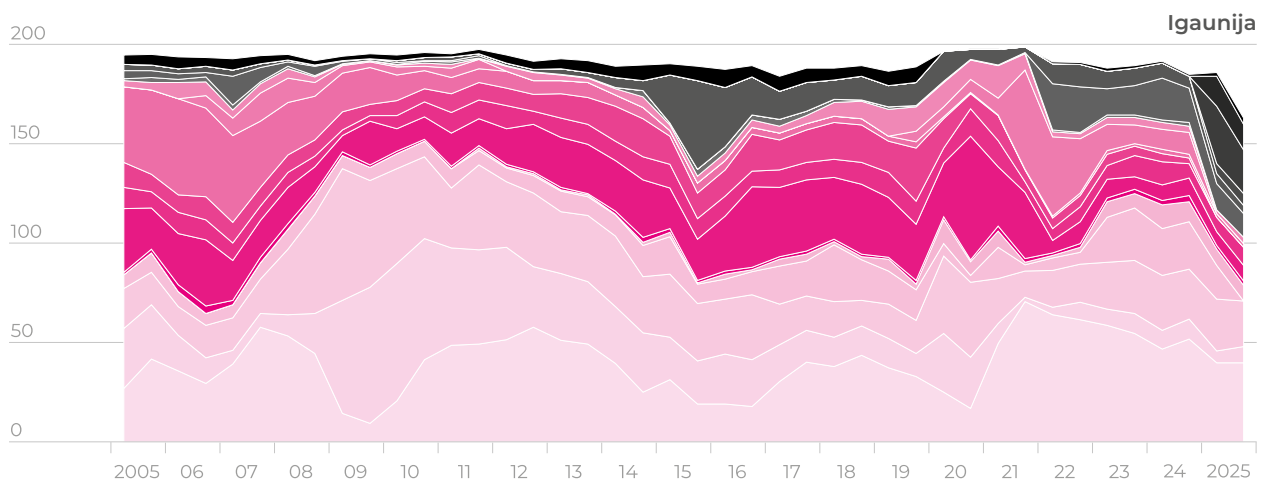
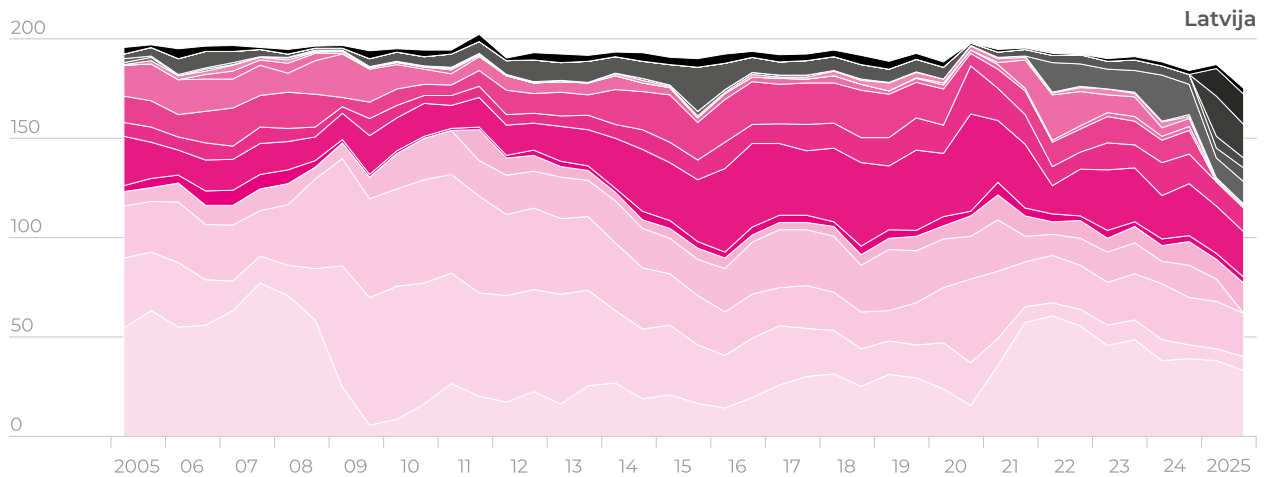
1.4. attēls

Baltijas valstu iedzīvotāju novērtējumi par svarīgākajām valsts līmeņa problēmām 2012.-2025. gadā (%)

Piezīme: Aptaujās izmantotais jautājuma formulējums bija "Kādas, Jūsuprāt, ir divas svarīgākās problēmas, ar kurām pašreiz saskaras [Jūsu valsts]? (Ne vairāk kā 2 atbildes)" Tā kā respondenti varēja atzīmēt vairāk nekā vienu problēmu, atbilžu kopsumma pārsniedz 100%.

Avots: Eurobarometer

● Inflācija / dzīves dārdzība	● Mājokļi	● Terorisms	● Cits / Grūti pateikt
● Bezdarbs	● Veselības aprūpe	● Starptautiskā situācija	
● Ekonomiskā situācija	● Izglītības sistēma	● Imigrācija	
● Nodokļu sistēma	● Pensijas	● Draudi demokrātijai	
● Valsts parāds	● Noziedzība	● Drošība un aizsardzība	
	● Energoapgāde	● Krievijas iebrukums Ukrainā	
	● Vide un klimata pārmaiņas		

Kā sabiedrība vērtē valsts sniegumu?

ESS dati rāda samērā skarbu ainu par to, kā Latvijas sabiedrība vērtē valsts spēju sasniegt rezultātus – vērtējums kopumā ir

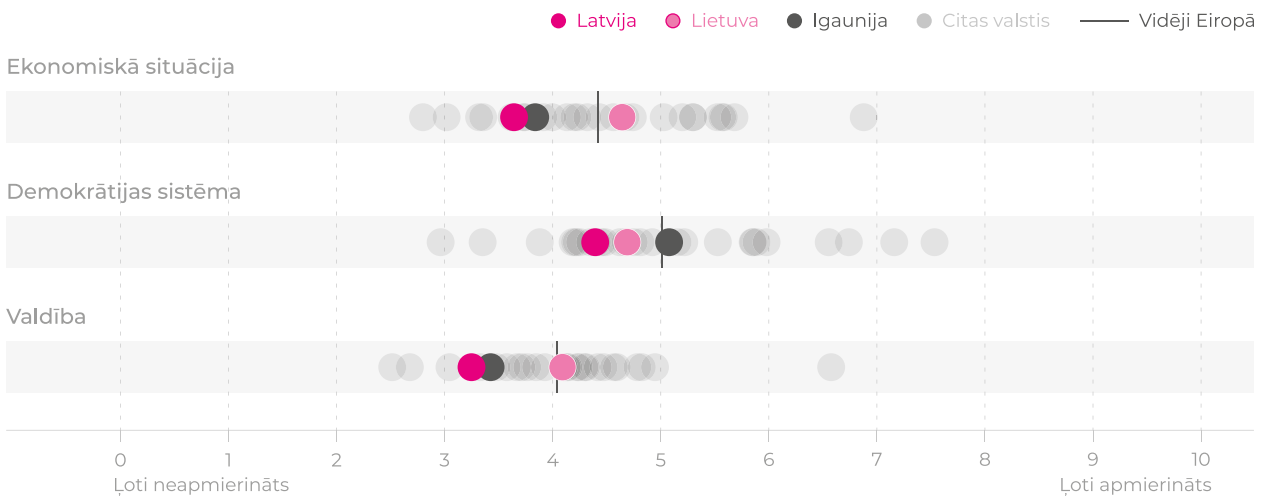
krtisks, un tas īpaši attiecas uz demokrātijas sistēmas darbību, ekonomikas stāvokli un valdības darbu.¹⁰

1.5. attēls

Eiropas iedzīvotāju novērtējumi par ekonomisko situāciju, demokrātijas sistēmas un valdības darbību 2023. gadā (vidējās vērtības)

Piezīme: Aptaujā izmantotie jautājumu formulējumi bija "(1) Kopumā ņemot, cik apmierināts(-a) jūs esat ar pašreizējo ekonomisko situāciju Latvijā? (2) Cik apmierināts(-a) jūs esat ar to, kā darbojas demokrātiskā sistēma [jūsu valstī]? (3) Runājot par [jūsu valsts] valdību, cik apmierināts(-a) jūs esat ar valdības darbu?" Visiem novērtējumiem tika izmantota 0-10 vērtējumu skala, kur 0 nozīmēja "ļoti neapmierināts(-a)", bet 10 nozīmēja – "ļoti apmierināts(-a)".

Avots: ESS ERIC

Apmierinātība ar to, kā valstī darbojas demokrācija, Latvijā ir 4,4 no 10. Tas ir zemāk nekā Igaunijā (5,1) un Lietuvā (4,7). Arī ekonomikas vērtējumā Latvija atpaliek – vidējais vērtējums ir 3,6 no 10, kamēr Igaunijā tas ir 3,8, bet Lietuvā 4,6. Tas nozīmē, ka iedzīvotāji kritiski vērtē ne tikai politiskās institūcijas, bet arī valsts spēju nodrošināt ekonomisku rezultātu.

Īpaši skaidri tas redzams, vērtējot valdības darbu, kas šajā ziņojumā ir tieši saistīts ar rīcībspējas jautājumu. Latvijā apmierinātība ar valdību ir tikai 3,3 no 10 – gandrīz tikpat zema kā Igaunijā (3,4), bet būtiski zemāka nekā Lietuvā (4,1). Vēl svarīgāk ir tas, kā sadalās atbildes. Latvijā 38% respondentu valdības darbu vērtē ar 0-2 punktiem, tātad izteikti negatīvi. Lietuvā šādu atbilžu ir ievērojami mazāk (27%), bet Igaunijā – 37%. Savukārt augsti vērtējumi (8-10) Latvijā ir ļoti reti – tikai 2% respondentu, salīdzinot ar 4% Igaunijā un 10% Lietuvā. Ļoti zīmīgs rādītājs ir arī tas, ka Latvijā visbiežāk sastopamā

atbilde ir tieši 0 punkti (21%) – tas norāda nevis uz vienkārši piesardzīgu attieksmi, bet gan uz izteiktu neapmierinātību daļā sabiedrības.

Svarīgi uzsvērt, ka sabiedrības kritiskais vērtējums par valsts sniegumu nav tikai subjektīvs noskaņojums. Viena no tēmām, kas *Eurobarometer* datos īpaši noturīgi atkārtojas kopš 2004. gada, ir **veselības aprūpe** – piekļuve valsts apmaksātiem pakalpojumiem un sistēmas spēja nodrošināt savlaicīgu palīdzību. Šo ilgtermiņa signālu pastiprina arī ESS dati par iedzīvotāju vērtējumu attiecībā uz veselības aprūpes stāvokli. Latvijā vidējais vērtējums ir tikai **4,3 no 10**, kas ir zemāks nekā **Igaunijā (5,7)** un **Lietuvā (4,5)**, kā arī atpaliek no daudzām Rietumu un Ziemeļeiropas valstīm, kur vidējie vērtējumi bieži pārsniedz 6 punktus.¹¹

Raksturīgs ir arī vērtējumu sadalījums. Latvijā **ļoti zemu vērtējumu (0-2)** veselības aprūpei sniedz **24%** respondentu, kamēr

¹⁰ ESS ERIC. 2026. *Op. Cit.*

¹¹ ESS ERIC. 2026. *Op. Cit.*

augstu vērtējumu (8-10) sniedz tikai **7%**. Salīdzinājumam – Igaunijā augstu vērtējumu sniedz **21%**, bet Lietuvā **10%** respondentu. Kopumā tas liecina, ka veselības aprūpe Latvijā nav tikai epizodiska problēma, kas parādās tikai atsevišķos brīžos. Tā drīzāk ir joma, kur sabiedrība ilgstoši neredz pietiekami pārlicinošu progresu.¹²

Būtiski norādīt, ka sabiedrības kritiskais vērtējums par veselības aprūpi nav tikai tendence *sūdzēties par neko*. Subjektīvo vērtējumu atbalsta arī plašāki dati par veselības stāvokli un aprūpes pieejamību. Latvijā iedzīvotāji ne tikai biežāk vērtē savu veselību kā sliktu, bet arī objektīvi dzīvo īsāku un ar slimībām vairāk apgrūtinātu mūžu. Piemēram, 2024. gadā paredzamais mūža ilgums Latvijā bija 77 gadi, kas ir par aptuveni pieciem gadiem mazāk nekā vidēji ES. Tikai **49%** iedzīvotāju norādīja, ka viņiem ir laba veselība, kamēr ES vidēji tā atbild **68%**. Arī paredzamo veselīgo mūža gadu skaits 65 gadu vecumā Latvijā ir viens no zemākajiem ES (4,1 gadi vīriešiem un 4,4 gadi sievietēm), kas nozīmē, ka lielākai daļai cilvēku mūža nogale paiet ar veselības problēmām.¹³

Minēto situāciju pasliktina ierobežota veselības aprūpes pieejamība. 2024. gadā **11%** iedzīvotāju Latvijā norādīja uz neapmierinātām medicīniskās aprūpes vajadzībām, un galvenie iemesli ir izmaksas, attālums un gaidīšanas laiks. Zobārstniecība ir vēl nepieejamāka, īpaši zemāku ienākumu grupās. Finansiālo slogu palielina arī tas, ka pacientu tiešie maksājumi Latvijā veido **35%** no kopē-

jiem veselības izdevumiem, kamēr ES vidēji tie ir **16%**. Šādā kontekstā arī augstā novērtējamā mirstība Latvijā nav tikai abstrakts rādītājs, bet tiešs signāls par profilakses un savlaicīgas ārstēšanas nepietiekamību. Veselības aprūpes pieejamība sabiedrības uztverē nav epizodiska tēma – tā ir ilgtermiņa problēma, kuras sekas cilvēki izjūt veselības stāvoklī.

Vienlaikus vērtējumi jālasa ar zināmu piesardzību un plašākā kontekstā. Latvijā zemāks ir ne tikai politikas un valsts darba vērtējums, bet arī apmierinātība ar dzīvi kopumā. ESS datos Latvijas vidējais dzīves apmierinātības rādītājs ir 6,5 no 10, kamēr Igaunijā tas ir 6,9, bet Lietuvā – 7,1.¹⁴ Tas nenozīmē, ka politikas kritika nav pamatota. Drīzāk tas palīdz saprast fonu, kurā šie vērtējumi veidojas – sabiedrība kopumā ir mazāk apmierināta nekā kaimiņvalstīs, un tas var pastiprināt kritiskāku skatījumu arī uz valsts darbu.

Tomēr atšķirība starp dzīves apmierinātību un valsts snieguma vērtējumu ir būtiska. Dzīvi kopumā Latvijas iedzīvotāji vērtē vidēji, bet demokrātijas darbību, ekonomikas stāvokli un īpaši valdības darbu – ievērojami zemāk. Tas liecina, ka sabiedrības neapmierinātība nav reducējama tikai uz vispārēju pesimismu vai sliktāku noskaņojumu. Tā lielā mērā ir saistīta ar to, kā cilvēki vērtē valsts spēju pieņemt lēmumus, īstenot politiku un panākt redzamu rezultātu. Tieši šajā nozīmē dati parāda sabiedrības spriedumu par valsts rīcībspēju – Latvijas sabiedrība kopumā redz to kā nepietiekamu.

Ko sola partijas: īss ieskats priekšvēlēšanu programmās

Iepriekšējās apakšnodaļas parādīja divas lietas. Sabiedrības prioritātes kopš 2004. gada lielākoties rotē viena un tā paša problēmu loka ietvaros, un vienlaikus iedzīvotāju vērtējums par valsts sniegumu vairākos aspektos ir kritisks. Tas nozīmē, ka sabiedrības signāls politiskajām partijām ilgstoši ir bijis samērā skaidrs. Tāpēc nākamais jautājums ir praktisks – **vai partijas savās programmās runā par cilvēkiem svarīgo un cik konsekventi tās to dara?**

Turpmāk sniegts īss pārskats par četrām lielāko partiju priekšvēlēšanu programmu tematisko saturu un cik stabili ir partiju profili dažādos vēlēšanu gados. Programmu saturs apkopots sešos tematiskos blokos: (1) labklājība un publiskie pakalpojumi, (2) ekonomika un attīstība, (3) demokrātija un pārvaldība, (4) sabiedrība/identitāte/kārtība, (5) sociālās grupas un darba tirgus un (6) citas tēmas.

¹² *Ibid.*

¹³ OECD/European Observatory on Health Systems and Policies. 2025. Valsts veselības profils 2025: Latvija.

https://eurohealthobservatory.who.int/docs/librariesprovider3/country-health-profiles/chp2025pdf/2025_translations/soheu-2025-latvianative-language-final-web.pdf?sfvrsn=c8cc2feb_1

¹⁴ ESS ERIC. 2026. *Op. Cit.*

Tematiskie bloki veidoti, izmantojot MPDS (*Manifesto Project*) datus,¹⁵ kuros partiju priekšvēlēšanu programmas tiek kodētas tematiskās kategorijās. Katram vēlēšanu gadam aprēķināts, kāda daļa no programmas teksta (kodēto vienību īpatsvars) attiecas uz katru tematisko bloku, tādējādi iegūstot salīdzināmu partiju programmu profilu laika gaitā.

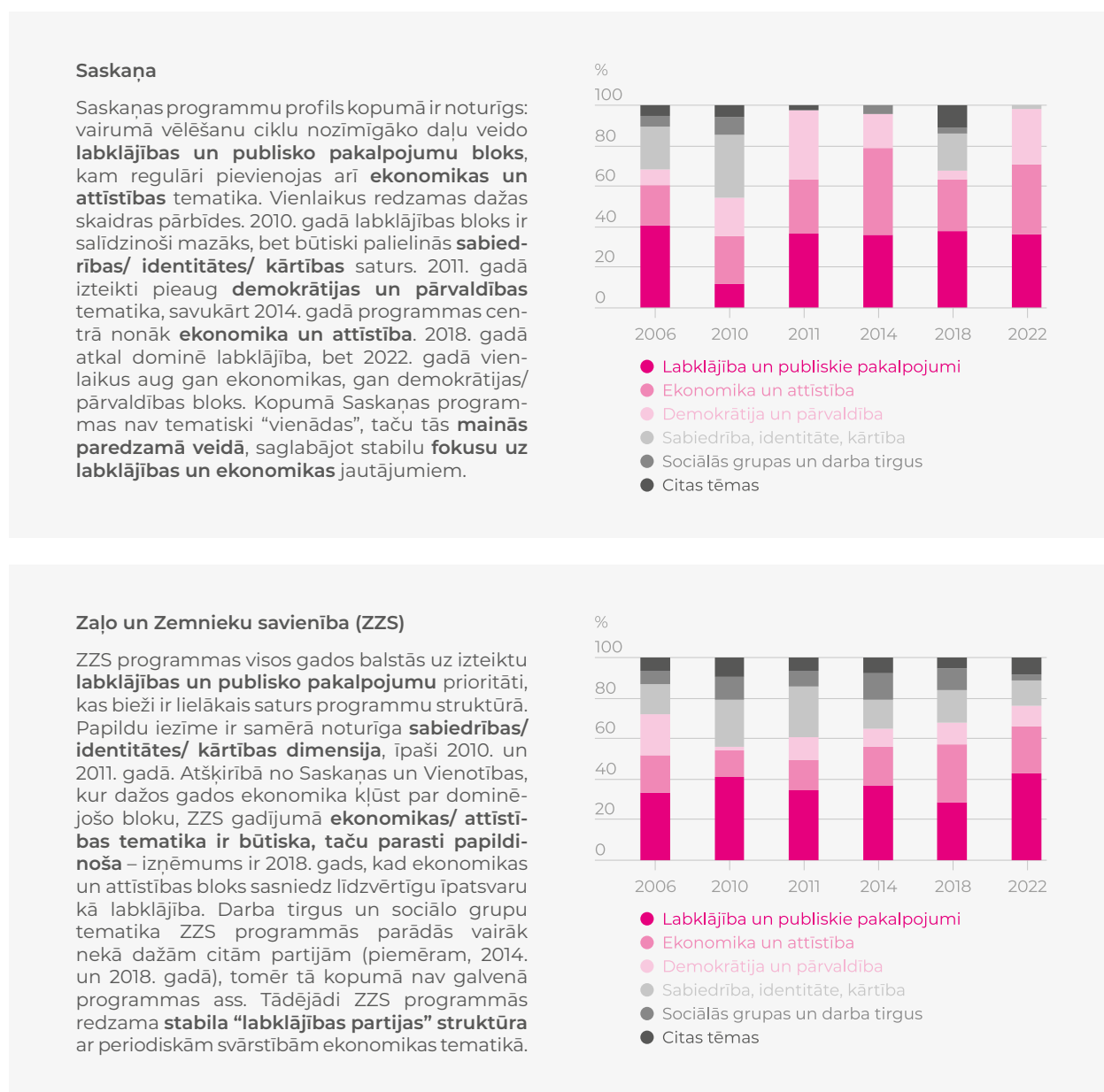
Kopumā programmu tematiskā struktūra rāda gan atšķirības, gan pārklāšanos.

1.6. attēls

Atsevišķu Latvijas partiju priekšvēlēšanu programmu tematiskais saturs 2006.-2022. gadā (%)

Piezīme: Noapaļošanas rezultātā ikgadējās kopsummas var nebūt 100%

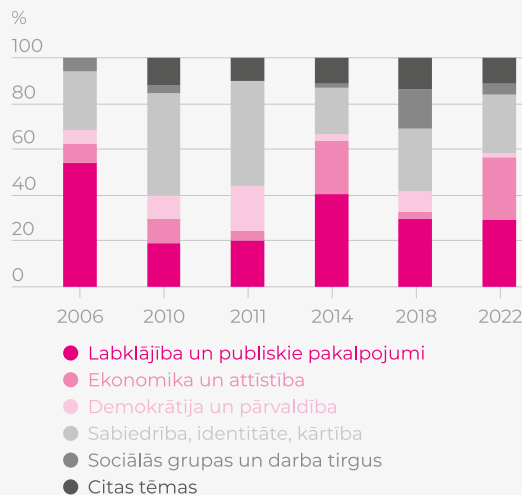
Avots: MPDS (*Manifesto Project*), autores aprēķini

¹⁵ Lehman, P. et. al. 2025. The Manifesto Data Collection. Manifesto Project (MRG/CMP/MARPOR). Version 2025a. <https://doi.org/10.25522/manifesto.mpsds.2025a>.

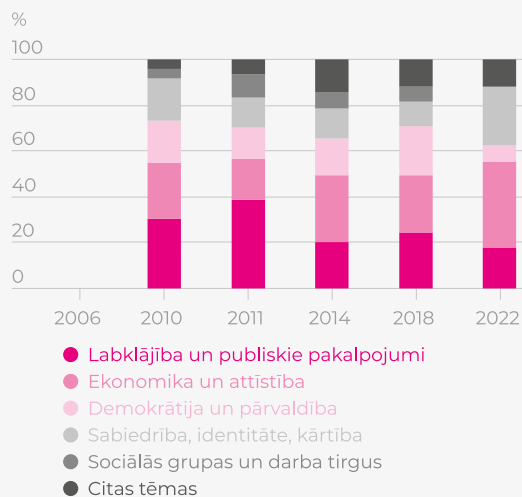
Nacionālā apvienība (NA)

NA programmu profilā visstabilāk izceļas **sabiedrības/ identitātes/ kārtības** bloks, kas īpaši dominē 2010. un 2011. gadā. Šis uzsvars ir mazāk atkarīgs no konkrēta vēlēšanu gada nekā citām partijām un veido skaidru un atpazīstamu programmatisko virzienu. Vienlaikus NA programmās ir arī ievērojams **labklājības** saturs, īpaši 2006. gadā, kad labklājība veido vairāk nekā pusi programmas. Pēc tam labklājības īpatsvars kļūst mērenāks, bet saglabājas stabila klātbūtne. **Ekonomikas** tematika NA programmās ir mainīgāka: tā ir neliela 2011. gadā, bet pieaug 2014. un īpaši 2022. gadā. **Demokrātijas un pārvaldības** bloks NA programmās kopumā ir ierobežots un vairākos gados ļoti neliels. Tādējādi NA profilā **dominē identitātes un kārtības tematika**, bet **ekonomikas uzsvars pieaug tikai atsevišķos gados**.

(Jaunā) Vienotība

Vienotības programmu profilā centrālā loma ir **ekonomikai un attīstībai**, un vairākos ciklos ievērojams ir arī **demokrātijas un pārvaldības** saturs. 2010.-2018. gadā programmās redzams salīdzinoši līdzsvarots sadalījums starp **labklājību, ekonomiku un pārvaldības jautājumiem**, kas norāda uz plašāku "valsts attīstības" ietvaru. 2022. gadā parādās īpaši skaidra pārbīde: ekonomikas un attīstības bloks kļūst dominējošs, savukārt demokrātijas un pārvaldības tematika samazinās. Tajā pašā laikā pieaug arī sabiedrības/ identitātes/ kārtības tematika. Salīdzinājumā ar ZZS un Saskaņu Vienotības programmās **centrālais akcents retāk ir labklājība; konsekvētāk tiek izcelti ekonomikas, attīstības un valsts pārvaldības jautājumi**, lai gan atsevišķos vēlēšanu gados šo tēmu īpatsvars programmu saturā nedaudz mainās.

Vienotībai tā ir konsekventi centrāla, Saskaņai tā atsevišķos ciklos kļūst dominējoša, bet ZZS un NA gadījumā ekonomikas tematika ir svārstīgāka un vairāk periodiska. Treškārt, **sabiedrības/ identitātes/ kārtības bloks ir visizteiktākais NA** un, dažkārt, arī ZZS un Saskaņas programmās; Vienotībai šī dimensija kļūst redzamāka galvenokārt 2022. gadā. Ceturtkārt, **demokrātijas un pārvaldības tematika kopumā ir visizteiktāk vērojama Saskaņas un Vienotības programmās** noteiktos gados, bet NA un ZZS gadījumā tā biežāk ir otršķirīga.

Svarīgākais secinājums ir tas, ka partiju programmas nav pilnīgi vienveidīgas, tomēr tās

arī nav katrās vēlēšanās no jauna izgudrotas. Tematiskais kodols ir stabils, un izmaiņas starp gadiem parasti izpaužas kā akcentu pārbīde starp dažiem galvenajiem blokiem, nevis pilnīga tematiskās struktūras maiņa. Tieši šī iemesla dēļ nākamais analīzes solis ir pārbaudīt, cik lielā mērā šie programmu profili sakrīt ar sabiedrības ilgtermiņā noturīgajām prioritātēm, kuras *Eurobarometer* datos kopš 2004. gada konsekvēti ir bijušas dzīves dārdzība, ekonomika, bezdarbs un veselības aprūpe.

Plaisas starp sabiedrības prioritātēm un partiju piedāvājumu

Šajā nodaļā tiek aplūkots, cik lielā mērā četru ilgstoši parlamentā pārstāvētu partiju priekšvēlēšanu programmu tematiskais saturs sakrīt ar sabiedrības visbiežāk minētajām problēmām. Analīzē iekļautas četras tēmas, kas Eurobarometer datus Latvijā kopš 2004. gada atkārtojas visnoturīgāk: **dzīves dārdzība, valsts ekonomiskā situācija, bezdarbs un veselības aprūpe**. Salīdzinājums balstās uz “plaisām” starp to, cik liels respondentu īpatsvars noteikto tēmu kā nozīmīgu min iedzīvotāju aptaujās (*Eurobarometer dati*), un to, cik lielu īpatsvaru attiecīgā tēma aizņem partiju priekšvēlēšanu programmās (*Manifesto Project* kodējums).

Sabiedrības prioritāšu rādītājs katram vēlēšanu gadam tiek aprēķināts kā **divu pirmsvēlēšanu Eurobarometer viļņu vidējais īpatsvars** (respondentu %, kas min attiecīgo problēmu kā vienu no nozīmīgākajām valstī). Partiju programmu segums tiek mērīts kā **attiecīgās tēmas īpatsvars programmā** (% no kodētajām teksta vienībām). Lai sasaistītu četras sabiedrības prioritātes ar partiju programmām, tiek izmantotas *Manifesto Project* tematiskās kategorijas.

Katras partijas atsaucības plaisa attiecīgajai tēmai ir aprēķināta kā vienkārša starpība:

$$Plaisa_{p,t,k} = Programmas\ segums_{p,t,k} - Sabiedrības\ prioritāte_{t,k},$$

kur p apzīmē partiju, t – gadu un k – tēmu. Negatīva plaisas vērtība nozīmē, ka partija programmā attiecīgajai tēmai velta mazāk ievērību, nekā sabiedrība kopumā. Savukārt, pozitīva vērtība nozīmē, ka partijas programma tēmu uzsver vairāk nekā sabiedrība. Šajā interpretācijā par orientieri kalpo plaisa, kas ir **pēc iespējas tuvāka nullei**. Tas norāda, ka partijas programmas tematiskais uzsvars aptuveni sakrīt ar to, cik bieži sabiedrība attiecīgo jautājumu min kā svarīgu.

Vienlaikus jānorāda, ka šādai partiju atsaucības mērīšanai ir metodoloģiski ierobežojumi. Pirmkārt, priekšvēlēšanu programmai pēc būtības jāaptver plašs tēmu loks, tāpēc negatīvas plaisas ir sagaidāmas, un pilnīga sakrītība nav reālistisks mērķis. Otrkārt, šeit tiek salīdzināti divi atšķirīgi rādītāji. Kamēr *Eurobarometer* dati parāda, cik daudz iedzīvotāju konkrēto problēmu nosauc par nozīmīgu, MPDS parāda teksta īpatsvaru. Šo divu rādītāju salīdzinājums balstās pieņēmumā, ka partijas velta lielāku teksta īpatsvaru problēmām, kuras tās uzskata par nozīmīgākām. Tāpēc rezultātu interpretācija svarīgākais nav katrs atsevišķais skaitlis, bet gan **plaisu salīdzinošais lielums un tas, vai tās atkārtojas laika gaitā**. Ja plaisas ilgstoši saglabājas lielas, tas ir signāls, ka priekšvēlēšanu programmu sagatavošanā, iespējams, nav pietiekami mērķtiecīgi pievērsta uzmanība sabiedrības prioritātēm un programmas uzsvari sabalansēti tā, lai tie tuvāk atbilstu iedzīvotāju dienaskārtībai.

Saskaņa kopumā visstabilāk uztur **ekonomikas** tematiku. Kopš 2014. gada ekonomiskā situācija programmās parādās pat vairāk, nekā to izcēlusi sabiedrība. Vienlaikus vājākais posms ir **bezdarbs**. Krīzes un pēckrīzes periodā 2010. un 2011. gadā sabiedrībai tas bija viens no svarīgākajiem jautājumiem, bet programmā tas tika akcentēts minimāli vai pat vispār neparādījās. **Dzīves dārdzība** un **veselības aprūpe** Saskaņas programmā parādās viļņveidīgi. Dažos gados šīs tēmas tiek izceltas, citos gadījumos to segums neatspoguļo sabiedrības satraukuma līmeni.

ZZS programmās saglabājas stabils **labklājības** akcents, tomēr, raugoties tieši uz sabiedrībā nozīmīgākajām problēmām, redzams, ka vairākos periodos tās tiek atspoguļotas vājāk, nekā to varētu sagaidīt. Sevišķi izteikta plaisa veidojas **bezdarba** jautājumā 2010. un 2011. gadā, kad sabiedrības satraukums bija ļoti augsts, bet programmā bezdarba dimensija tematiskajā īpatsvarā ir salīdzinoši neliela. Arī **ekonomiskās situācijas** tematika vairākos vēlēšanu ciklos atpaliek no sabiedrības prioritātes līmeņa. Salīdzinoši laba atsaucība vērojama 2022. gadā, kad plaisas bezdarba, veselības aprūpes un ekonomikas tematos ir minimālas.

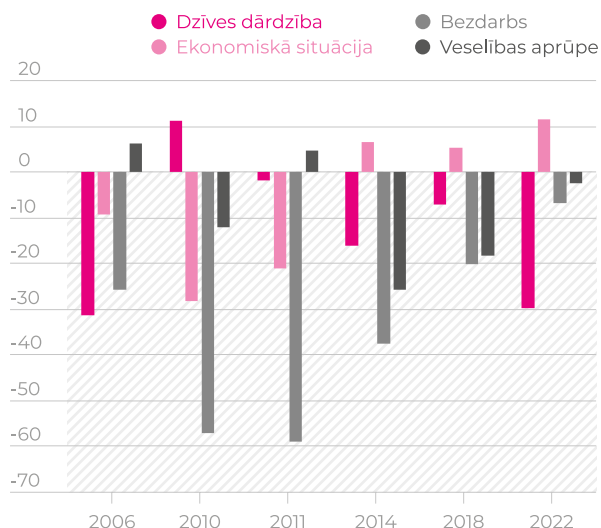
Salīdzinājumā ar citām ilgstoši Saeimā ievēlētām partijām **Nacionālā apvienība** visvājāk savās priekšvēlēšanu programmās atspoguļo sabiedrības primārās problēmas. Plaisas īpaši izceļas **bezdarba** un **eko-**

1.7. attēls

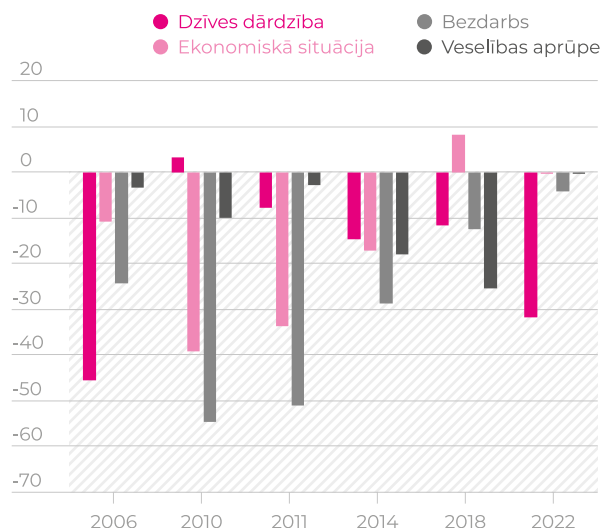
Plaisas starp sabiedrības nozīmīgākajām problēmām un partiju piedāvājumu priekšvēlēšanu programmās 2006.-2022. gadā (procentu punkti)

Avots: Eurobarometer, MPDS (*Manifesto Project*), autores aprēķini

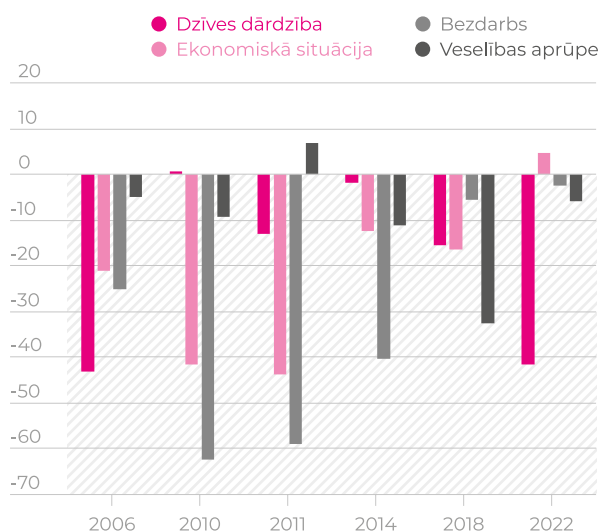
Saskaņa

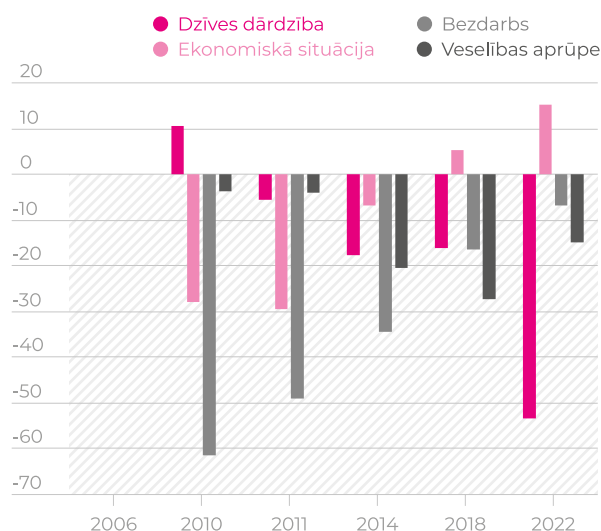
Zaļo un Zemnieku savienība (ZZS)

Nacionālā apvienība (NA)

(Jaunā) Vienotība

nomikas jautājumos krīzes periodā. 2010. un 2011. gadā sabiedrībai tās bija galvenās tēmas, bet programmā tās bija vāji pārstāvētas. Arī **dzīves dārdzības** temats vairumā priekšvēlēšanu programmās atpaliek, tai skaitā 2022. gadā. Vienlaikus jāņem vērā, ka partijas programmatiskais profils balstās citos tematiskos blokos, piemēram, identitātē un kārtībā, kuras reti parādās sabiedrības nozīmīgāko problēmu topa priekšgalā. No atsaučības skatpunkta saikne ar sabiedrības aktuālo sociālekonomisko dienaskārtību ir vāja.

Vienotība viskonsekventāk izceļ **ekonomikas un attīstības** dimensiju, un 2018. un 2022. gadā ekonomikā pat redzama izteikta pārkentēšana salīdzinājumā ar sabiedrības prioritātēm. Savukārt **dzīves dārdzības** un **veselības aprūpes** tematā vērojamas izteiktas negatīvas plaisas, tostarp 2022. gadā, kad dzīves dārdzība sabiedrības vērtējumā ir īpaši izteikta prioritāte, bet programmā tai atvēlētais teksta īpatsvars ir zems. Līdzīgi kā citām partijām, arī Vienotībai pēckrīzes gados bezdarbs ir bijis nepietiekami akcentēts.

Partiju salīdzinājums ļauj izdarīt vairākus secinājumus. Kopumā ekonomikas tematā relatīvi tuvākas sakritības (vai pat pozitīvas plaisas) biežāk redzamas **Saskaņas** un **Vienotības** programmās. Savukārt **NA** šajā dimensijā uzrāda vājāku atbilstību sabiedrības prioritātēm. **Bezdarba** tematā visām partijām ir vērojamas lielas plaisas, jo īpaši pēckrīzes gados, kad sabiedrības dienaskārtībā šī tēma bija ļoti aktuāla. **Dzīves dārdzības** jautājumā atkārtojas līdzīga tendence, jo brīžos, kad sabiedrības satraukums ir visaugstākais, programmas bieži vien atpaliek. **Veselības aprūpes** tēmā visām partijām redzamas būtiskas nepilnības, jo īpaši periodos, kad sabiedrībā šis jautājums ir ļoti aktuāls.

Šie rezultāti liek uzdot neērtu, bet praktisku jautājumu: **cik rūpīgi partijas patiesībā seko sabiedrības dienaskārtībai un cik apzināti tās izvēlas uzsvarus?** Novērojamās plaisas liecina, ka sabiedrības neapmierinātību nav iespējams skaidrot tikai ar vispārēju noskaņojumu vai emocionālu neuzticēšanos. Gadu gaitā programmu saturs nepietiekami atspoguļo to, kas iedzīvotājiem ikdienā ir

visaktuālākais – **dzīves dārdzība un ekonomika**, kā arī periodiski – **bezdarbs un veselības aprūpe**.

No politikas veidošanas skatpunkta šeit izkristalizējas divi iespējamie skaidrojumi. **Vai nu minētās plaisas norāda uz nepietiekami precīzu sabiedrības prioritāšu nolāsisšanu**, vai arī **apzinātu izvēli programmās priekšplānā izvirzīt citus jautājumus**. Abos gadījumos, ja programmās salīdzinoši maz vietas atvēlēts tam, ko sabiedrība uzskata par vissvarīgāko (īpaši jautājumus par ienākumiem, izmaksām un spēju atļauties ikdienas vajadzības), tad politiskās pārstāvniecības kvalitāte sabiedrības acīs varētu izskatīties vāja. Regulāri sekojot sabiedrības prioritāšu dinamikai un programmu izstrādē skaidrāk parādot, kā šīs prioritātes tiek ņemtas vērā, plaisas varētu mazināt.

Noslēgumā atkārtoti jāuzsver, ka šis mērījums neraksturo partiju darbu vai īstenoto politiku, bet gan programmu tematiskos uzsvarus attiecībā pret sabiedrības fiksētajām prioritātēm.

Kopsavilkums

Šī ziņojuma sadaļa iezīmē ainu, kas nosaka to, kāpēc sabiedrības attieksme pret politiku Latvijā ir tik kritiska. No vienas puses, Latvijas politisko kultūru raksturo **zema uzticēšanās partijām, zema pilsoniskā aktivitāte un augsts neapmierinātības līmenis ar politisko sistēmu kopumā**. Sabiedrības attieksmes dati rāda, ka ievērojama iedzīvotāju daļa politiku uztver ar vilšanos, aizdomām un skepsi. Šāda uztvere ir redzama ne tikai vērtējumos par partijām un valsts pārstāvjiem, bet arī zemajos līdzdalības rādītājos, tostarp ļoti nelielajā partiju biedru skaitā un zemajā jauniešu interesē par politiku. ESS dati šo ainu papildina ar vēl vienu būtisku aspektu – daudzi iedzīvotāji ne tikai jūtas maz spējīgi iesaistīties politikā, bet arī netic, ka politiskā sistēma vispār dod reālu iespēju kaut ko ietekmēt. Tādējādi Latvijas gadījumā līdzās neuzticēšanās dimensijai skaidri izceļas arī **dubultā atsvešinātība**.

Šo kopējo fonu papildina arī konkrētu reformu uztvere. Gan administratīvi teritoriālās reformas, gan skolu tīkla reformas piemēri parāda, ka sabiedrībā ir jūtīga robeža

starp politikas veidotāju argumentiem par efektivitāti un iedzīvotāju sajūtu, ka lēmumi tiek pieņemti attālināti un bez pietiekamas sabiedrības iesaistes. Pieprasījums pēc referendumiem vai protesti labi iekļaujas plašākā noskaņojumā, kur ievērojama sabiedrības daļa politisko pārstāvniecību neuztver kā pietiekami atvērtu un atsaucīgu.

No otras puses, sabiedrības prioritātes ilgākā laikā ir pārsteidzoši stabilas. *Eurobarometer* dati kopš 2004. gada rāda, ka respondenti atkārtoti min tematiski šauru problēmu loku. Visbiežāk tās ir **dzīves dārdzība, valsts ekonomiskā situācija, veselības aprūpe** un atsevišķos periodos arī **bezdarbs**. Salīdzinājums ar Igauniju, Lietuvu un ES vidējiem rādītājiem norāda uz to, ka Latvijas prioritāšu struktūra nav nejauša vai izolēta. Tā lielā mērā iekļaujas plašākā Baltijas tendencē, tomēr dažās jomās Latvija izceļas – jo īpaši veselības aprūpes noturīgajā aktualitātē. Laika gaitā Latvijas sabiedrības prioritātes paliek koncentrētas uz ikdienas labklājības un pamatpakalpojumu jautājumiem.

Sabiedrības vērtējums par valsts sniegumu šo ainu padara vēl konkrētāku. ESS dati rāda zemu vērtējumu demokrātijas darbībai, ekonomikas stāvoklim un īpaši valdības darbam. Šie vērtējumi ir zemāki nekā Baltijas kaimiņvalstīs, un līdzīga tendence redzama arī veselības aprūpes novērtējumā. Būtiski, ka veselības aprūpes kritiskais vērtējums nav tikai subjektīvs noskaņojums. To papildina arī plašāki dati par īsāku paredzamo mūža ilgumu, zemāku veselības pašvērtējumu, zemāku veselīgi nodzīvoto gadu skaitu un būtiskiem pieejamības šķēršļiem. Līdz ar to veselības aprūpe Latvijas sabiedrības uztverē izskatās nevis kā epizodiska problēma, bet kā viena no noturīgākajām valsts rīcībspējas pārbaudes jomām.

Partiju programmu analīze liecina, ka partiju tematiskais profils ir samērā stabils. Piemēram, Saskaņa un ZZS biežāk balstās labklājības un publisko pakalpojumu rāmī, Vienotība konsekvētāk uzsver ekonomiku un pārvaldību, bet Nacionālā apvienība visvairāk izceļ identitātes un kārtības tematiku. Taču, salīdzinot programmu saturu ar sabiedrības ilgtermiņā noturīgajām prioritātēm, redzamas **ievērojamas plaisas**. Īpaši izteikti tas parādās bezdarba tematā krīzes un pēckrīzes gados, kā arī dzīves dārdzības un veselības aprūpes jautājumos vēlākos periodos. Šīs plaisas nenozīmē, ka partiju programmām būtu burtiski jāatkārto sabiedrības aptauju proporcijas. Priekšvēlēšanu

programma pēc būtības aptver plašu tēmu loku, tāpēc pilnīga sakritība nav reāls mērķis. Tomēr tieši **plaisu lielums un to ilgstoša atkārtošanās** vedina domāt par to, cik lielā mērā partiju tematiskie uzsvāri ir pietuvināti sabiedrības dienaskārtībai.

No politikas veidošanas skatpunkta šie rezultāti aicina pievērst uzmanību ne tikai tam, par ko partijas runā, bet arī tam, cik precīzi tās nolasa sabiedrības prioritātes. Plaisas starp programmu saturu un sabiedrības nosauktajām problēmām neļauj sabiedrības neapmierinātību reducēt tikai uz vispārēju neuzticēšanos vai kritisku noskaņojumu. Tieši pretēji – dati rāda, ka starp sabiedrības dienaskārtību un partiju tematiskajiem uzsvāriem ilgstoši pastāv jūtama distance. Lai gan perfekta sakritība nav reālistisks mērķis, **plaisu mazināšana** ir daudz sasniedzamāks orientieris. Tas nozīmē rūpīgāk sekot sabiedrības prioritāšu dinamikai un priekšvēlēšanu programmās skaidrāk parādīt, kā šīs prioritātes tiek apzinātas un risinātas.

Kopumā šī ziņojuma sadaļa sniedz ieskatu, kāpēc pieprasījums pēc pārmaiņām Latvijas sabiedrībā saglabājas augsts un kāpēc skepsi pret partijām ir grūti mazināt ar komunikāciju vien. Plašākā nozīmē tas norāda uz jautājumu par politiskās pārstāvniecības kvalitāti. Cik labi tiek sadzirdētas un atspoguļotas sabiedrības prioritātes politikas dienaskārtībā?

2. POLITISKĀS PARTIJAS

Jānis Ikstens

20. gadsimta izskaņā Latvija spēja atjaunot savu suverenitāti un uzsāka padomju okupācijas seku novēršanas daudzslāņaino darbu. Ja institucionālās pilnveides procesā nozīmīgu atspaidu nodrošināja politiskā izšķiršanās par atspēriena punktu izmantot 1922. gada Satversmi un apņemšanās iestāties Eiropas Savienībā un Ziemeļatlantijas līguma organizācijā, tad atgriešanās pie tirgus ekonomikas izrādījās krietni sarežģītāka un saistīta ar lielām sociālajām izmaksām. Turklāt pēc 2008. gada pasaules finanšu krīzes Latvijas attīstības tempa atpalcība no Igaunijas un Lietuvas kļuva redzamāka.

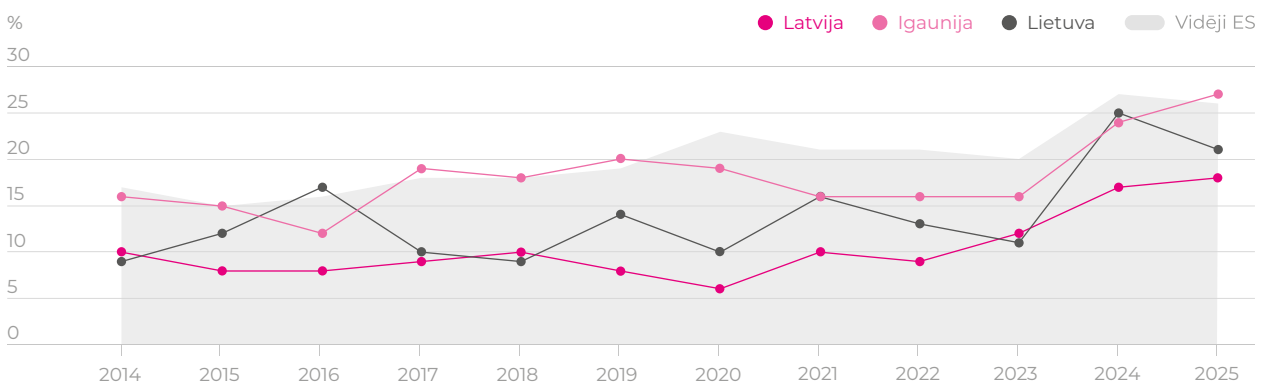
Izaugsmes dažādajiem ātrumiem saglabājoties un meklējot cēloņus šādi trajektoriju atšķirībai, noteikta uzmanība ir pievērsta politiskajai sfērai, ne bez pamata pieņemot, ka politiskie lēmumi gan nosaka saimnieciskās darbības juridisko ietvaru, gan ietekmē nozīmīgus ekonomiskos stimulus. Uz cēloņu meklēšanu politiskajā vidē norāda dažādu politisko partiju centieni paplašināt vēlētāju atbalstu, izmantojot vēlēšanu sistēmas maiņas ideju. To nereti pamato ar politiskās vides atrautību no sabiedrības un tās problēmām, ko netieši atspoguļo uzticēšanās politiskajām partijām kā institūcijām.

2.1. attēls

Uzticēšanās politiskajām partijām 2014.-2025. gadā (%)

Piezīme: Aptaujās izmantotais jautājuma formulējums bija "Cik daudz Jūs uzticaties politiskajām partijām? Norādiet, vai Jūs tām drīzāk uzticaties vai drīzāk neuzticaties." Šeit norādīts respondentu īpatsvars, kuri izvēlējās atbildi "Drīzāk uzticos".

Avots: Eurobarometer

Eurobarometer dati liecina, ka ilgāku laiku politiskajām partijām Latvijā uzticējās aptuveni 5-10% pieaugušo iedzīvotāju. Kopš 2020. gada sabiedrības uzticēšanās ir pakāpeniski pieaugusi, 2025. gada rudens *Eurobarometer* mērījumā sasniedzot 18% atzīmi. Tai pašā laikā Lietuvā politiskajām partijām uzticējās 21%, bet Igaunijā – 27% iedzīvotāju. Vidēji Eiropas Savienībā politiskajām partijām uzticējās 26% iedzīvotāju. Neuzticēšanos partijām atspoguļo arī fakts, ka atbilstoši Uzņēmumu reģistra datiem partijās iestājušies aptuveni 1,6% Latvijas balsstiesīgo pilsoņu.

Savukārt mazāk tiek diskutēts par pašu politisko partiju spēju veikt demokrātijā kritiski svarīgo interešu pārstāvības funkciju, pie-

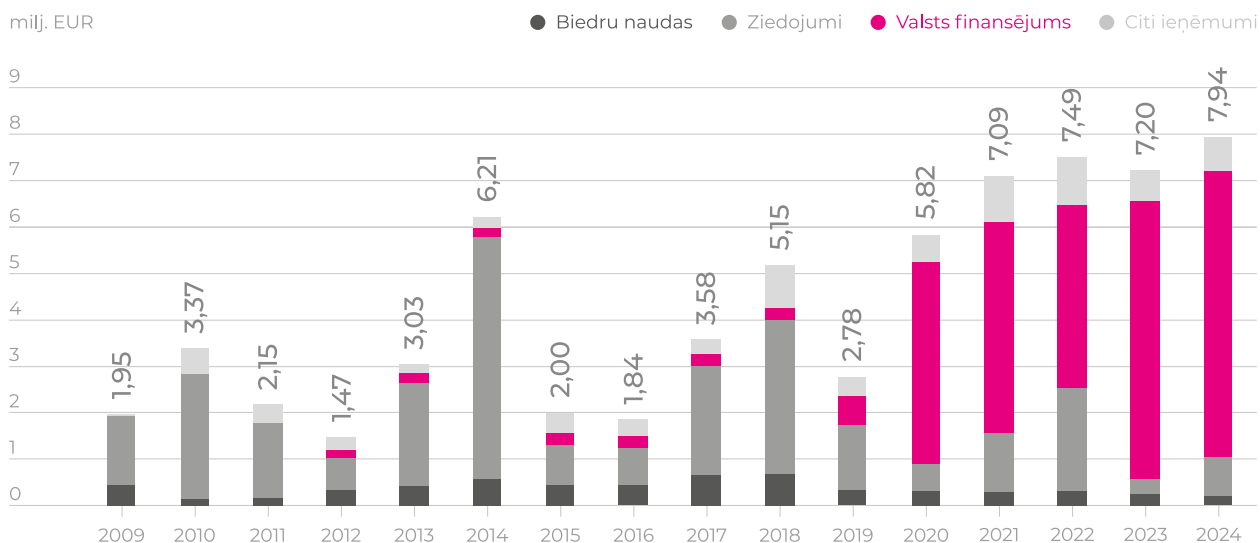
ņemt stratēģiskus un pierādījumos balstītus lēmumus un nodrošināt to īstenošanu, sasniedzot iecerētos mērķus dažādās rīcībpolitikas jomās. Līdz 2019. gadam kā zināmu skaidrojumu ierobežotajai partiju rīcībspējai izmantoja apjomīga un stabila finansējuma trūkumu politiskajām organizācijām.

Kopš 2020. gada ir krasi paaugstināts valsts budžeta finansējums tām partijām, kuras Saeimas vēlēšanās ir ieguvušas vairāk nekā divus procentus balsu, 2025. gadā izmaksājot partijām teju 6 milj. EUR. Turklāt pēdējos gados partijas ir tērējušas aptuveni vienu miljonu eiro savas darbības saturiskajai nodrošināšanai. Tomēr diskusijas par partiju rīcībspēju tāpēc nav mazinājušās.

2.2. attēls

Partiju ieņēmumu apjoms un struktūra 2009.-2024. gadā (milj. EUR)

Avots: KNAB iesniegtās partiju ikgadējās deklarācijas, autora aprēķini

Šajā pētījumā ar partiju rīcībspēju tiks saprasta partiju spēja identificēt sabiedrībai aktuālas problēmas, izstrādāt priekšlikumus to risināšanai un nodrošināt šo priekšlikumu pieņemšanu un īstenošanu atbilstoši sākotnējai iecerei. Tā ir saistīta ne tikai ar varas iegūšanu vēlēšanu ceļā un lēmumu pieņemšanu Saeimā vai Ministru kabinetā, bet arī ar spēju skaidrot lēmumu lietderīgumu un pārvarēt sabiedrības atbalsta kritumu nepopulāru pasākumu ieviešanas rezultātā.

Tāpēc partiju rīcībspēja tiks analizēta vairākās dimensijās:

- partiju programmu veidošana,
- partijas biedru rekrutācija,
- vēlēšanu kandidātu virzīšana un sagatavošana,
- stratēģisku lēmumu pieņemšana.

Analīzē izmantoti vairāki datu avoti, t. sk. intervijas ar Latvijas politiķiem un divas reprezentatīvas iedzīvotāju aptaujas.

Partiju programmu veidošana

Lai reģistrētu politisku partiju Latvijā, ir nepieciešami vairāki dokumenti, t. sk. partijas programma. Arī vēlēšanu likumi pieprasa partijām līdztekus kandidātu sarakstiem iesniegt arī priekšvēlēšanu programmas. Šāda kārtība izriet no priekšstata par pārstāvnieciskās demokrātijas būtību un no tās izrietošo nepieciešamību potenciālajiem priekšstāvjiem definēt to ideju kopumu, kuras tie sakās pārstāvam un kuras kalpotu par atskaites punktu politiskā atbildīguma nodrošināšanā. Partiju programmas arī kalpo kā konkrētu pasākumu apkopojums, kurus attiecīgā organizācija īsteno, nonākot varas pozīcijā jebkurā institūcijā.

Tomēr partiju vidē valda divējādas sajūtas par šo dokumentu noderīgumu. Ja partijas programmatiskais pamatdokuments (programma, manifest, vērtību deklarācija u. tml.) tiek uzskatīts par gana nozīmīgu elementu

partijas pozicionēšanai, tad par priekšvēlēšanu programmām uzskati ir daudzveidīgāki, vairāku partiju pārstāvjiem norādot, ka šīs programmas lasa ļoti šaurs cilvēku loks (*“nu, tās jau ir tikai žurnālistiem un politologiem vajadzīgas”*), tāpēc to jēga ir ierobežota. Partijas, kas vairāk paļaujas uz harizmātisku vai klientelisku stratēģiju savu atbalstītāju mobilizācijā, šķiet mazāk ieinteresētas programmatisku dokumentu izstrādē.

Savukārt pilsoņu aptaujas dati liecina, ka teju puse respondentu vienmēr veic savu un politisko partiju vērtību salīdzināšanu, pirms izdara izvēli Saeimas vēlēšanās, bet katrs piektais vienmēr izlasa partiju programmas.

Partiju programmatiskie pamatdokumenti Latvijā tiek pārskatīti visai reti, taču priekšvēlēšanu programmas, reaģējot uz sociāli poli-

tisko procesu dinamiku, piedzīvo nozīmīgas izmaiņas pirms katrām vēlēšanām. Šo programmu radīšanas prakses ir daudzveidīgas. Atsevišķi politiķi norāda uz senākiem laikiem, kad šādu dokumentu uzticēja izveidot ārpus partijas esošiem komunikācijas speciālistiem, partijas pārstāvjiem minimāli iesaistoties šai procesā. Tomēr daudz biežāk šo dokumentu rada paši partijas biedri, partijas valdei vai kampaņas vadības grupai izveidojot attiecīgu darba grupu, kurā parasti ietilpst tikai partijas biedri, vai atsevišķos gadījumos partijas līderim vienpersoniski uzņemoties šo pienākumu.

Informatīvā bāze priekšvēlēšanu programmu radīšanai ir cieši saistīta ar darba grupas dalībnieku zināšanām, jo ārējie eksperti programmas izstrādē tiek iesaistīti reti. To nosaka vairāki apsvērumi: dažviet paustā skepse par šādu ekspertu ieguldījuma liet-

derīgumu (*"viņi jau nespēj izstrādāt mums vajadzīgu produktu, kas piemērots politikai darbībai"*); sajūta, ka ekspertu piesaistei ir nepieciešams nozīmīgs finansējums; pašu ekspertu piesardzība, ņemot vērā zemo sabiedrības uzticēšanās līmeni politiskajām partijām; reti pausta partiju vēlme nodrošināties pret informācijas noplūdi un radīt pārsteigumu politiskajiem konkurentiem. Priekšvēlēšanu programmu radīšanā partijas mēdz izmantot savu programmatisko pamatdokumentu tēzes, patapinot atsevišķas idejas no tādiem politikas attīstības dokumentiem kā Nacionālais attīstības plāns vai "Latvija 2030". Savukārt ministriju darba plānu izmantošana intervijās netika minēta.

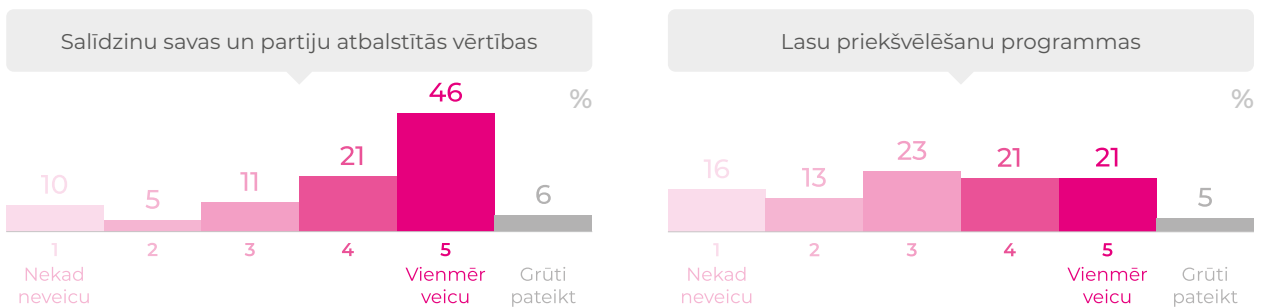
Pēc sabiedrības domām partiju programmas nav labi izstrādāti dokumenti (skat. 2.4. attēlu).

2.3. attēls

Latvijas pilsoņu novērtējumi par izvēli Saeimas vēlēšanās ietekmējošām darbībām (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Domājot par Jūsu izvēli Saeimas vēlēšanās, kādas darbības Jūs veicat pirms vēlēšanām?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsummas var nebūt 100%.

Avots: Latvijas Republikas pilsoņu aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

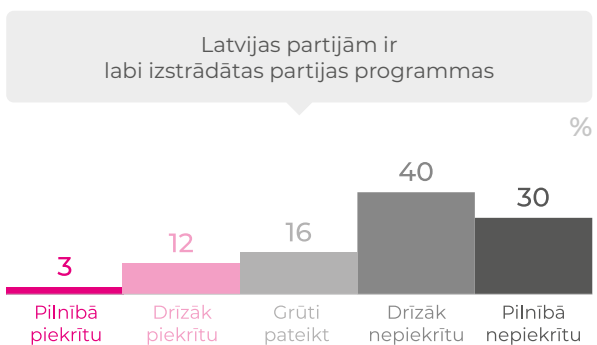

2.4. attēls

Latvijas iedzīvotāju novērtējumi par Latvijas partiju programmu kvalitāti (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Cik lielā mērā Jūs piekrītat vai nepiekrītat apgalvojumam "Latvijas partijām ir labi izstrādātas partiju programmas?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsumma var nebūt 100%.

Avots: Latvijas Republikas iedzīvotāju aptauja (n=1005), lauka darbs veikts 2026. gada janvārī

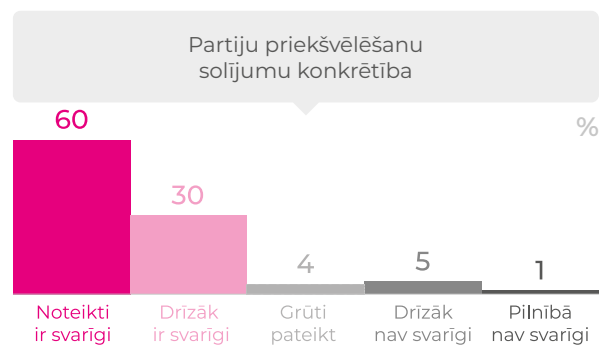

2.5. attēls

Latvijas pilsoņu novērtējumi par partiju priekšvēlēšanu solījumu konkrētību (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Cik svarīgi Jums ir, lai partiju priekšvēlēšanu solījumi būtu maksimāli konkrēti (konkrēti mērķi, uzdevumi un termiņi)?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsumma var nebūt 100%.

Avots: Latvijas Republikas pilsoņu aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

Viens no elementiem, ko Latvijas sabiedrība vēlas saskatīt partiju programmās, ir iespējami konkrēti priekšvēlēšanu solījumi, skaidri definējot gan uzdevumus, gan to izpildes termiņu (skat. 2.5. attēlu).

Turklāt Latvijas sabiedrība pārliecinoši saskata saikni starp skaidrību politiku uzstādījumos un valsts pārvaldes darbības rezultātiem (skat. 2.6. attēlu).

Priekšvēlēšanu programmu apjoms Latvijā visbiežāk atbilst vēlēšanu likumos noteiktajam (4-10 tūkstoši rakstzīmju jeb 600-1400 vārdu), un tikai retu reizi kāda partija ir radījusi izvērstāku dokumentu. Savukārt Skandināvijas valstīs partiju priekšvēlēšanu programmu apjoms iepriekšējās vēlēšanās svārstījās starp 12 un 18 tūkstošiem vārdu, Dienvideiropā – starp 8 un 40 tūkstošiem, bet Centrāleiropā – starp 8 un 25 tūkstošiem vārdu.

Tik īsas programmas labi saskan ar tendenci daudzām Latvijas partijām vairīties no ļoti skaidriem priekšvēlēšanu solījumiem. No vienas puses, tādu praksi sekmē šo programmu veidošana, balstoties tikai partijas biedru intelektuālajā potenciālā. Tomēr būtiskāks šķiet dažu partiju pārstāvju paustais, ka šāda konkrētība var nākamajās vēlē-

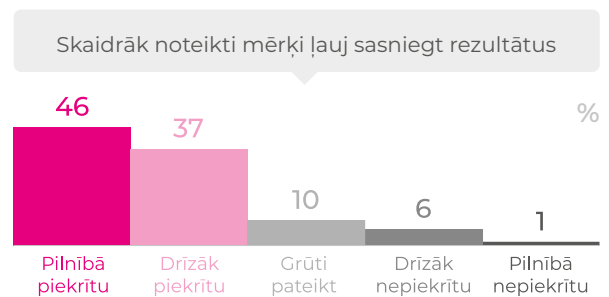
šanās pavērsties pret pašu partiju, ja koalīcijas valdības apstākļos neizdodas solījumu izpildīt. Tas vedina domāt, ka partijas pareizi izprot priekšvēlēšanu solījumu centrālo lomu politiskā atbildīguma principa īstenošanā, taču tās nenovērtē šo programmu nozīmi vēlētajū rīcībai un pašu partiju gatavībai īstenot noteiktu rīcībpolitiku, nonākot izpildvarā.

2.6. attēls

Latvijas pilsoņu novērtējumi par politiku konkrētību kā valsts pārvaldes darbības rezultātu ietekmējošu faktoru (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Cik lielā mērā Jūs piekrītat, ka valsts iestādes sasniegtu vairāk konkrētus rezultātus, ja politiķi skaidrāk (precīzāk) noteiktu mērķus un uzdevumus?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsumma var nebūt 100%.

Avots: Latvijas Republikas pilsoņu aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

Partijas biedru rekrutācija

2025. gadā Latvijā bija reģistrētas 53 pilntiesīgas partijas, kurās darbojās aptuveni 24 tūkstoši biedru, kas ir 1,6% no balsstiesīgo skaita valstī jeb aptuveni trīs reizes mazāk nekā vidēji Eiropas valstīs.¹ Tomēr Latvijas ietekmīgākās partijas kopumā nestrādā kāpināt biedru skaitu.

No Latvijas partiju vadītāju viedokļa raugoties, partijas biedri veic vairākas funkcijas. Biedri kalpo kā partijas vēstneši, kas ikdienā popularizē partijas vērtības, idejas un zīmolu. Šīs funkcijas nozīme īpaši pieaug priekšvēlēšanu kampaņu laikā, kad partijas biedri tiek iesaistīti aģitācijas pasākumu organizēšanā un īstenošanā. Partijas biedri palīdz identificēt vietējos viedokļu līderus, kas varētu kļūt par partijas atbalstītājiem vai biedriem. Tāpat partijas biedri kalpo kā galvenais avots partijas pārstāvju atlasīšanai darbam politiskos amatos.

Tomēr partijas biedru motivācija pēc partiju pārstāvju domām atšķiras no līderu saskatītajām organizācijas vajadzībām. Partiju pārstāvju visbiežāk minētā motivācija dalībai organizācijā ir karjeras apsvērumi – partijas piederība kā iespēja ieņemt amatus valsts un pašvaldību institūcijās, kā arī publiskā sektora kapitālsabiedrībās. Nedaudz retāk tiek minēta atrašanās partijā kā iespēja sociāli aktīviem pilsoņiem izplatīt sabiedrībā partijas vērtībām atbilstošus uzskatus, t. sk. gūstot morālu gandarījumu par savu nozīmīgumu un iespēju ietekmēt politiskos procesus. Līdztekus minētajam ir cilvēki, kuri iesaistās politiskajā partijā, lai diskutētu par valsts un sabiedrības attīstības problēmām un to risinājumiem, kā arī stiprinātu savu politisko identitāti. Tāpat partiju pārstāvji ir novērojuši, ka daļa biedru ir pievienojušies viņu organizācijām kādu motivētāku biedru

¹ Akadēmiskajā pasaulē ir vienprātība, ka partiju biedru skaita īpatsvars ir būtiski samazinājies Eiropas valstīs pēdējo 50 gadu laikā. Vienā no biežāk citētajiem avotiem lēsts, ka vidēji Eiropas valstīs partiju biedru skaits veido 4,7% no balsstiesīgo pilsoņu skaita. Sk.: Van Biezen, I., Mair, P., & Poguntke, T. 2012. Going, going... gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51(1), 24-56. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2011.01995.x>

ietekmē, gūstot iespēju tikties un komunicēt ar partijas līderiem.

Kaut gan partiju pārstāvji lieliski apzinās nosacījumu, ka 2030. gada Saeimas vēlēšanās sarakstus varēs iesniegt tikai tādas partijas, kurās ir ne mazāk kā 1000 biedru, vairums partiju līdz šim nav saskatījušas biedru skaita palielināšanu kā augstu vai pastāvīgu darbības prioritāti, paļaujoties uz politisko notikumu (piemēram, Saeimas vai pašvaldību vēlēšanas) ienesumu vai islaicīgām

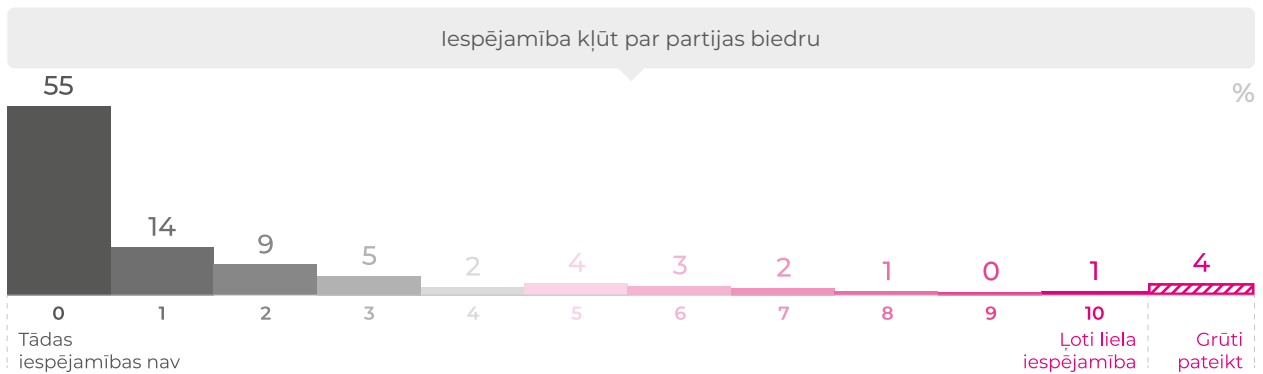
kampanām, kas biežāk vērstas uz gados jaunu cilvēku piesaisti partijai. Daži partiju pārstāvji straujā biedru skaita kāpināšanā saskata risku organizācijas iekšējai saliedētībai. Arī biedru finansiālais ieguldījums partijās ir būtiski sarucis pēc valsts dotāciju sprādzienveida palielinājuma 2020. gadā.

Savukārt Latvijas sabiedrība pauž pamatīgu skepsi pret dalību politiskajās partijās (skat. 2.7. attēlu).

2.7. attēls

Latvijas iedzīvotāju novērtējumi par iespējamību kļūt par partijas biedru (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Kāda ir iespējamība, ka Jūs varētu kļūt par kādas politiskās partijas biedru tuvākā gada laikā? Vērtējumam, lūdzu, izmantojiet skalu no 0 līdz 10, kur 0 nozīmē "tādas iespējamības nav", bet 10 nozīmē "ļoti liela iespējamība"! Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsumma var nebūt 100%.
Avots: Latvijas Republikas iedzīvotāju aptauja (n=934), lauka darbs veikts 2026. gada janvārī

Aptaujā, kas tika veikta 2025. gada decembrī, aptuveni 12% respondentu piekrita vai drīzāk piekrita apgalvojumam, ka jebkad ir nopietni apsvēruši iespēju kļūt par kādas partijas biedru. Taču tikai 2,5% respondentu šai aptaujā pauda augstu (vērtējums 8-10 vienpadsmit punktu skalā) iespējamību kļūt par kādas politiskās partijas biedru tuvākā gada laikā.

Lineārās regresijas analīze liecina, ka modelis, kurā ir iekļauti respondenta politisko zināšanu un spēju pašvērtējumi, skaidro vislielāko variāciju īpatsvaru. Cilvēki, kas ir vairāk gatavi iesaistīties partijās, niansētāk apzinās partiju darbības dažādus aspektus un vienlaikus saredz partiju kā identitātes un intelektuālās aktivitātes avotu.

Statistiski nozīmīgu augstāku iespējamību iestāties partijā pauž cilvēki, kuri:

- ir vīrieši
- ir latvieši
- skaidri redz atšķirības starp dažādām politiskajām partijām
- vēlas justies piederīgi noteiktai ļaužu grupai
- apzinās, ka partiju programmas ir vāji izstrādātas un ka partijas necenšas pildīt savus priekšvēlēšanu solījumus
- pauž augstāku uzticēšanos politiskajām partijām un Nacionālajiem bruņotajiem spēkiem
- ir gados jaunāki
- pauž lielāku neuzticēšanos Valsts prezidentam
- uzskata, ka vēletām amatpersonām rūp iedzīvotāju uzskati un attieksme
- neskata partijas kā iespēju gūt kādu materiālu/ finansiālu labumu
- savus politiskos uzskatus vērtē kā kreisus ekonomikā un kā latviešu intereses aizstāvošus
- uzskata, ka viņiem ir pietiekami daudz zināšanu un prasmju, lai aktīvi piedalītos politikā

Vēlēšanu kandidātu virzīšana un sagatavošana

Partiju pārstāvji apzinās politikas personālizācijas augsto pakāpi Latvijā un uzsver augstvērtīgu kandidātu lomu vēlēšanu atbalsta mobilizācijā. Tomēr partijas visai maz iegulda profesionālu politiku attīstīšanā un kandidātu sagatavošanā vēlēšanu cīņai, neraugoties uz to, ka partijas atzīst pieaugošas grūtības piesaistīt politiskajai darbībai piemērotus cilvēkus.

Par nozīmīgāko kritēriju (Saeimas) vēlēšanu kandidātu atlasē bieži tiek minēta personas atpazīstamība sabiedrībā, kas ļauj samazināt kampaņas resursu patēriņu, kas citkārt būtu novirzāms piemērotā kandidāta atpazīstamības vairošanai. Otrs nozīmīgākais kritērijs ir kandidāta reputācija un iepriekšējās darbības vērtējums sabiedrībā. Krietni retāk tiek minētas kandidāta pieredze un profesionālās zināšanas. Tikai daži partiju pārstāvji akcentē kandidāta publiskā tēla atbilstību partijas vērtībām.

Vairums partiju izmanto sabiedrības aptaujas, lai novērtētu, viņuprāt, nozīmīgākos parametrus – kandidātu atpazīstamību un darbības vērtējumu. Tiesa, šo metodi izmanto ne visu kandidātu mērījumiem, aptaujās biežāk iekļaujot 2-5 potenciāli spēcīgākos kandidātus katrā vēlēšanu apgabalā. Šo mērījumu rezultātus izmanto kā vienu no argumentiem iekšpartijas diskusijās par kandidātu secību sarakstā. Pavisam reta prakse ir paļauties tikai uz partijas līdera viedokli par konkrēta kandidāta piemērotību kandidēšanai uz Saeimu.

Vienlaikus daudzi partiju pārstāvji atzīst, ka piesaistīt piemērotus kandidātus, pat no partijas biedru vidus, nav vienkāršs uzdevums, kas kļūst vēl sarežģītāks, ja runa ir par atpazīstamiem noteiktas jomas profesionāļiem ārpus attiecīgās partijas. Galvenie šķēršļi ir politikas kā nodarbes reputācija un augstām valsts amatpersonām noteiktie amatu ieņemšanas ierobežojumi. Līdztekus jau pieminētajam zemajam sabiedrības uzticēšanās līmenim politiskajām partijām intervētie nereti atzīst, ka sabiedrība uzskata politiku par “netīru” darbības jomu, kurā valda korupcija, ideju trūkums un ļoti saspringtas savstarpējās attiecības. Turklāt tie profesionāļi, kas iesaistās politikā, bieži vien saskaras ar neizpratni ģimenē, kā arī strauji zaudē kā profesionālo, tā personisko reputāciju (“*tu vienā dienā no cienījama cilvēka kļūsti par zagli*”), ko atjaunot ir ārkārtīgi

sarežģīti. Vairākkārt tika pieminēti konkrētu politiku piemēri, kuri pēc darbības pārtraukšanas Saeimā vai Ministru kabinetā, nav spējuši atjaunot savu profesionālo karjeru. Partiju pārstāvji akcentēja arī pieaugošos ierobežojumus likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” augstām valsts amatpersonām, t.sk. Saeimas deputātiem, ieņemt amatus kapitālsabiedrībās, kas būtiski mazina pieredzējušu uzņēmēju interesi iesaistīties partijās un kandidēt uz vēlētiem amatiem.

Galīgo lēmumu par kandidātiem un viņu izkārtojumu apgabala sarakstā visbiežāk pieņem partijas valde. Taču atšķiras prakses, lai nonāktu līdz šī lēmuma projektam. Dažās partijās tiek izmantota augšvērstā pieeja, kad par kandidātu var pietiekties jebkurš partijas biedrs. Citās kandidātu pirmo atlasi veic vietējās nodaļas vadītājs vai arī attiecīgā vēlēšanu apgabala reģionālais koordinators. Sava loma atlases procesā ir ne tikai vēlēšanu kampaņas koordinācijas grupai, bet arī partijas līderiem, kuri citstarp iesaistās sarežģītāko domstarpību risināšanā par kandidātu secību saraksta galvgalī.

Ņemot vērā finanšu resursu pieejamību un kampaņas tēriņu ierobežojumus, partijas sniedz ierobežotu atbalstu apstiprinātajiem kandidātiem priekšvēlēšanu cīņās. Vairākas partijas ir izstrādājušas nelielas rokasgrāmatas par partijas politisko programmu attiecīgajās vēlēšanās, kurā ir iekļauti un skaidroti partijas priekšvēlēšanu solījumi, iezīmēti atbilstīgi virzieni sarežģītākajiem vai biežāk uzdotajiem jautājumiem par partijas iepriekšējo darbību un nākotnes iecerēm, kā arī īsumā raksturoti priekšvēlēšanu cīņas juridiskie aspekti, t. sk. individuālo kampaņu finansēšana. Šādas rokasgrāmatas ir pieejamas visiem sarakstā iekļautajiem kandidātiem. Šķiet, ka prāva daļa partiju uzskata tikšanās ar vēlētajiem pilsētvidē par visnotaļ iedarbīgu politiskās komunikācijas instrumentu, kas ļauj personiski uzrunāt un censties pārliecināt sastaptos pilsoņus. Tomēr tikai daļa partiju, kuras izmanto šo metodi, mērķtiecīgi gatavo kampaņas dalībniekus “darbam teltī”, mācot tiem iedarbīgākos starppersonu komunikācijas paņēmienus. Arī saziņa sociālajos medijos starp kandidātiem un plašāku sabiedrību nereti paliek pašu kandidātu meistarības ziņā, kaut gan partijas arvien vairāk apjauš šī kanāla nozīmi politiskajā komunikācijā.

Lielākā uzmanība tiek pievērsta vadošo kandidātu vajadzībām (piemēram, Ministru prezidenta amata kandidāts, pirmie numuri vēlēšanu apgabalos). Šīs personas ne vien izmanto partijas nodrošinātus mediju treniņus un komunikācijas speciālistu konsultācijas, bet nereti veido arī individuālus publicitātes pasākumus (tikšanās ar vēlētājiem, profesionāli sagatavotas publikācijas sociālajos medijos u. tml.). Taču šīs aktivitātes attiecas uz ļoti šauru partijas pārstāvju loku, un respondentu vidū nereti bija saklausāms uzskats, ka kandidātiem ir jau jābūt sasniegušiem kandidēšanai piemērotu komunikācijas prasmju līmeni ("cilvēkam ir jānāk politikā gatavam"). Šāds uzskats ir viens no faktoriem, kas skaidro pūliņu apjomu, ko partijas veltī kandidātu sagatavošanai vēlēšanu kampaņai.

Arī pēc vēlēšanām ar ievēlētajiem deputātiem nenotiek nozīmīgs izglītošanas darbs. Runājot par nacionālo līmeni, partijas kopumā atzinīgi vērtē Saeimas kancelejas rīkoto apmācību jaunievēlētajiem deputātiem par dažādiem jautājumiem (likumdošanas ceļš; Saeimas dokumentu vadības sistēma un balsošana; deputāta tiesības un ierobežojumi u. tml.). Taču tajā tiek nepietiekami skaidroti lēmumpieņemšanas procesa politiskie aspekti. Savukārt partijas parasti nesteidz novērst šo trūkumu, uzskatot, ka dažādus Saeimas darba aspektus jaunie deputāti atklās caur personisko empīrisko pieredzi. Arī pašvaldību līmenī partijas sagaida, ka jaunpienācēji spēs mācīties no pieredzējušo deputātu pieredzes, kura tiek nodota visnotaļ nesistemātiskā veidā atbilstoši politisko procesu dinamikai pašvaldībā.

Stratēģisku lēmumu pieņemšana

Viens no izpētes virzieniem bija saistīts ar partiju rīcību brīžos, kad jāpieņem sarežģīti lēmumi, kas ietekmē plašus sabiedrības segmentus un rada partijas popularitātes krituma riskus lēmumu satura dēļ. Izpētes mērķis bija identificēt nozīmīgākos faktorus, kas iespaido partijas rīcību, kā arī partiju darbību secību šādās situācijās. Kumulatīvi to var definēt kā politisko partiju rīcībspēju.

Uz šī jautājuma aktualitāti netieši norāda gan Latvijas sociāli ekonomiskā attīstība, gan Latvijas iedzīvotāju noskaņojums. 2025. gada decembrī veiktajā aptaujā tikai

5% respondentu vērtē Latvijas partiju spēju savlaicīgi pieņemt valstij svarīgus lēmumus kā augstu (skat. 2.8. attēlu).

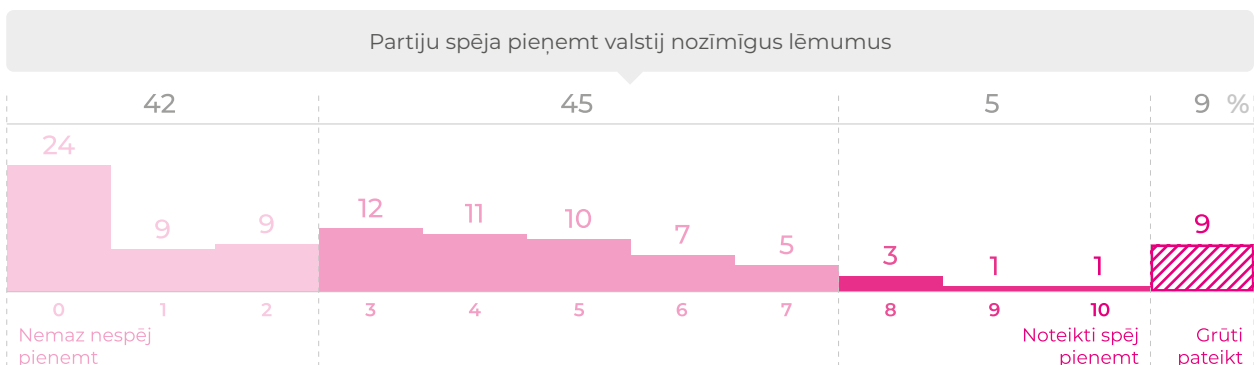
Politiku paustais viedoklis skaidri liecina, ka nozīmīgākais faktors, kas kāpina partiju rīcībspēju, ir tās intelektuālais potenciāls – ne tikai partijas līderu, bet arī nozares ekspertu piesaiste, risinot partijai un sabiedrībai būtiskus jautājumus. Jāatzīmē, ka ekspertiem nav jābūt partijas biedriem, taču partijas vadībai ir jābūt atvērta, un organizācijai ir jāspēj nodrošināt tēls, kas neatbaida nozares ekspertus no sadarbības. Intelektuālās

2.8. attēls

Latvijas iedzīvotāju novērtējumi par partiju spēju pieņemt valstij nozīmīgus lēmumus (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Skalā no 0 līdz 10, cik lielā mērā, Jūsaprāt, politiskās partijas spēj savlaicīgi pieņemt valstij nozīmīgus lēmumus? Atzīmējiet vienu skaitli, kur 0 nozīmē "nemaz nespēj pieņemt", bet 10 - "noteikti spēj pieņemt". Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsumma var nebūt 100%.

Avots: Latvijas Republikas iedzīvotāju aptauja (n=1005), lauka darbs veikts 2026. gada janvārī

jaudas klātbūtne ļauj ne tikai precīzāk diagnosticēt risināmo problēmu, bet arī ieskicēt rīcības alternatīvas un to blaknes, t. sk. attiecībās ar dažādām ieinteresētajām pusēm.

Cits nozīmīgs faktors ir partijas vienotība, it īpaši risināmās problēmas kontekstā. To iespējams sekmēt dažādos veidos, kas daļēji atkarīgi no partijas atbalstītāju mobilizēšanas pamatstratēģijas. Programmatiskās organizācijās nozīmīgu lomu spēlē partijas mērķi un to sasniegšanas iespējas, tāpēc iekšēju vienotību veicina atsauces uz programmatisku prioritāšu sasniegšanu. Harizmātiskās partijās liela nozīme atvēlēta partijas līderim, kura argumentos par lēmuma nepieciešamību parasti ieklausās rūpīgāk. Vienlaikus partijas programmatiskie mērķi veicina arī noteiktību un pārliecību partijas vadībā, kuru, pēc vairāku intervēto domām, rīcībspējīgākajās partijās raksturo spēja savstarpēji sadarboties.

Pārdomāta un labi funkcionējoša partijas organizatoriskā struktūra veicina partijas rīcībspēju. Rīcībspējīgākajās partijās sarežģītu situāciju analīzi nereti veic neliela biedru vai atbalstītāju grupa, kas ir pietuvināta partijas vadītājam. Tā darbojas arī kā domnīca un diskusiju forums, kurā tiek izkristalizētas rīcības alternatīvas un to potenciālās sekas. Vairāki partiju pārstāvji norāda uz nepieciešamību vērtēt to, kā dažādas iesaistītās puses (koalīcijas partneri, nozaru asociācijas u. c.) varētu reaģēt uz piedāvāto risinājumu, cenšoties izprast to rīcības galvenos motīvus. Tādējādi iekšējai domnīcai ir nepieciešams piedāvāt argumentus dažādām auditorijām: pašu partijai, koalīcijas partneriem, nozaru asociācijām un citām iesaistītajām pusēm, plašākai sabiedrībai. Tiek uzsvērts, ka jācenšas identificēt kādus fokusētus ieguvumus, kuri radīsies iesaistītajām pusēm, t. sk. partijas biedriem, no partijas iecerētā problēmas risinājuma. Kaut gan centralizēta partijas organizatoriskā struktūra sekmē lēmumu pieņemšanu, bieža paļaušanās uz varas vertikāli ilgākā termiņā vājina partiju iekšēji un sekmē frakcionārismu.

Iepriekš par īpašu iesaistīto pusi politiķi uzskatīja plašsaziņas līdzekļus, uzsverot gan zināmu intelektuālo potenciālu, kas savulaik bija to rīcībā, gan to spēju būtiski ietekmēt sabiedrības attieksmi pret politiskajā dienaskārtībā esošajiem jautājumiem. Domu apmaiņa ar mediju saturiskajiem vadītājiem kalpoja gan kā sabiedrības noskaņojuma uztautišanas instruments, gan kā iespējamo risinājumu skaidrošanas iespēja, vienlaikus zondējot attiecīgā medija varbū-

tējo redakcionālo nostāju. Taču šī saikne ir būtiski vājinājusies sociālo mediju uzplaukuma laikā, kad drukāto mediju auditorija ir dramatiski sarukusi, bet elektronisko mediju saturs konkurē ar politiķu un citu politisko influenceru produkciju sociālajos medijos.

Analizējot politiķu izklāstīto labāko pieredzi sarežģītu lēmumu pieņemšanā, iespējams izkristalizēt vairākus soļus šai procesā. Ierosme šādiem lēmumiem var būt gan ārēja (starptautiskas institūcijas, ekonomiskā situācija, politiskā situācija, mediju rīcība u. tml.), gan arī iekšēja (partijas līderu priekšlikums, partijas biedru spiediens u. tml.). Partijas vadībai atzīstot to par risināmu jautājumu, šaurš domubiedru loks ciešā saziņā ar partijas vadītāju izanalizē situāciju un izstrādā rīcības alternatīvas, no kurām izvēlas pamatrisinājumu. Tad ar šo pamatrisinājumu pakāpeniski un neformāli tiek iepazīstināta partijas valde un Saeimas frakcija, lai argumentu, attieksmju un komunikācijas apsvērumu ziņā sagatavotu diskusiju valdē, kuras pozitīva lēmuma gadījumā ir vieglāk izskaidrot pamatrisinājumu plašākai partijas biedru kopai.

Saņemot atbalstu partijas institūcijās, ir iespējams virzīt pamatrisinājumu apspriešanai ar citām partijām, t. sk. koalīcijas ietvaros, akcentējot fokusētos ieguvumus šo partiju atbalstītajām iesaistītajām pusēm. Ārēja ierosme, īpaši no starptautisku institūciju puses, veicina diskusiju ar citām partijām un neļauj ilgstoši atlikt lēmumu pieņemšanu.

Ja pamatrisinājums ir saistīts ar Saeimas lēmumu, īpaša uzmanība ir pievēršama frakcijas deputātu pašprognozētajai rīcībai. Kaut gan politiķi nenoliedz politiska spiediena (izslēgšana no frakcijas, apgrūtināta kandidēšana nākamajās vēlēšanās u. tml.) izmantošanu, lai kritiskos brīžos nodrošinātu lēmumu pieņemšanu Saeimā, par galveno instrumentu frakcijas disciplīnas nodrošināšanai tiek uzskatīta citādi domājošo deputātu iebildumu motīvu izziņāšana un pārliecināšana par pamatrisinājuma priekšrocībām, atsevišķos gadījumos pieciešot deputāta izdarīto frakcijas disciplīnas pārkāpumu. Partijai atrodoties valdošajā koalīcijā, frakcijas vienotības nozīme pieaug, savukārt opozīcijas partijas statuss paver nedaudz plašāku rīcības brīvību.

Partiju pārstāvju paustais liek domāt, ka pozīcijas partiju politiskajā darbībā liela nozīme ir organizācijas deleģētajiem valdības ministriem, kuru dienaskārtība ietekmē partijas darbību arī citās institūcijās. Taču

saiknes stiprināšanai starp ministriem un viņu partijām ir vērā ņemams neizmantotais potenciāls, turklāt lielāku lomu šai stiprināšanas procesā vajadzētu spēlēt partijas politiskajiem mērķiem, bet mazāku – attiecīgās

ministrijas ierēdņu sagatavotajām prioritātēm, ja vien partijai ir pietiekami detalizēts un pierādījumos balstīts redzējums par nepieciešamajiem rīcībpolitikas pasākumiem.

Rekomendācijas

(1) Samazināt likumā “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” amatpersonām noteiktos amatu savienošanas ierobežojumus

Politiskās partijas ar interesi meklē iespējas iekļaut kandidātu sarakstos plašāk atpazīstamas un pozitīvi vērtētas personas, kas iepriekš nav darbojušās politikā un kurām ir pieredze kādā profesionālās darbības jomā. Taču šādu kandidātu piesaistei ir vairāki šķēršļi, kas saistīti gan ar normatīvo ietvaru, gan ar gaisotni, kas apvij politisko darbību.

Viens no rekrutācijas šķēršļiem, kas tika identificēts pētījumā, ir normatīvajos aktos noteiktie amatu savienošanas ierobežojumi Saeimas deputātiem. Tāpēc būtu mērķtiecīgi diskutēt par ieguvumiem un negodprātīgas rīcības risku mazināšanas iespējām, grozot likuma “Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā” 7. panta 2. daļu un paplašinot iespējas uz zināmiem nosacījumiem savienot Saeimas deputāta pienākumus ar amatiem privātās kapitālsabiedrībās, vienlaikus piemērojot striktas atklātības prasības. Regulējums Vācijas Bundestāga deputātiem kalpo kā viens no piemēriem.

(2) Vairākkārtīgi palielināt vēlēšanu likumos noteikto priekšvēlēšanu programmu apjomu, kas kopā ar kandidātu sarakstiem ir iesniedzami Centrālajai vēlēšanu komisijai

Daļa partiju ar skepsi raugās uz priekšvēlēšanu programmu lietderīgumu, taču nospiedošs balsstiesīgās sabiedrības vairākums šos dokumentus uzskata par slikti izstrādātiem, turklāt vairāk nekā puse pilsoņu apgalvo, ka pirms vēlēšanām ir lasījuši partiju priekšvēlēšanu programmas.

Lai mazinātu plaisu starp sabiedrības gaidām un politiķu sniegumu, ir ieteicams būtiski palielināt kopā ar kandidātu sarakstiem vēlēšanu komisijām iesniedzamo priekšvēlēšanu programmu apjomu:

- Saeimas vēlēšanās – līdz 60 000 rakstzīmju, grozot Saeimas vēlēšanu likuma 11. pantu;
- Eiropas Parlamenta vēlēšanās – līdz 60 000 rakstzīmju, grozot Eiropas Parlamenta vēlēšanu likuma 11. pantu;
- pašvaldību vēlēšanās līdz 25 000 rakstzīmju, grozot Pašvaldības domes vēlēšanu likuma 17. pantu.

Vienlaikus jānodrošina to pieejamība ne tikai Centrālās vēlēšanu komisijas tīmekļa vietnē, bet arī izdrukātā veidā vēlēšanu iecirkņos saprātīgā daudzumā.

(3) Atbalstīt interaktīva priekšvēlēšanu programmu salīdzināšanas rīka izveidi CVK mājaslapā

Lai veicinātu informētas diskusijas par rīcībpolitiku un sekmētu politiskā atbildīguma principa īstenošanu, vienlaikus stiprinot Centrālās vēlēšanu komisijas lomu vēlēšanu rīcībpolitikas veidošanā, CVK sadarbībā ar augstskolām izstrādā interaktīvu Saeimas un Eiropas Parlamenta priekšvēlēšanu programmu salīdzināšanas rīku, kas palīdz analizēt partiju un to apvienību redzējumu par Latvijas attīstības vektoriem globālā kontekstā un ir brīvi pieejams sabiedrībai.

Šim nolūkam nepieciešams grozīt likuma “Par Centrālo vēlēšanu komisiju” 6. pantu, paredzot jaunu CVK funkciju, kā arī nodrošināt tās veikšanai nepieciešamo papildu finansējumu.

(4) Noslēgt politisko spēku vienošanos par politikas kvalitātes celšanu

Sabiedrībā valda jūtami negatīva attieksme pret politisko eliti, kas izpaužas gan kā augsts ievēlēto partiju un deputātu mainīgums Saeimā, gan arī kā visai zema uzticēšanās valsts nozīmīgākajām institūcijām. Šī attieksme ir spēcīgs nacionālās drošības komponents, jo cilvēki, kas pozitīvāk vērtē valdības darbu, ir mazāk uzņēmīgi pret Krievijas pro-

pagandu un pauž lielāku gatavību ar ieročiem rokās cīnīties pret ārēju agresoru.

Tāpēc būtu apspriežams jautājums par nozīmīgāko politisko spēku vienošanos jeb paktu par politikas kvalitātes celšanu, ne tikai ietverot tajā morālo dimensiju un stin-

gru apņemšanos būtiski ierobežot korupciju, bet arī identificējot vispārīgus valsts attīstības mērķus tuvākajiem 10–15 gadiem. Ierosmi šādam paktam var sniegt t. s. Nolana principi jeb Sabiedriskās dzīves septiņi principi (*The Seven Principles of Public Life*), kurus 1995. gadā ieviesa Lielbritānijā.

3. VĒLĒŠANAS

Harijs Kārklīņš

Godīgas un saprotamas vēlēšanas ir demokrātijas fundamentāla daļa. Vēlēšanu sistēmai ir jābūt viegli uztveramai, nodrošinot tautas gribas pārnēsi uz parlamentu, kas šo gribu spēj īstenot.

Vēlēšanu sistēmas

Diskusijas par vēlēšanu procesa pilnveidi notiek gan Latvijā, gan citur pasaulē. Nav divu valstu ar absolūti identiskām vēlēšanu sistēmām – katrā ir savas nianšes, kuru pamatā ir ne vien matemātiskie modeļi, bet arī vēsturiski apsvērumi.

Kad Latvijā 1922. gadā tika pieņemta Satversme, nosakot proporcionālo vēlēšanu principu, kā galvenais apsvērumis tika minētas tā brīža aktuālās pasaules tendences un uzskats, ka šāda sistēma tautas

gribu atspoguļo labāk nekā mažoritārā.¹ Proporcionalitāte un ievēlētu deputātu sasaiste ar vēlētājiem ir divi būtiski aspekti šīs sistēmas izvēlei. No prioritāšu uzsvāriem izriet, vai iedzīvotāji balso par individuāliem kandidātiem vai vienotiem kandidātu sarakstiem. Mažoritārajās sistēmās parlamenta pārstāvji tiek ievēlēti no vienmandāta apgabaliem, savukārt proporcionālajās sistēmās vēlētāji balso par partiju sarakstiem, kuru iegūtās balsis tiek proporcionāli pārvērstas parlamenta mandātos.

3.1. izcēlums

Saeimas vēlēšanu noteikumi

Saeimas vēlēšanu pamatprincipi ir noteikti

Satversmē

- 5. pants. Saeima sastāv no 100 tautas priekštāvjjiem.
- 6. pants. Vispārīgas, vienlīdzīgas, tiešas, aizklātas un proporcionālas vēlēšanas.
- 7. pants. Latvija tiek sadalīta proporcionālos vēlēšanu apgabalos.
- 8. pants. Tiesības vēlēt ir no 18 gadiem.
- 10. pants. Saeimu ievēl uz 4 gadiem.
- 77. pants. Izmainīt 6. pantu var tikai ar tautas nobalsošanu (referendumu).²

Saeimas vēlēšanu likumā

- 7. pants. Ir pieci vēlēšanu apgabali: Latgale, Kurzeme, Vidzeme, Latgale un Rīga, kurai tiek pievienots arī diasporas elektorāts. Šie vēlēšanu apgabali pārklājas ar citām administratīvajām robežām – pašvaldībām.
 - 8. pants. Katra vēlēšanu apgabala ievēlamo deputātu skaitu nosaka atbilstoši Fizisko personu reģistra datiem.
 - 22. pants. Katrs vēlētājs balso tikai par vienu sarakstu.
 - 23. pants. Izvēlētajā sarakstā vēlētājs var veikt atzīmes "par" vai "pret" katram kandidātam.
 - 38. pants. Lai iekļūtu Saeimā, kandidātu sarakstam ir jāiegūst vismaz 5% balsu visā valstī kopumā (atsevišķos apgabalos ar to nepietiek).^{3,4}
- Pašlaik Latvijā arī Eiropas Parlamenta⁵ un pašvaldību⁶ vēlēšanas darbojas pēc līdzīgiem principiem.

¹ Dišlers, K. 1930. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. A. Gulbja grāmatu spiestuve. <https://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/#issue:692318>

² Latvijas Republikas Satversme. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993. <https://likumi.lv/ta/id/57980>

³ Saeimas vēlēšanu likums. Latvijas Vēstnesis, 86, 06.06.1995. <https://likumi.lv/ta/id/35261>

⁴ Mandātu sadale tiek veikta, izmantojot Senlaga (*Sainte-Lagué*) metodi. Atbilstoši šai metodei katra saraksta iegūto balsu skaitu secīgi dala ar veseliem nepāra skaitļiem (1, 3, 5, 7, 9. u.t.t.), un visus iegūtos dalījumus sarindo kopējā dilstošā secībā. Mandātus apgabalā piešķir tiem kandidātu sarakstiem, kuriem ir vislielākie aprēķinātie dalījumi, līdz ir aizpildītas visas attiecīgajā vēlēšanu apgabalā paredzētās vietas.

⁵ Eiropas Parlamenta vēlēšanu likums. Latvijas Vēstnesis, 22, 11.02.2004. <https://likumi.lv/ta/id/84185>

⁶ Pašvaldības domes vēlēšanu likums. Latvijas Vēstnesis, 10, 25.01.1994. <https://likumi.lv/ta/id/57839>

Mažoritāro sistēmu mērķis ir izveidot valdību, kas būtu tieši saistīta ar vēlētāju gribu un atbildīga vēlētāja priekšā, tādējādi nodrošinot augstāku atbildību un caurspīdīgumu. Tomēr šādām sistēmām trūkst kontroles un līdzsvara mehānismu, jo vienas partijas valdība rada dominances risku. Vēlēšanu cīņa šajās sistēmās parasti ir sīva, un pat neliela balsu atšķirība var radīt būtiskas izmaiņas. Spilgts mažoritārās sistēmas piemērs ir ASV, kur vērojama izteikta divu partiju dominance un sabiedrības polarizācija.

Proporcionālo sistēmu lēmumu pieņemšanas process ir balstīts uz iesaistīto pušu kompromisiem, vienprātību un konsekventi. Vēlētāju iespējas tiek maksimizētas, balsis tiek retāk "izniekotas", vēlētāju aktivitāte ir augstāka. Parlamentā un valdībā parasti ir vairākas partijas, kas rezultējas lielākā fragmentācijā un atbildības trūkumā. Spilgtākais proporcionālās sistēmas piemērs ir Nīderlande, kur ir plaša parlamenta daudzveidība (parlamenta sastāvā parasti ir pārstāvji no 12-15 partijām), taču tas var apgrūtināt valdības izveidi.⁷

Ņemot vērā, ka abiem galējiem modeļiem piemīt būtiski trūkumi, daudzas vēlēšanu sistēmas tiek veidotas, tiecoties pēc līdzsvara to nosacījumos. Mažoritārajās sistēmās ar vienmandāta apgabaliem tas tiek

panākts, ieviešot mehānismu, kas nodrošina, ka uzvar kandidāts ar vismaz 50% plus vienas balsis atbalstu (piemēram, Francijā), tādējādi nodrošinot augstāku ievēlētā kandidāta leģitimitāti.

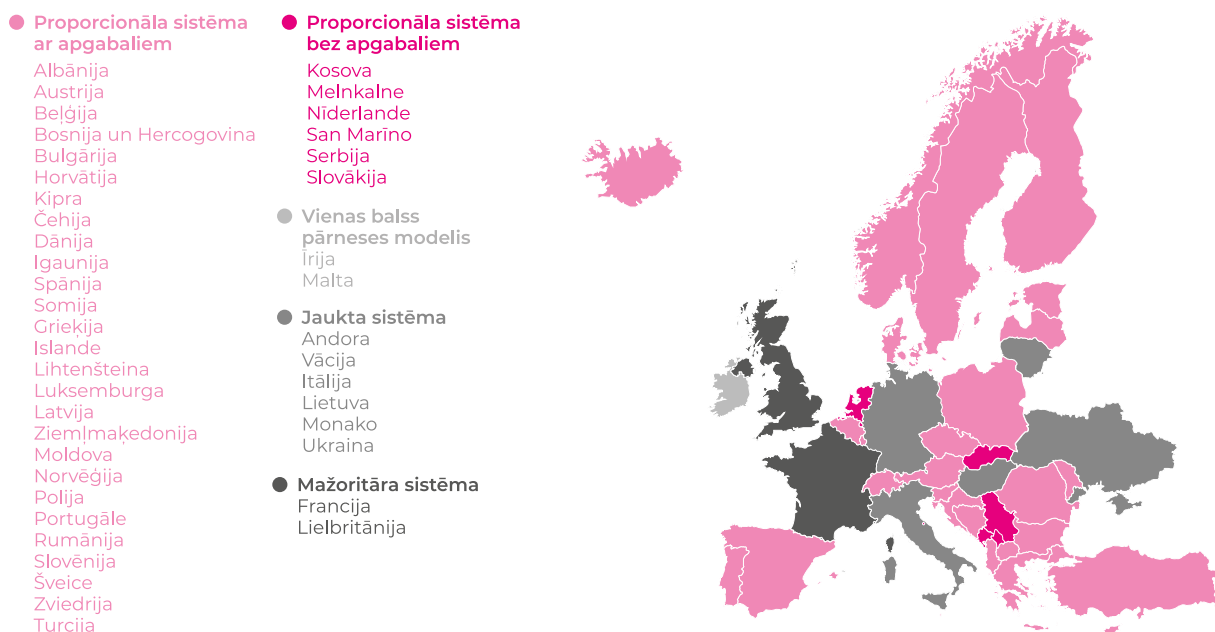
Proporcionālajā sistēmā var (1) ieviest procentuālās barjeras, lai novērstu pārāk lielu sašķeltību, (2) sadalīt valsti vēlēšanu apgabalos, lai nodrošinātu tiešāku pārstāvniecību apgabaliem un līdz ar to – saikni starp vēlētājiem un deputātiem.

Mēģinot apvienot abu tradicionālo sistēmu ieguvumus, vairākās valstīs (it īpaši 20. gadsimta nogalē) ir ieviestas jauktās balsošanas sistēmas. Tajās daļa deputātu tiek ievēlēti vienmandāta apgabalos, bet pārējie – pēc vēlētāju preferencēm no partiju sarakstiem valsts līmenī (piemēram, Lietuvā).

Savukārt Īrijā, Maltā un Austrālijas Senāta vēlēšanās tiek izmantots **vienas balsis pārneses modelis** (*Single Transferable Vote*, turpmāk tekstā – STV). No katra apgabala tiek ievēlēti vairāki deputāti (parasti 4-8), kurus izvēlas, balstoties uz vēlētāju preferencēm – sarindojot kandidātus prioritārā secībā (1., 2., 3. izvēle u.t.t). Šīs sistēmas mērķis ir maksimizēt pārstāvniecību, nodrošinot, ka gandrīz katra nodotā balsis tiek ņemta vērā.

3.1. attēls Vēlēšanu sistēmas Eiropā

Avots: Autora apkopojums

⁷ Otjes, S. 2017. The Longest Formation in Dutch history. Why did it take so long? What did it result in? And will that last? <https://whogoverns.eu/the-longest-formation-in-dutch-history-why-did-it-take-so-long-what-did-it-result-in-and-will-that-last/>

Apkopotā informācija liecina, ka 199 pasau-
les valstīs tiek izmantotas šādas vēlēšanu
sistēmas:

- 46% – mažoritārās;
- 36% – proporcionālās;
- 15% – jauktās;
- 3% – citas.⁸

Eiropā dominē proporcionālās vēlēšanu sis-
tēmas. Līdz ar to Latvijas modelis kopumā
ir līdzīgs vairumam Eiropas valstu, tomēr

mūsu vēlētāju iespēja paust kā pozitīvu, tā
negatīvu vērtējumu par konkrētiem kan-
didātiem ir retums. Sabiedriskās domas
aptauja rāda, ka iespēja izdarīt atzīmi “par”
vai “pret” katru kandidātu noteikti vai drīzāk
svarīga ir 69% respondentu un tikai 8% tā
noteikti nav būtiska. Viens no intervētajiem
ekspertiem pat raksturo Latvijas vēlēšanu
sistēmu kā valsts leņķumu, tomēr tas nav
mazinājis centienus meklēt tālākus risināju-
mus tās pilnveidei.

3.2. izcēlums

Nozīmīgākie vēlēšanu sistēmas pilnveides posmi Latvijā 1993.-2025. gadā

Atjaunotās Latvijas Republikas vēsturē saistībā ar vēlēšanu reformu idejām vai īstenotajām izmaiņām atzīmējami šādi pieturpunkti

1993. gads	Tiek noteikta 4% barjera Saeimas vēlēšanās. Lai novērstu augsto parlamenta sadrumstalotību, kas bija vērojama pirmskara Saeimās, turpmāk, lai piedalītos mandātu sadalē, partijām ir jāsasniedz 4% vēlētāju atbalsts valstī.
1995. gads	Iekļūšanas barjera Saeimā tiek paaugstināta līdz 5%.
2002. gads	Satversmes tiesa atzīst, ka procentuālās barjeras izmantošana Saeimas vēlēšānās nav pretrunā ar vēlētāju brīvas gribas izpausmi. ⁹
2005. gads	Tiek ieviesta 5% barjera pašvaldību vēlēšanās.
2007. gads	Tiek dibināta <i>Vēlēšanu reformu biedrība</i> , kas prezentē un popularizē ideju par pāreju uz mazākiem vēlēšanu apgabaliem. ¹⁰
2009. gads	Tiek pieņemtas izmaiņas Saeimas vēlēšanu likumā, atceļot tā saukto “lokomotīvu” principu. Turpmāk viens kandidāts drīkst startēt tikai no viena vēlēšanu apgabala, nevis vienas partijas ietvaros no vairākiem apgabaliem.
2011. gads	Portālā <i>manabalss.lv</i> plašu rezonansi gūst Jāzepa Bikšes iniciatīva par vēlēšānām internetā (vairāk nekā 11 000 parakstu), tomēr šis priekšlikums tiek noraidīts. ¹¹
2010.-2018. gads	10.-13. Saeimas vēlēšanās partiju programmās iniciatīvas par vēlēšanu sistēmas maiņu parādās reti. Partijas, kas tās piedāvā (<i>Suverenitāte, Tautas kontrole, Par alternatīvu</i> u.c.), negūst vēlētāju atbalstu. Izņēmums ir <i>Zatlera Reformu partija</i> , kas piedāvā iniciatīvu par tautas vēlēšanu prezidentu. ¹²
2014.-2022. gads	Portālā <i>manabalss.lv</i> parādās vairākas iniciatīvas par vēlēšanu sistēmas izmaiņām (procentuālās barjeras maiņa, mažoritārās sistēmas ieviešana, papildus balss vēlēšanās u.c.), bet neviena no idejām neiegūst pietiekamu parakstu skaitu vai sabiedrības atbalstu virzīšanai tālāk. ^{13,14,15,16,17, 18} Sekmīgākas izrādās uz negāciju vērsta iniciatīvas, piemēram, par partiju finansēšanas atlikšanu ¹⁹ vai papildus ierobežojumiem kandidēt vēlēšanās. ²⁰
2022. gads	Vairākās vēlēšanu programmās parādās ideja par vēlēšanu sistēmas maiņu. To rosina arī partijas, kuras iegūst pārstāvniecību Saeimā, piemēram, <i>Apvienotais saraksts</i> , kas piedāvā pāreju uz jaukto vēlēšanu sistēmu. Tomēr pēc nokļūšanas koalīcijā šī ideja netiek attīstīta tālāk. ²¹
2025. gads	Tiek dibināta kustība <i>Bez partijām</i> , kuras primārais mērķis ir pāreja uz vienas balss pārneses (STV) vēlēšanu modeli, kas sabiedriskajā telpā rada ievērojamu ažiotažu, pateicoties atpazīstamajiem kustības līderiem. ²²

Latvijas lepnums? Vēlēšanas mūsdienā Latvijā

Par vēlētājiem

Latvijā, līdzīgi kā lielākajā daļā pasaules valstu, vēlēšanu tiesības ir visiem rīcībspējīgiem pilsoņiem, kuri sasnieguši 18 gadu vecumu. Atsevišķās valstīs (piemēram, Austrijā, Brazīlijā) balsstiesības tiek piešķirtas jau no 16 gadu vecuma.²³ Vairākās valstīs tiek apspriesta ideja par balsstiesību agrāku piešķiršanu. Dažviet, piemēram, Vācijā šāds modelis ieviests daļēji – rīkojot Eiropas Parlamenta vēlēšanas.²⁴ Ņemot vērā zemo dzimstību²⁵ un sabiedrības novecošanos,²⁶ vidējais vēlētājs Latvijā kļūst aizvien vecāks, līdz ar to partijas savas priekšvēlēšanu programmas un rīcību vairāk pielāgo vecākajai paaudzei. Viens no risinājumiem partiju fokusa maiņai varētu būt papildus balsstiesību piešķiršana nepilngadīgo pārstāvjiem.²⁷ Atsaucoties uz kādas bijušās valsts augstākās amatpersonas atziņu, ka arī bērni ir daļa no tautas (*demokrātija*, no sengrieķu val.

'demos' – 'tauta'), jāsecina, ka personu līdz 18 gadu vecumam interešu pārstāvniecība parlamentā joprojām netiek nodrošināta.

Latvijā pastāv viena no liberālākajām pieejām ārvalstīs mītošo pilsoņu dalībai vēlēšanās – iespēja nobalsot kādā no 81 ārvalstu iecirkņa ārvalstīs, kamēr citviet Eiropā (piemēram, Īrijā, Nīderlandē, Luksemburgā) ārpus valsts esošie pilsoņi drīkst balsot tikai pa pastu. 14. Saeimas vēlēšanās ārvalstīs reģistrēto vēlētāju skaits sasniedza 162 049 jeb 10,5% no kopējā balsstiesīgo skaita. Tomēr diasporas aktivitāte saglabājas zema – 14. Saeimas vēlēšanās piedalījās tikai 13% no ārvalstīs mītošajiem pilsoņiem, līdz ar to viņu ietekme uz vēlēšanu galarezultātiem ir neliela, turklāt tai ir tendence samazināties.²⁸

Par aktivitāti

Kopējā vēlētāju aktivitāte Saeimas vēlēšanās kopš pagājušā gadsimta nogales sarūk, tomēr tā ir stabilizējusies ap 60% robežu. Šāda tendence ir vērojama daudzās Austrumeiropas valstīs, kurās parla-

menta vēlēšanas tika atjaunotas vai ieviestas pēc dzelzs priekšvara krišanas. Turpreti Ziemeļvalstīs vēlētāju līdzdalība ir saglabājusies nemainīgi augsta.

²³ Reynolds, A., B. Reilly & A. Ellis. 2005. Electoral System Design: The New International IDEA Handbook.

<https://www.idea.int/sites/default/files/publications/electoral-system-design-the-new-international-idea-handbook.pdf>

²⁴ Satversmes tiesas 2003. gada 5. marta spriedums "Par Saeimas vēlēšanu likuma 2. panta 2. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 6., 8. un 91. pantam". Latvijas Vēstnesis, 36, 06.03.2003. <https://likumi.lv/ta/id/72099>

²⁵ LV portāls. 13.02.2008. Vēlēšanu reformas biedrība aicina atbalstīt grozījumus Saeimas vēlēšanu likumā.

<https://lvportals.lv/dienaskartiba/170817-velesanu-reformas-biedriba-aicina-atbalstit-grozijumus-saeimas-velesanu-likuma-2008>

²⁶ Bikše, J. 08.06.2011. Vēlēšanas internetā. <https://manabalss.lv/i/41>

²⁷ Ar visām vēlēšanu programmām var iepazīties Centrālās vēlēšanu komisijas mājaslapā: <https://www.cvk.lv/lv/saeimas-velesanas>

²⁸ Liepiņš, J. 26.05.2016. Par Saeimas vēlēšanām ar alternatīvo izvēli. <https://manabalss.lv/i/1014>

¹⁴ Paegle, J. 23.01.2017. Iespēja Saeimas vēlēšanās ielikt minusa balsi partijai. <https://manabalss.lv/i/1137>

¹⁵ Staltmanis, K. 03.02.2017. Par iespēju balsot pret kādu sarakstu vēlēšanās. <https://manabalss.lv/i/929>

¹⁶ Vaičulis, A. 07.02.2019. Par vienlīdzīgām vēlēšanām. <https://manabalss.lv/i/1458>

¹⁷ Grevevs, S. 06.10.2022. Saeimas vēlēšanās samazināt barjeru no 5% līdz 3%. <https://manabalss.lv/i/2523>

¹⁸ Breikšs, H. 11.11.2022. 7% barjera partijām ievēlēšanai Saeimā. <https://manabalss.lv/i/2563>

¹⁹ Jēkabsons, J. 16.10.2019. Atlikt partiju finansējuma pieaugumu līdz nākamās - 14. Saeimas - ievēlēšanai. <https://manabalss.lv/i/1609>

²⁰ Upīte, G. 06.02.2017. Par atlaisto deputātu ierobežojumu kandidēt vēlēšanās. <https://manabalss.lv/i/1160>

²¹ Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. 14.12.2022.

<https://www.mk.gov.lv/lv/media/14490/download>

²² Kustība Bez partijām. n.d. Vēlēšanu sistēmas reformas priekšlikums. <https://www.bezpartijam.lv/velesanu-sistemas-reforma/>

²³ ACE Electoral Knowledge Network. n.d. Voting age. What is the legal voting age in the national elections?

<https://aceproject.org/epic-en/CDTable?view=country&question=VR001>

²⁴ European Parliament. 26.03.2024. European elections 6-9 June 2024. How to vote in Germany?

<https://elections.europa.eu/en/how-to-vote/de/>

²⁵ Pēc Eurostat datiem 2024. gadā Latvijā dzimstības koeficients uz vienu sievieti bija 1,24, kamēr ES vidēji -1,34.

²⁶ Pēc CSP datiem iedzīvotāju vidējais vecums 1990. gadā bija 35,9 gadi, bet 2024. gadā – 43,1 gads.

²⁷ Bonatti, L. & L. A. Lorenzetti. 2023. Long-term economic implications of Demeny voting: A theoretical analysis. Economic Systems, 47(4).

<https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2023.101151>

²⁸ Mieriņa, I., I. Šūpule, I. Koroļeva, G. Elksne un M. Krūmiņa. 2024. Diasporas politiskā līdzdalība vēlēšanu kontekstā.

<https://doi.org/10.22364/dop.24>

3.3. izcēlums

Vēlētāju motivācija un rīcība izvēles procesā

Pētījuma ietvaros respondentiem tika lūgts novērtēt 12 dažādas darbības, ko tie veic, izdarot izvēli par labu kādam no kandidātu sarakstiem. Darbības tika vērtētas skalā no 1 ('nekad neveicu') līdz 5 ('vienmēr veicu'). Visaugstāko novērtējumu (attiecīgi 3,94 un 3,91) ieguva uz vērtībām balstīta rīcība: partiju deklarēto pamatvērtību salīdzināšana ar personīgajām vērtībām un partiju nostājas izvērtēšana dažādos sabiedrībai un respondentam būtiskos jautājumos. Turpretim tādi apsvērumi kā partijas izredzes uzvarēt vai spēja pārvarēt 5% barjeru un iekļūt Saeimā iedzīvotāju skatījumā ir mazāk būtiski.

3.2. attēls

Vēlētāju rīcība, gatavojoties Saeimas vēlēšanām (vidējās vērtības)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Domājot par Jūsu izvēli Saeimas vēlēšanās, kādas darbības Jūs veicat pirms vēlēšanām?"

Avots: Latvijas Republikas pilsoņu aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

Pirms vēlēšanām veicamas darbības	
Salīdzinu savas un partiju atbalstītās vērtības	3,94
Sekoju līdzī partiju viedokļiem par būtiskiem notikumiem	3,91
Iepriekšējās Saeimas vēlēšanu personīgās izvēles izvērtējums	3,57
Sekoju līdz, kas ir partiju vadošie kandidāti	3,46
Iepazīstos ar pilnajiem kandidātu sarakstiem	3,44
Lasu priekšvēlēšanu programmas	3,18
Skatos priekšvēlēšanu debates	3,12
Iepazīstos ar ekspertu viedokļiem	3,12
Izvērtēju partiju izredzes pārvarēt 5% barjeru (iekļūt Saeimā)	2,77
Izvērtēju partiju izredzes uzvarēt vēlēšanās	2,57
Izvērtēju partijas izredzes pārvarēt 2% barjeru (saņemt valsts finansējumu)	2,23
Prasu padomu radniekiem un paziņām	2,05

Par uzvarētājiem

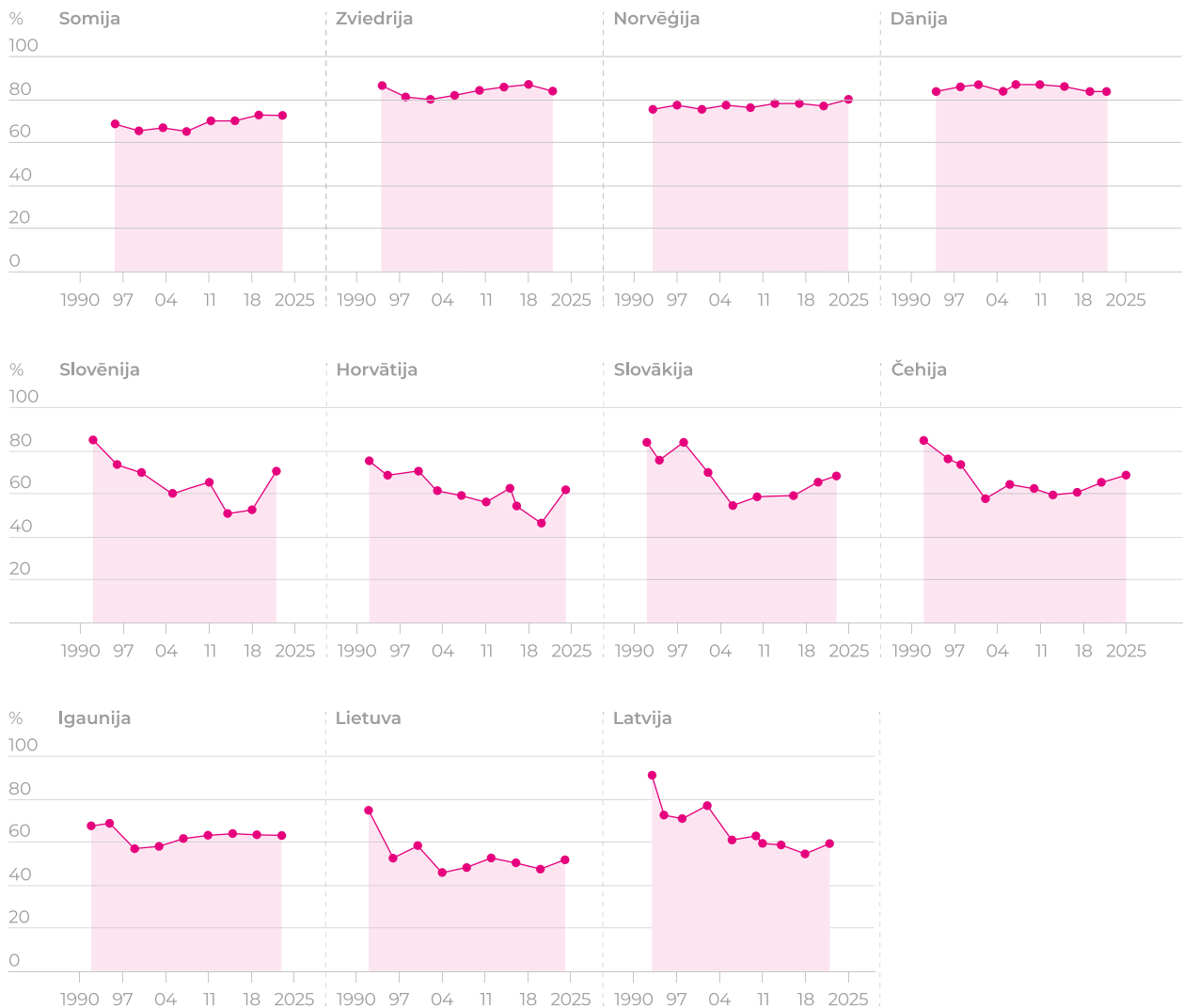
Viena no Latvijas vēlēšanu rezultātu īpatnībām ir salīdzinoši nelielais mandātu skaits, ko iegūst vēlēšanās visvairāk atbalstītā partija. Veicot izlases apsekojumu par vēlēšanām dažādās Eiropas valstīs kopš 1992. gada, redzams, ka Latvijas parlamentā lielākās partijas īpatsvars ir viens no zemākajiem. Proti, salīdzinot lielākās partijas iegūto mandātu īpatsvaru, Latvijas rādītājs ir trešais zemākais – vidēji 26%, kamēr pārējās aplūkotajās valstīs – vidēji 37%. Tas nozīmē, ka uzvarējušajai partijai ir ierobežotas iespējas noteikt valdības galvenos darba virzienus un biežāk ir nepieciešami kompromisi. Turklāt

Latvijas gadījumā trīs reizes 1. vietu (visvairāk mandātu) ir ieguvusi partija, kura nav iesaistījusies valdības veidošanā (*Saskaņa, Saskaņas centrs*), kas nozīmē, ka līderpartijas loma ir vēl zemāka. Salīdzinot divu lielāko partiju kopējo mandātu skaitu, redzams, ka Latvijas vidējais rādītājs ir otrs zemākais (47%) pretstatā vidējam (61%) apsekotajā izlasē. Tas nozīmē, ka gandrīz vienmēr ir nepieciešamas vismaz trīs partijas, lai izveidotu vairākuma valdību. Līdzīgi rādītāji ir arī Nīderlandē un Somijā, kur nepastāv procentuālā barjera un vērojams augsts partiju skaits parlamentā.

3.3. attēls

Vēlētāju aktivitāte parlamenta vēlēšanās Eiropas valstīs 1992.-2025. gadā (%)

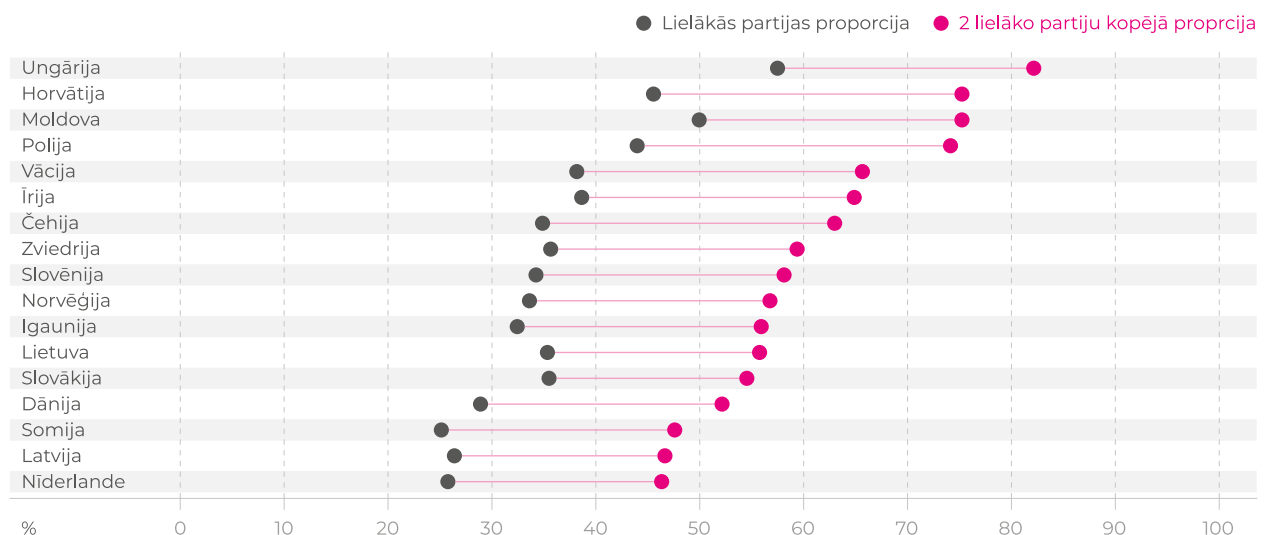
Avots: IFES ElectionGuide. <https://www.electionguide.org/>

3.4. attēls

Vēlēšanās uzvarējušo partiju iegūto mandātu īpatsvars Eiropas parlamentos vidēji 1992.-2025. gadā (%)

Avots: IFES ElectionGuide. <https://www.electionguide.org/>

Par barjerām

Latvijas vēlēšanu sistēmā pastāvošā 5% barjera ir viena no augstākajām valstīs ar proporcionālo vēlēšanu sistēmu.²⁹ Tas rada pirmo paradoksālo situāciju – salīdzinoši augstam sliekšnim vajadzētu samazināt partiju fragmentāciju, konsolidēt balsis, un līdz ar to – palielināt varbūtību, ka lielākās partijas iegūst lielāko īpatsvaru, bet tas tā nenotiek.

Politisko organizāciju finansēšanas likumā ir noteikta 2% barjera pēdējo (iepriekšējo) Saeimas vēlēšanu rezultātiem, lai iegūtu finansējumu no valsts budžeta, kas 2020. gadā tika būtiski un vairākkārtīgi palielināts.³⁰ Šāda finansējuma piešķiršana pasaulē nav unikāla prakse un ir sastopama daudzās citās valstīs, atšķirtošies vien dažādām detaļām un niansēm.³¹

Cita sliekšņa esamība rada situāciju, kurā partijas nav tik izteikti tendētas uz apvienošanās, lai pārvarētu 5% barjeru. Piemēram, 2009. gada Rīgas domes vēlēšanas – tikai četras partijas pārvarēja 5% barjeru, un uz nākamajām Saeimas vēlēšanām 2010. gadā

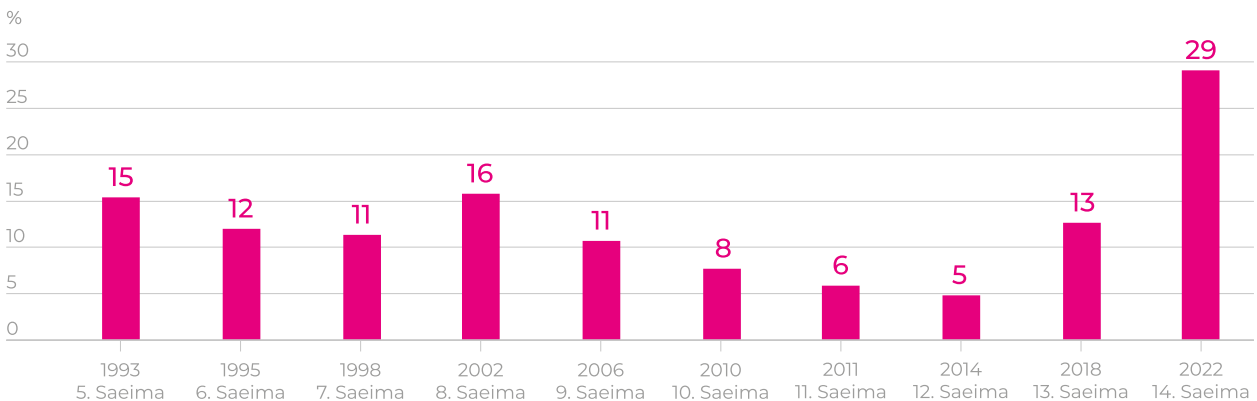
bija novērojama vairāku partiju apvienošanās lielākos spēkos (*Vienotība, Nacionālā apvienība, Par labu Latvijai*). Sekoja trīs vēlēšanas, kurās bija ārkārtīgi zems zaudēto balsu īpatsvars. Savukārt 2022. gadā Saeimas vēlēšanās vairākas partijas palika zem 5% barjeras, bet virs 2% robežas, tādējādi iegūstot valsts finansējumu. Tomēr pirms sekojošajām Eiropas Parlamenta un pašvaldību vēlēšanām nebija novērojama politisko spēku konsolidēšanās.

Ņemot vērā pašreizējo politisko sadrumstotību, par ko liecina partiju reitingi,³² pastāv augsts risks, ka arī turpmāk liela daļa balsu var palikt nepārstāvētas (turklāt atsevišķos politiskajos spektros šī tendence var izpausties nesamērīgi spilgti). Pēdējo vēlēšanu rezultātā kopumā nepārstāvētas palika 266 571 balsis jeb 29% no visiem vēlētājiem. Tādējādi pirmo reizi to vēlētāju skaits, kuru izvēle neguva pārstāvniecību, pārsniedza uzvarējušās partijas iegūto balsu kopskaitu. Pastāv risks, ka barjeras pazemināšana pašreizējās partiju fragmentācijas apstākļos šo tendenci tikai pastiprinātu.³³

3.5. attēls

Par Saeimā neiekļuvušām partijām nodoto balstu īpatsvars 1993.-2022. gadā (%)

Avots: CVK

²⁹ Wall, A. 2021. Open List Proportional Representation: The Good, the Bad and the Ugly. <https://doi.org/10.31752/idea.2021.55>

³⁰ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums. Latvijas Vēstnesis, 114, 02.08.1995. <https://likumi.lv/ta/id/36189>

³¹ ACE Electoral Knowledge Network. n.d. Public funding of parties. Do political parties receive direct/indirect public funding? <https://aceproject.org/epic-en/CDTable?view=country&question=PC12>

³² LTV Panorāma. 11.12.2025. Partiju reitingi: Novembrī līderi nemainās; pieaug neizlēmušo vēlētāju skaits (precizēts). <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/11.12.2025-partiju-reitingi-novembri-lideri-nemainas-pieaug-neizlemuso-veletaju-skaitis-precizets.a626054/>

³³ Viens no intervētajiem ekspertiem piedāvā "drošības svārsta" ideju. Ja aiz 5% barjeras palikušo vēlētāju balsu kopskaits pārsniedz 20%, tad Saeimā papildus būtu jāuzņem lielākās aiz svītras palikušās partijas. Tas secīgi tiktu darīts tik ilgi, līdz nepārstāvēto balsu īpatsvars saruktu zem 20% robežas. Tomēr šāda pieeja rada nevienlīdzību – iekļūšanas sliekšnis Saeimā katrās vēlēšanās atšķirtos. Rezultātā vienā reizē partijai varētu pietikt ar 4,3% balsu, bet citā reizē pat ar 4,8% būtu par maz, lai iegūtu mandātus.

Par svārstībām

Kā otru Latvijas vēlēšanu rezultātu paradoksu var minēt apstākli, ka, no vienas puses, elektorālā sistēma nodrošina augstu deputātu mainību jeb parlamenta sastāva *ventilēšanos*. No otras puses, ekspertu intervijās tiek uzsvērts, ka deputātu korpusa un parlamenta darba kopējā kvalitāte pazeminās. Vienlaikus likumdevēja dienaskārtībā apskatāmie jautājumi kļūst arvien tehniskāki un komplikētāki.

Pēc 13. Saeimas vēlēšanām domnīca *Providus* publicēja pētījumu par vēlēšanu motivāciju un apstākļiem, kas ietekmēja viņu izvēli. Tika noskaidrots, ka divas trešda-

ļas vēlēšanu piekriti apgalvojumam: “Labāk kaut kādas pārmaiņas nekā nekādas.”³⁴ Lietuviešu politologs Mažvids Jastramskis (*Mažvydas Jastramskis*), analizējot Centrālās un Austrumeiropas valstu vēlēšanu sistēmas, izvirza hiperatbildības teoriju. Tā vēsta, ka vēlēšanu rīcību nenosaka tikai īslaicīgas dusmas, bet gan sistēmiska tendence sodīt jebkuru esošo valdību, pat ja ekonomiskie rādītāji ir pozitīvi, ja vien starp vēlēšanu un partiju nepastāv cieša identitātes saikne.³⁵ Lai gan Jastramska pētījumu fokusā ir Lietuva, šāda politiku “sodīšanas” prakse ir novērojama arī Latvijā.

3.4. izcēlums

Saeimas vēlēšanu rezultātu svārstības

Saeimas vēlēšanu rezultātu krasās svārstības uzskatāmi ilustrē pēdējo trīs sasaukumu rezultāti. Šajā periodā parlamentā ir bijušas pārstāvētas 12 dažādas partijas/ saraksti, taču vairums no tiem ir iekļuvuši tikai vienā no pēdējiem trim sasaukumiem. Pat tās partijas, kas spējušas saglabāt vietu parlamentā vairākkārt, saskaras ar krasām atbalsta svārstībām (piemēram, *Jaunā vienotība*). Īpaši izceļas 13. Saeima, kurā vislielāko vēlēšanu atbalstu ieguva tobrīd opozīcijā esošā *Saskaņa* un trīs jaunizveidotas partijas: *KPV LV*, *Jaunā konservatīvā partija* un *Attīstībai/Par!*. Savukārt nākamajā – 14. Saeimā – neviena no šīm partijām vairs netika pārstāvēta. Pasaules praksē ir grūti atrast līdzīgu precedentu, kad divas lielākās parlamenta partijas neiekļūtu nākamajā sasaukumā, bet šajā gadījumā tas notika pat ar četrām. Lai gan katras partijas panākumus vai neveiksmes var individuāli izskaidrot, kopumā šāda augsta mainība rada augstu politisko nestabilitāti. Spilgts piemērs ir nozaru ministriju vadība pēdējo 12 gadu laikā. Ekonomikas ministriju, neskaitot pienākuma izpildītājus, ir vadījuši 7 ministri no 6 dažādām partijām, Satiksmes ministriju – 6 ministri no 5 dažādām partijām, VARAM – 8 ministri no 4 partijām.

3.1. tabula

Partiju iegūto mandātu skaits 2014., 2018. un 2022. gada Saeimas vēlēšanās

Avots: CVK

	2014.g. 12.Saeima	2018.g. 13.Saeima	2022.g. 14.Saeima
Saskaņa	24	23	0
Vienotība	23	8	26
Zaļo un zemnieku savienība (ZZS)	21	11	16
Nacionālā apvienība (NA)	17	13	13
No Sirds Latvijai	7	0	0
Latvijas Reģionu apvienība / Apvienotais saraksts (LRA/AS)	8	0	15
KPV LV	0	16	0
Jaunā konservatīvā partija (JKP)	0	16	0
Attīstībai / Par!	0	13	0
Stabilitāte	0	0	11
Latvija pirmā vietā (LPV)	0	0	9
Progresīvie	0	0	10

³⁴ Providus. 2018. Kas ietekmēja vēlēšanu izvēles 2018. gada 6. oktobra Saeimas vēlēšanās?

[https://providus.lv/article_files/3519/original/PROVIDUS_Pecvelesanu_aptauja_LV_\(1\).pdf?1544778490](https://providus.lv/article_files/3519/original/PROVIDUS_Pecvelesanu_aptauja_LV_(1).pdf?1544778490)

³⁵ Jastramskis, M., Kuokštis, V., & Baltrukevičius, M. 2021. Retrospective voting in Central and Eastern Europe: Hyper-accountability, corruption or socio-economic inequality? *Party Politics*, 27(4). <https://doi.org/10.1177/1354068819880320>

Par kandidātiem

Līdz pat 2009. gadam Saeimas vēlēšanu likumā bija noteikts, ka viens kandidāts drīkst kandidēt vairākos vēlēšanu apgabalos no vienas partijas. Sākot ar 2010. gada 10. Saeimas vēlēšanām, šī tā dēvētā “lokomotīvu” prakse tika atcelta. Ir vērts aplūkot, cik lielā mērā vēlēšanu izvēle sakrīt ar partiju izraudzītajiem formālajiem līderiem – vēlēšanu apgabalu pirmajiem numuriem. Salīdzinot pēdējo piecu Saeimas vēlēšanu gadījumus, kad partija ir pārvarējusi 5% barjeru un ir ieguvusi vismaz vienu mandātu vēlēšanu apgabalā (piemēram, *Jaunā vienotība* 2018. gadā neieguva pārstāvniecību Latgalē, bet *Stabilitāte!* 2022. gadā – Kurzemē), redzams, ka 131 reizi no 146 (jeb 91% gadījumu) saraksta līderis ir ticis ievēlēts Saeimā.

Viens no spilgtākajiem gadījumiem bija kādas partijas līderes neiekļūšana parlamentā, jo savā apgabalā viņa ierindojās vien 4. vietā, bet attiecīgais saraksts ieguva tikai trīs mandātus. Pirmajā Saeimas sanāksšanas dienā viens no trim ievēlētajiem kandidātiem no mandāta atteicās, atbrīvojot vietu līderi. Minētā situācija izgaismoja īpatnēju pretrunu starp partijas un vēlēšanu vēlmēm. Viens no intervētajiem ekspertiem atzīst, ka pašreizējā situācija starp partiju uzstādījumiem un vēlēšanu brīvību ir nesabalansēta, tādēļ kandidātu svitrošanas iespēja vēlēšanu biļetenā būtu jālikvidē. Cits eksperts norāda, ka partijām ir nepieciešami “atslēgas cilvēki” – juristi, finanšu un aizsardzības jomas speciālisti – tādēļ dažkārt tās ir spiestas veikt

papildus darbības, lai nodrošinātu līderu iekļūšanu parlamentā. Tomēr līderu ievēlēšanas augstais īpatsvars (91%) liecina, ka nepastāv ievērojama atšķirība starp atbalstu partijai un tās izvirzīto līderu atbalstīšanu vai neatbalstīšanu. Līdz ar to, pat ja tiktu mainīta sarakstu grozīšanas kārtība, būtiskas izmaiņas vēlēšanu rezultātos nebūtu sagaidāmas.

Pateicoties Rīgas un Vidzemes apgabalu vēsturiski lielajai teritorijai un attiecīgi ievēlamo deputātu skaitam, regulāri kādai partijai izdodas iegūt 10 vai vairāk mandātus. Rezultātā tiek ievēlēti arī mazāk zināmi kandidāti no populārākajām partijām, turklāt dažos gadījumos šie kandidāti ir saņēmuši vairāk “pret” nekā “par” atzīmes.

3.2. tabula

Lielākais vienas partijas vienā vēlēšanu apgabalā iegūto mandātu skaits Saeimas vēlēšanās 1993.-2022. gadā

Avots: CVK

Gads	Mandāti	Apgabals	Partija
1993	11	Vidzeme	Latvijas ceļš
2010	13	Rīga	Saskaņas centrs
2010	12	Vidzeme	Vienotība
2011	13	Rīga	Saskaņas centrs
2014	12	Rīga	Saskaņa
2018	11	Rīga	Saskaņa
2022	11	Rīga	Jaunā vienotība

Citas vēlēšanu sistēmas

Kādas ir alternatīvas? Visi minētie varianti tiek apskatīti, saglabājot 100 deputātu vietas un vienkameras parlamentu.

Mažoritārā sistēma – vienmandātu apgabali

Kā Latvija varētu izskatīties, ja tiku ieviesta mažoritārā sistēma, sadalot Latviju 100 vienmandātu apgabalos. Dalījumam var tikt izmantotas pašvaldību teritorijas, nodrošinot katrai pašvaldībai vismaz vienu vietu parlamentā. 22 pašvaldības katra saņemtu vienu vietu, 13 pašvaldības – divas, 4 pašvaldības – trīs, Daugavpils un Liepāja – katra pa četrām, Rīga – 32 vietas. Pašvaldības būtu

jāsadala sīkākās teritoriālās vienībās. Rīgā dalījumam varētu izmantot apkaimes, iedzīvotāju skaita ziņā mazākās apkaimes apvienojot kopīgās teritorijās (Dārziņi, Rumbula, Šķīrotava). Šādā dalīšanas stilā gan rodas problēmas, proti, nav iespējams nodrošināt precīzu proporciju, jo iedzīvotāju skaits atsevišķās pašvaldībās ir krietni mazāks par vienai kvotai paredzēto (~18 000). Līvānu

un Saulkrastu novados ir ap 10 000 iedzīvotāju. Savukārt Rīgas lielākajās apkaimēs (Purvciems, Ķengarags, Imanta, Pļavnieki) ir ap 50 000 iedzīvotāju, kas nozīmētu šo apkaimju nepilnīgu reprezentativitāti.

Risinājums varētu būt apkaimju sadalīšana mazākās vienībās. Tādā gadījumā gan rodas jautājums, vai pārāk mazu vēlēšanu apgabalu veidošana nerada problēmas ar to, ko tieši šie mandāti pārstāv, jo nekādas citas nozīmes šiem vēlēšanu apgabaliem nebūtu. Šo vēlēšanu apgabalu teritorijas tādā gadījumā būtu jāpārzīmē katrām vēlēšanām vai arī ik pēc 10 gadiem, balstoties uz tautas skaitīšanas datiem, kas radītu kontinuitātes problēmas un vēlēšanu apgabalu robežu apzinātas un stratēģiskas pārzīmēšanas risku manipulēšanai ar vēlēšanu rezultātiem (angļu val. – *gerrymandering*). Turklāt būtu

nepieciešama precīzāka iedzīvotāju teritoriālā uzskaitē, kas radītu papildus izmaksas.

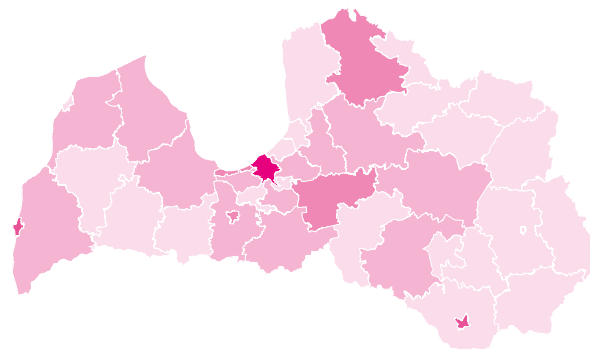
Būtiska nianse būtu uzvarētāju noteikšana šajos apgabalos. ASV un Lielbritānijā tiek izmantota vienkāršā vairākuma metode (angļu val. – *first past the post*) – proti, par uzvarētāju tiek pasludināts kandidāts, kurš iegūst visvairāk balsu. Francijā, ja nevienam no kandidātiem nav izdevies iegūt vairākumu (savākt vairāk nekā 50% balsu), tiek rīkota otrā vēlēšanu kārtā, kas rada papildu izmaksas. Pēdējās parlamenta vēlēšanās Francijā 501 no 577 vienmandātu apgabaliem bija nepieciešams rīkot otro kārtu. Uzvarētāju noteikšanai var izmantot arī iespēju atzīmēt vēlamos kandidātus prioritārā secībā un izslēgt kandidātus, lietojot, piemēram, Hāra metodi, līdzīgi kā Latvijā Valsts prezidenta vēlēšanās.³⁶

3.6. attēls

Vienmandātu apgabali: mandātu skaits pašvaldībās

Avots: Autora aprēķini

● 32	Rīga
● 4	Daugavpils, Liepāja
● 3	Jelgava, Jūrmala, Ogres novads, Valmieras novads
● 2	Bauskas novads, Cēsu novads, Dienvidkurzemes novads, Jelgavas novads, Jēkabpils novads, Ķekavas novads, Madonas novads, Mārupes novads, Ropažu novads, Siguldas novads, Talsu novads, Tukuma novads, Ventspils
● 1	Aizkraukles novads, Alūksnes novads, Augšdaugavas novads, Adažu novads, Balvu novads, Dobeles novads, Gulbenes novads, Krāslavas novads, Kuldīgas novads, Limbažu novads, Līvānu novads, Ludzas novads, Olaines novads, Preiļu novads, Rēzekne, Rēzeknes novads, Salaspils novads, Saldus novads, Saulkrastu novads, Smiltenes novads, Valkas novads, Ventspils novads

Galvenais šāda modeļa ieguvums būtu tiešā saikne starp vēlētāju un ievēlēto deputātu. Salīdzinājumā ar Austrāliju vai Apvienoto Karalisti, kur pastāv šāda sistēma, Latvijā politiķiem nav ciešas sasaistes ar konkrētu vietu un vēlētājiem. Kā intervijā norāda viens no ekspertiem: “*Politikim ir jābūt pieejamam vēlētājiem – viņu pazīst, viņu regulāri satiek. Viņiem ir accountability (latv. val. – atbildība vēlētāju priekšā), pie mums tā nav. Pašreizējā sistēmā apgabalu nozīme ir vājināta līdz absurdam.*”

Izvēlētā balsošanas metode būtiski mainītu vēlētāju skaitu, kuri ir snieguši savu atbalstu konkrētam kandidātam ar pirmo vai

otro preferenci. Ja tiktu izmantota vienkāršā vairākuma (*first past the post*) sistēma, tad partijas vairāk mobilizētos konsolidācijai. Tomēr iespēja, ka izveidotos līdzvērtīgs dalījums divās lielās partijās, kā, piemēram, ASV *republikāņi* un *demokrāti*, ir maz ticams, ņemot vērā, ka Latvijas politiskajā klimatā ir vairāki izteikti flangi. Ja tiktu ieviesta preferenču balsošana vai divu kārtu balsošana, sadrumstalotība, visticamāk, nesamazinātos vai samazinātos minimāli, un politiskā aina izskatītos līdzīgi kā Francijā. Šādā sistēmā partijām pastāv lielāka iespēja īstenot stratēģiskus lēmumus, izvēloties, kurš kandidāts startē kurā apgabalā, lai palielinātu izredzes attiecīgajam cilvēkam tikt ievēlētam.

³⁶ Saeimas kārtības rullis. 26. pants. Latvijas Vēstnesis, 96, 18.08.1994. <https://likumi.lv/ta/id/57517>

Ideja par pāreju uz mažoritāro sistēmu bija iekļauta arī *Saskaņas* un *Stabilitātei!* programmās pirms 14. Saeimas vēlēšanām.³⁷

Jāatzīmē, ka šādas sistēmas realizācija, visticamāk, prasītu Satversmes 6. panta grozījumus, jo tas nozīmētu, ka sistēma vairs nav

proporcionāla. Šādā gadījumā būtu nepieciešama tautas nobalsošana, bet atbalsta šādai idejai sabiedrībā pašlaik nav (iedzīvotāju aptaujā pāreju uz vienmandātu apgabalu sistēmu atbalstīja vien 22% respondentu, bet 45% bija pret to); arī nepieciešamā kvoruma nodrošināšana šķiet mazticama.

Jauktā vēlēšanu sistēma

14. Saeimas vēlēšanās Apvienotais saraksts un Latvija pirmajā vietā savās priekšvēlēšanu programmās pieminēja ideju par pāriešanu uz jaukto vēlēšanu sistēmu.³⁸ Viena no iespējām būtu sadalīt mandātus divās vienādās daļās – 50 apgabalu pārstāvji un 50 pārstāvji, kas tiek ievēlēti no partiju sarakstiem. Šādā risinājumā mazākās pašvaldības tiktu apvienotas lielākās, bet Rīgas gadījumā zustu akūtā nepieciešamība lielākās apkāmes sadalīt mazākos vēlēšanu apgabalos.

Tiktu iegūta individuāla kandidātu sasaiste ar vēlētāju, kā tas notiek mažoritārajā sistēmā, bet saglabātas arī vēlētāju balsis, izvēloties ideoloģisko virzienu. Arī šajā gadī-

jumā būtisks paliek jautājums par konkrēto metodi, ar kuras palīdzību tiek izvēlēts konkrētais uzvarētājs apgabalā. Partiju pluralitāte gan joprojām saglabātos nemainīga.

Vēl viens jaukto vēlēšanu variants ir dažādos reģionos ieviest dažādas sistēmas, proti, sadalīt Latviju vienmandātu apgabalos, atskaitot Rīgu, kur tiktu saglabāta proporcionālā vēlēšanu sistēma. Līdzvērtīgs variants varētu būt piešķirt mandātus atbilstoši pašvaldībām, proti, līdzīgi kā mažoritārā vēlēšanu sistēmā, bet gadījumos, kad ja pašvaldībai būtu vairāk nekā viens mandāts, tie netiktu sadalīti teritoriāli. Šāda tipa modeļi gan varētu tikt uzskatīti par pārāk sarežģītiem.

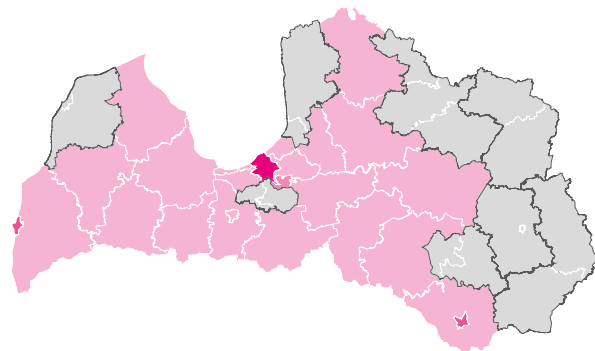
3.7. attēls

Jauktā vēlēšanu sistēma (50+50): mandātu skaits pašvaldībās

Piezīme: Jauktās vēlēšanu sistēmas gadījumā teritoriāli pa vēlēšanu apgabaliem tiktu sadalīti 50 mandāti, bet par pārējiem 50 partijas varētu sacensties valsts līmenī

Avots: Autora aprēķini

- 16 Rīga
- 2 Daugavpils, Liepāja
- 1 **Esošās pašvaldības**
Aizkraukles novads, Augšdaugavas novads, Ādažu novads, Bauskas novads, Cēsu novads, Dienvidkurzemes novads, Dobeles novads, Jelgava, Jelgavas novads, Jēkabpils novads, Jūrmala, Kuldīgas novads, Madonas novads, Mārupes novads, Ogres novads, Ropažu novads, Salaspils novads, Saldus novads, Siguldas novads, Talsu novads, Tukuma novads, Valmieras novads
- 1 **Apvienotās pašvaldības**
Alūksnes novads un Balvu novads; Gulbenes novads, Smiltenes novads un Valkas novads; Krāslavas novads un Ludzas novads; Limbažu novads un Saulkrastu novads; Olaines novads un Ķekavas novads; Preiļu novads un Līvānu novads; Rēzekne un Rēzeknes novads; Ventspils un Ventspils novads

³⁷ Sociāldemokrātiska partija Saskaņa. 2022. 14. Saeimas vēlēšanu programma. <https://sv2022.cvk.lv/pub/kandidatu-saraksti/saskaņas-socialdemokrātiska-partija#programma>; Politiskā partija Stabilitātei!. 2022. 14. Saeimas vēlēšanu programma. <https://sv2022.cvk.lv/pub/kandidatu-saraksti/politiska-partija-stabilitatei#programma>

³⁸ Apvienotais saraksts. 2022. 14. Saeimas vēlēšanu programma. <https://sv2022.cvk.lv/pub/kandidatu-saraksti/apvienotais-saraksts-latvijas-zala-partija-latvijas-regionu-apvieniba-liepajas-partija#programma>; Latvija pirmajā vietā. 2022. 14. Saeimas vēlēšanu programma. <https://sv2022.cvk.lv/pub/kandidatu-saraksti/latvija-pirmaja-vieta#programma>

Vienas balss pārneses (Īrijas) modelis

Kustība *Bez partijām* un partija *Mēs mainām noteikumus 2025.* gada rudenī aktualizēja piedāvājumu par pāreju uz vienas balss pārneses (STV) modeli, sadalot Latviju vairākos vēlēšanu apgabalos.³⁹ Šajā sistēmā vēlētajiem var nodot nevis vienu balsi par konkrētu kandidātu, bet gan sarindot kandidātus pēc savām preferencēm. Šis saraksts tad tiek izmantots, lai maksimizētu proporcionalitātes principu: kandidātam ir jāsasniedz noteikta balsu kvota, lai viņš tiktu ievēlēts. Ja šī kvota tiek pārsniegta, balsu pārpalikums tiek pārdalīts nākamajām vēlētajiem norādītajām preferencēm.

1990. gadā STV metode tika izmantota Igaunijas Augstākās Padomes vēlēšanās kā kompromisa risinājums, lai saglabātu proporcionalitāti, vienlaikus izvairoties no partiju sarakstiem. Neskatoties uz sarežģīto

STV struktūru, nevēlētajiem, nedz vēlēšanu komisiju darbiniekiem neradās vērā ņemamas grūtības ar balsošanas procesu vai balsu skaitīšanu, pateicoties precīzām un saprotamām instrukcijām. Jaunie vēlētajiem padome vēlāk gan lēma par atteikšanos no STV par labu proporcionālajai vēlēšanu sistēmai ar vairākiem apgabaliem.⁴⁰

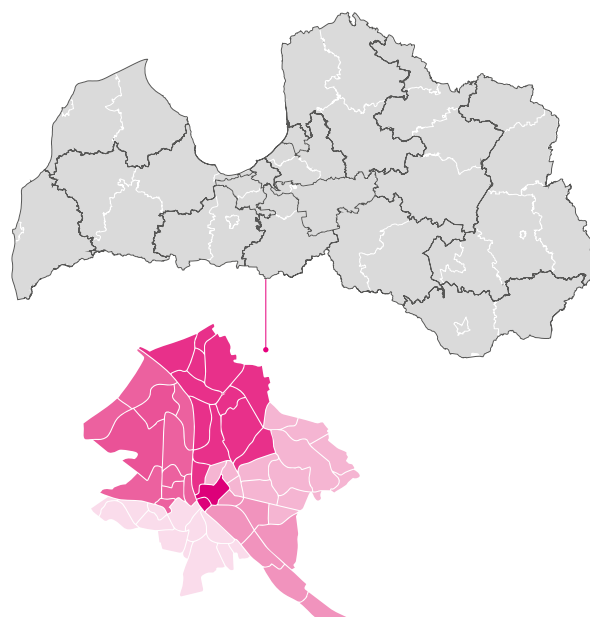
Tālāk tiek apskatīts variants, kā Latvija tiktu sadalīta 20 vēlēšanu apgabalos: 14 apgabali tiktu izveidoti, balstoties uz pašreizējām pašvaldību teritorijām, piemēram, vienā vēlēšanu apgabalā apvienojot Liepāju un Dienvidkurzemes novadu, citā – Cēsu, Limbažu un Valmieras novadus u.t.t. Savukārt Rīgā tiktu izveidoti seši vēlēšanu apgabali atbilstoši pilsētas administratīvajiem rajoniem – Centra rajons, Ziemeļu rajons, Zemgales priekšpilsēta utt.

3.8. attēls

Vienas balss pārneses modelis: vēlēšanu apgabali

Avots: Autora aprēķini

- Rīga (Centra rajons)
 - Rīga (Kurzemes rajons)
 - Rīga (Latgales priekšpilsēta)
 - Rīga (Vidzemes priekšpilsēta)
 - Rīga (Zemgales priekšpilsēta)
 - Rīga (Ziemeļu rajons)
-
- Jūrmala
 - Ādažu novads, Ropažu novads, Saulkrastu novads, Siguldas novads
 - Ogres novads, Salaspils novads
 - Bauskas novads, Ķekavas novads
 - Mārupes novads, Olaines novads
 - Jelgava, Jelgavas novads, Dobeles novads
 - Kuldīgas novads, Saldus novads, Tukuma novads
 - Ventspils, Ventspils novads, Talsu novads
 - Liepāja, Dienvidkurzemes novads
 - Aizkraukles novads, Jēkabpils novads
 - Daugavpils, Augšdaugavas novads, Krāslavas novads
 - Rēzekne, Rēzeknes novads, Preiļu novads, Līvānu novads, Ludzas novads, Balvu novads
 - Madonas novads, Gulbenes novads, Alūksnes novads, Smiltenes novads, Valkas novads
 - Valmieras novads, Cēsu novads, Limbažu novads

³⁹ Kustība *Bez partijām*. n. d. Pārnesamās balss vēlēšanu sistēma: Jautājumi un atbildes. <https://www.bezpartijam.lv/parnesamas-balss-velesanu-sistema-jautajumi-un-atbildes/>; *Mēs mainām noteikumus*. n. d. Pārnesamās balss vēlēšanu sistēma. <https://mmn.lv/velesanu-reforma/vr-padzilinats-kartibas-apraksts>

⁴⁰ Gofman, B., E. Mikkel & R. Taagepera. 1999. Electoral systems change in Estonia, 1989-1993. *Journal of Baltic Studies*, 30(3). <https://doi.org/10.1080/01629779900000081>

Galvenā kritika parasti tiek veltīta šī modeļa balsu skaitīšanas procesam – tas ir laikietilpīgs un sabiedrībai grūti izprotams. Tāpat pastāv bažas, ka vēlētajiem būtu pārāk liela izvēle. Kā norāda viens no respondentiem: “Latvijā ir svarīgi vēlēšanu rezultātus zināt ātri, jo kavēšanās rada baumas un dezinformāciju.” Šāda sistēma pavērtu iespēju kandidēt arī neatkarīgiem politiķiem, tomēr pārāk liels bezpartejisko deputātu skaits radītu pārlietu augstu fragmentācijas risku, kas traucētu pilnvērtīgai parlamenta darbībai. Piemērs ir 4. Saeima, kurā tika ievēlēti pārstāvji no 25 sarakstiem, tostarp no 11 sarakstiem parlamentā iekļuva pa vienam deputātam un no sešiem sarakstiem – pa diviem.

Veidojot vēlēšanu apgabalus ar 4-8 mandātiem, tiktu iegūta salīdzinoši cieša saikne starp vēlētajiem un deputātiem. Šāds mode-

lis nodrošinātu, ka nepārstāvēto (izniekoto) balsu īpatsvars ir minimāls.

Iespējams, šāda sistēma veicinātu pozitīvu priekšvēlēšanu kultūru, kas ietekmētu kopējo sabiedrības noskaņojumu attiecībā uz politiskajiem procesiem – kandidātiem svarīga būtu arī vēlētajū otrā, trešā un ceturrtā izvēle, ne tikai pirmā, līdz ar to mazinātos motivācija izmantot skaļu un agresīvu retoriku. Agresīva kampaņa un “melnā retorika” pret konkurentiem varētu liegt iespēju kļūt par vēlētajā nākamo – otro vai trešo – izvēli. Līdzīgu efektu Latvijā, nemainot citus vēlēšanu noteikumus, iespējams, varētu panākt, ieviešot papildu izvēles balsi uz biļetena par kādu sarakstu gadījumā, ja primārā izvēle nepārvar 5% barjeru. Tomēr šāda inovatīva ideja proporcionālajās vēlēšanu sistēmās vēl nav testēta.

3.5. izcēlums Īrijas gadījums

STV sistēma parasti asociējas tieši ar Īriju, tādēļ pētījuma ietvaros tika intervēti arī Īrijas vadošie politologi un vēlēšanu eksperti, kuri sniedza ieskatu par Īrijas politisko sistēmu.

- Kopumā Īrijas elektorāts ir pieņēmis STV, bet ikreiz, kad ir bijuši rosinājumi to mainīt (pāriet tieši uz atvērtā tipa sarakstu un proporcionālo vēlēšanu sistēmu), tas ir allaž noraidīts.
- Neskatoties uz rezultātu apkopošanas lēno tempu, sabiedrībā valda augsta uzticamība rezultātiem, jo skaitīšanas process ir caurspīdīgs un manuāls.
- Lai gan palielinās fragmentācija, pārsvarā valdības nostrādā pilnu termiņu.
- Ir novērojama mazāk agresīva retorika starp dažādu partiju kandidātiem, jo ir nepieciešamas balsis arī no citām preferencēm.
- Tomēr ir novērojama augstāka iekšējā konkurence.
- Attiecības starp vēlētajiem un deputātiem ir ļoti ciešas. Lokālisms vienmēr ir bijis būtisks Īrijas politikas elements, un šī ciešā saikne ir viens no iemesliem, kāpēc Īrijas demokrātija saglabājusies noturīga un kopējā uzticēšanās sistēmai ir augsta. Turklāt pēdējā laikā ir novērots, ka vēlētajī, uzrunājot sava apgabala pārstāvjus, vērsās uzreiz pie visiem ievēlējamiem deputātiem, ne tikai pie viņu favorītiem.

Viens vēlēšanu apgabals

Cita alternatīva ir viena vēlēšanu apgabala izveide valstī (līdzīgi kā Nīderlandē, Slovākijā, Melnkalnē).

Šāda modeļa galvenie ieguvumi būtu:

Vienkāršots process. Partijām nebūtu jāizvērtē, kuram deputātam jāstartē kurā apgabalā, vēlētajiem toties būtu iespēja veikt “par” un “pret” atzīmes visiem partijas kandidātiem, ne tikai daļai.

Godīgāka balsu sadale. Tā kā būtu tikai viens kopējs vēlēšanu apgabals, nobalsojušo

vēlētajū īpatsvars dažādos reģionos neietekmētu to, cik viena balss ir vērtīga vēlētajū atšķirīgās aktivitātes dēļ dažādos reģionos. Neveidotos situācijas, kurās vienai partijai ir vairāk mandātu, nekā citai, kura ir ieguvusi vairāk balsis valstī kopumā. Saeimas vēlēšanu vēsturē ir vairāki šādi gadījumi. Viens no piemēriem ir 12. Saeimas vēlēšanas, kurās *Latvijas Reģionu apvienība* ieguva 6,66% balsu valstī kopumā, bet *No sirds Latvijai* – 6,85% balsu. Tomēr, sadalot mandātus pa apgabaliem, gala rezultātā *Latvijas Reģionu apvienība* ieguva 8 mandātus, bet *No sirds Latvijai* – 7.

levēlētie deputāti pārstāv visu valsti kopumā, nevis tikai kādu sabiedrības reģionālo daļu. Tomēr ir risks, ka reģionu intereses tiktu zināmā mērā nostumtas malā un augtu

Vairāku apgabalu piedāvājums

Pretējais variants ir palielināt apgabalu skaitu, padarot tos mazākus. Ekspertu intervijās šis bija visvairāk atbalstītais piedāvājums. Savulaik, Otrā pasaules kara laikā, Latvijas Centrālā padome, tiecoties atjaunot 1922. gada Satversmes darbību, kas bija spēkā līdz 1934. gada apvērsumam, plānoja vēlēšanu sistēmas reformas. Lai novērstu pirmskara parlamentārisma nepilnības, tika rosināts ieviest augstāku barjeru iekļūšanai Saeimā un veidot mazākus vēlēšanu apgabalus, stiprinot politisko partiju sistēmu un valsts stabilitāti.⁴¹

Salīdzinot Eiropas valstis ar proporcionālo vēlēšanu sistēmu, kurās teritorija ir sadalīta apgabalos, redzams, ka Latvijā un Ziemeļmaķedonijā ir vislielākais vidējais apgabala lielums – 20 deputātu vietas, kamēr citviet šie apgabali ir vidēji mazāki. Meklējot optimālo modeli, kas līdzsvarotu proporcionalitāti un valdības efektivitāti, Džons Kerijs (*John. M. Carry*) un Saimons Hiks (*Simon Hix*) secinājuši, ka visiedarbīgākie ir apgabali ar 4-8 mandātiem. Šāds modelis rada vien minimālu proporcionalitātes zudumu, vienlaikus būtiski kāpinot valdības un parlamenta darba efektivitāti.⁴²

Šādā sistēmā par vēlēšanu apgabalu pamatelementiem varētu kļūt lielākās Latvijas pilsētas kā reģionālie centri, apvienojot tās ar blakus esošajām pašvaldībām, savukārt Rīgu varētu sadalīt vairākās mazākās vienībās. Kopumā valstī varētu izveidot 13 vēlēšanu apgabalus, atsevišķu apgabalu paredzot arī Sēlijai.

Ieviešot mazākus vēlēšanu apgabalus, kļūtu iespējams atteikties no noteiktās procentuālās barjeras. Modelī, kur vienā apgabalā tiek ievēlēti vidēji 7-8 deputāti, izveidotos tā dēvētā *dabiskā matemātiskā* robeža. Jāņem vērā, ka mandātu skaita samazināšanās apgabalā nozīmētu, ka ar 5% atbalsta var nepietikt pārstāvniecības iegūšanai. Uzskatāms piemērs ir 2019. gada Eiropas

varas centralizācija. Šādā veidā reģioni kļūtu par nomalēm, un nav izslēgts pat kopējais līdzdalības samazinājums vēlēšanās.

Parlamenta vēlēšanas, kurās *Zaļo un zemieku savienība* ieguva 5,34% balsu, taču mandātu nesaņēma, jo Latvijai kopumā bija atvēlētas tikai 8 vietas. Apgabalu lieluma samazināšana būtiski stiprinātu deputātu tiešo saikni ar vēlētāju, jo 7-8 deputātu darbības pārraudzība ir ievērojami vienkāršāka un reālāka. Tajā pašā laikā vēlēšanu sistēmas proporcionalitāte netiktu būtiski ietekmēta.

3.9. attēls

Vidējais mandātu skaits vēlēšanu apgabalā Eiropas valstīs ar apgabalos dalītu proporcionalo vēlēšanu sistēmu

Avots: IFES ElectionGuide. <https://www.electionguide.org/>

Latvija	20
Ziemeļmaķedonija	20
Portugāle	19
Somija	15
Čehija	15
Horvātija	15
Luksemburga	15
Beļģija	14
Kipra	13
Lihtenšteina	13
Zviedrija	12
Albānija	12
Polija	11
Slovēnija	11
Islande	11
Norvēģija	9
Igaunija	8
Šveice	8
Rumānija	8
Bulgārija	8
Turcija	7
Spānija	7
Austrija	5
Grieķija	5
Bosnija un Hercogavina	5

⁴¹ Andersons, E. un Siliņš, L. 1994. Latvijas Centrālā Padome – LCP. Latviešu nacionālā pretestības kustība 1943-1945. Upsala: LCP.

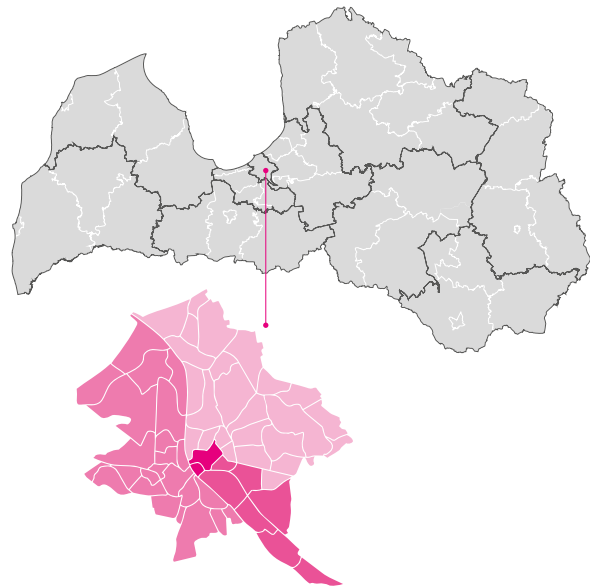
⁴² Carey, J. M. & S. Hix. 2011. The Electoral Sweet Spot: Low-Magnitude Proportional Electoral Systems. *American Journal of Political Science*, 55(2). <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2010.00495.x>

3.10. attēls

Vēlēšanu apgabali palielināto apgabalu skaita vēlēšanu modeli

Avots: Autora aprēķini

- Rīga (Centra rajons un ārzemēs dzīvojošie)
 - Rīga (Kurzemes rajons un Zemgales priekšpilsēta)
 - Rīga (Latgales priekšpilsēta)
 - Rīga (Vidzemes priekšpilsēta un Ziemeļu rajons)
-
- Jūrmala, Mārupes novads, Olaines novads, Ķekavas novads
 - Ādažu novads, Ropažu novads, Salaspils novads, Ogres novads, Saulkrastu novads, Siguldas novads
 - Jelgava, Jelgavas novads, Bauskas novads, Dobeles novads
 - Līepāja, Dienvidkurzemes novads, Kuldīgas novads, Saldus novads
 - Ventspils, Ventspils novads, Talsu novads, Tukuma novads
 - Madonas novads, Aizkraukles novads, Jēkabpils novads
 - Daugavpils, Augšdaugavas novads, Krāslavas novads, Preiļu novads, Līvānu novads
 - Rēzekne, Rēzeknes novads, Ludzas novads, Balvu novads, Alūksnes novads
 - Valmieras novads, Cēsu novads, Limbažu novads, Gulbenes novads, Smiltenes novads, Valkas novads

Lielākajām partijām šādā sistēmā būtu nepieciešami vairāki spēcīgi sarakstu līderi, kas liktu tām veidot plašāku un kvalitatīvāku "rezervistu soliņu". Tomēr kā trūkumu var minēt iespējamību, ka atšķirīgas vēlēšanu aktivitātes un balsu sadalījuma dēļ apgabalu līmenī valsts mērogā biežāk var veidoties nobīdes starp kopējo saņemto balsu skaitu un partiju iegūto mandātu proporciju.

Viens no problēmjautājumiem šādā modeli būtu diasporas balsu sadalījums. Pašreizējā sistēmā ārvalstīs nodotās balsis tiek piešķaitītas Rīgas vēlēšanu apgabalam, taču,

sadalot galvaspilsētu mazākās vienībās, to ietekme uz vienu konkrētu apgabalu kļūtu nesamērīgi liela (salīdzinājumam – 14. Saeimas vēlēšanās nobalsoja 25 960 ārvalstīs reģistrētie vēlētoji). Kā alternatīva tiek izskatīta atsevišķa diasporas vēlēšanu apgabala izveide, tomēr tas varētu radīt bīstamu nošķirumu "mēs un viņi", tādējādi neveicinot diasporas piesaisti un integrāciju. Arī intervētie vēlēšanu organizēšanā iesaistītie eksperti neatbalsta priekšlikumu ļaut vēlētojiem pašiem izvēlēties apgabalu, kurā balsot, norādot uz šādas pieejas neefektivitāti un augstajām izmaksām.

Labākas sistēmas meklējumi

Lai izvērtētu, kurš no aprakstītajiem modeļiem ir labāks un vai kāda no alternatīvajām sistēmām sniegtu labāku rezultātu nekā esošā, tiek veikta scenāriju analīze, balstoties uz septiņiem kritērijiem. Katrs modelis tiek salīdzināts ar pašreizējo vēlēšanu sistēmu, vērtējot, vai sagaidāmais efekts būtu pozitīvs, nemainīgs vai negatīvs.⁴³ Izvēlētie vērtēšanas kritēriji ir šādi:

(1) vieglums – vai sistēma ir viegli uztverama un saprotama vēlētojam;

(2) vēlētoju aktivitāte – vai ir pamats aktivitātes pieaugumam vai kritumam;

(3) deputātu atbildība – vai veidojas ciešāka sasaiste starp vēlētoju un deputātu;

⁴³ Lai novērtētu prognozēto efektu atbilstoši izvēlētajiem kritērijiem, tiek salīdzināta līdzīgo sistēmu darbība citu valstu praksē. Izņēmums ir sabiedrības atbalsta kritērijs, kurā izmantoti aptaujas dati, un sistēmas viegluma kritērijs, kurš tiek vērtēts, balstoties uz vēlētojam veicamo izvēļu skaitu un nepieciešamajiem aprēķiniem, lai šīs izvēles pārvērstu mandātos.

(4) deputātu atpazīstamība – vai tiek ievēlēti deputāti, kas ir attiecīgās kampaņas vai lokālie līderi;

(5) proporcionalitāte – cik lielā mērā vēlētāju kopējās balsis valstī atbilst mandātu sadalei parlamentā;

(6) konsolidācija – vai parlaments kļūst vienotāks/ mazāk fragmentēts un ar lielāku rīcībspēju;

(7) sabiedrības atbalsts – vēlēšanu reformu ieceru novērtējums iedzīvotāju skatījumā, balstoties uz aptaujas datiem; tiek salīdzināts pozitīvo (“noteikti atbalstu”, “drīzāk atbalstu”) un negatīvo (“noteikti neatbalstu”, “drīzāk neatbalstu”) attieksmju īpatsvars.

Ņemot vērā, ka jebkuras izmaiņas prasa vēlētāju iedziļināšanos, tad “viegluma” kritēriji būtu grūti sasniegt labāku rezultātu par pašreizējo, savukārt jauktā un STV sistēma vēlēšanu procesu neapšaubāmi padarītu sarežģītāku.

Vēlētāju aktivitātes izmaiņas diez vai būtu nozīmīgas. Tomēr STV un palielināta apgabalu skaita gadījumā aktivitāte varētu nedaudz pieaugt ciešākas reģionālās saistīšanas dēļ. Turpretī mažoritārajā sistēmā būtu gaidāms aktivitātes kritums, ko veicinātu “zaudēto” balsu īpatsvara pieaugums.

3.3. tabula

Vēlēšanu sistēmu modeļu salīdzinājums

Piezīme: Vēlēšanu sistēmu modeļi tiek salīdzināti ar pašreizējo vēlēšanu sistēmu, vērtējot, vai sagaidāmais efekts būtu pozitīvs (↑), nemainīgs (-) vai negatīvs (↓).
Avots: Autora novērtējums

Kritērijs	Mažoritārā	Jauktā	STV	Viens apgabals	Vairāk apgabali
Vieglums	-	↓	↓	-	-
Vēlētāju aktivitāte	↓	-	↑	-	↑
Deputātu atbildība	↑	↑	↑	↓	↑
Deputātu atpazīstamība	↑	↑	↑	↓	↑
Proporcionalitāte	↓	↓	↑	↑	↓
Konsolidācija	↑	-	↓	-	↑
Sabiedrības atbalsts	↓	↓	↓	↑	↓

Ņemot vērā, ka 2027. un 2028. gadā Saeimas vēlēšanas nav paredzētas, šis periods ir piemērots, lai padziļināti izpētītu iespējamās

Deputātu atbildība un atpazīstamība turpretim gandrīz visos apskatītajos variantos paaugstinātos. Šie rādītāji gan pasliktinātos, pārejot uz vienu nacionālo vēlēšanu apgabalu, jo pieaugtu to deputātu skaits, kuri parlamentā tiktu ievēlēti, pateicoties saraksta līderu popularitātei, nevis personīgajam vēlētāju atbalstam.

Proporcionalitātes rādītāji būtu ievērojami zemāki mažoritārajā sistēmā, turpretim pārējos modeļos šī kritērija izmaiņas būtu salīdzinoši nelielas.

Saeimas konsolidācija turpretim būtu ievērojami augstāka mažoritārajā sistēmā. STV sistēmā varētu pieaugt fragmentācija, savukārt jauktās sistēmas gadījumā ietekmi noteiktu gan mažoritārais efekts, gan neatkarīgo un mazāk populāro partiju kandidātu sekmes, tādēļ kopējā ietekme prognozējama kā neitrāla.

Apkopojot visus iepriekšminētos kritērijus, par lietderīgāko uzskatāms vairāku apgabalu modelis, taču līdzīgi kā lielākajai daļai alternatīvu tam nav sabiedrības atbalsta. Aptaujas dati liecina, ka neliela sabiedrības interese vērojama vienīgi attiecībā uz pāreju uz vienu vēlēšanu apgabalu, taču arī šis atbalsts ir salīdzinoši zems.

sistēmas uzlabojumus un kādu no izstrādātajiem mehānismiem testētu jau 2029. gada pašvaldību un Eiropas Parlamenta vēlēšanās.

3.6. izcēlums

Sabiedrības attieksme pret vēlēšanu sistēmas reformām

Pētījuma ietvaros tika veikta iedzīvotāju aptauja par iespējamajām izmaiņām balsstiesību un vēlēšanu sistēmā. Vērtējot priekšlikumus par iespējamu vēlēšanu tiesību paplašināšanu vai ierobežošanu, secināms, ka visos četros piedāvātajos variantos dominējošā atbilde bija "noteikti neatbalstu" (piemēram, iecerī piešķirt papildu balsi vecākiem par viņu nepilngadīgiem bērniem noraidīja 53% respondentu). Visatšķirīgākie viedokļi fiksēti jautājumā par liegumu vēlēties Latvijas pilsoņiem, kuri pastāvīgi nedzīvo Latvijā: šādu ierobežojumu atbalstītu 43% aptaujāto (atbildes "noteikti atbalstu" vai "drīzāk atbalstu"), savukārt 45% respondentu tam nepiekrīt ("noteikti neatbalstu" vai "drīzāk neatbalstu").

Vērtējot iespējamās izmaiņas vēlēšanu sistēmā, 41% respondentu uzskata, ka tā būtu 'jāmaina' vai 'drīzāk jāmaina', turpretī pašreizējās situācijas saglabāšanu par vēlamu atzīst 36%. Tomēr neviens no aptaujā piedāvātajiem reformu variantiem neguva pārliecinošu vairākuma atbalstu. Relatīvi līdzvērtīgs viedokļu sadalījums vērojams attiecībā uz pāreju uz vienu nacionālo vēlēšanu apgabalu, savukārt citām iecerēm, piemēram, pārejai uz jaukto vai mažoritāro sistēmu, sabiedrībā atbalsta nav.

3.11. attēls

Latvijas iedzīvotāju novērtējumi par potenciālajām izmaiņām Saeimas vēlēšanās (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotie jautājumu formulējumi bija "Domājot par Saeimas vēlēšanu sistēmas potenciālajām izmaiņām, kādas iniciatīvas Jūs atbalstītu?" un "Domājot par to, kam ir un kam nav tiesības vēlēties Saeimas vēlēšanās, kādas izmaiņas Jūs atbalstītu?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsummas var nebūt 100%.

Avots: Latvijas Republikas pilsoņu aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

Izmaiņas Saeimas vēlēšanu sistēmā	%				
Pāriet uz vienu vēlēšanu apgabalu	11	26	17	18	29
Saglabāt esošo sistēmu	12	23	19	20	25
Ieviest vienas balss pārneses modeli	7	20	16	22	35
Ieviest jaukto vēlēšanu modeli	6	13	15	25	40
Pāriet uz 100 vienmandātu apgabaliem	7	15	16	29	33
Pāriet uz ~20 vēlēšanu apgabaliem	4	9	16	38	33
Izmaiņas tiesībās vēlēties					
Liegt vēlēties ārvalstīs dzīvojošajiem	20	23	19	26	12
Atļaut vēlēties no 16 gadu vecuma	12	22	22	34	10
Liegt vēlēties pēc 75 gadu vecuma	12	16	16	47	9
Piešķirt papildu balsis vecākiem par apgādībā esošiem nepilngadīgiem bērniem	8	11	17	53	12
	Noteikti atbalstītu	Drīzāk atbalstītu	Drīzāk neatbalstītu	Noteikti neatbalstītu	Grūti pateikt

Rekomendācijas

(1) Palielināt vēlēšanu apgabalu skaitu

Kā intervijā atzīmēja viens no ekspertiem: "Vēlēšanu sistēmai Latvijā jāatspoguļo latviešu savrupība." Ir nepieciešams pāriet uz 13 vēlēšanu apgabaliem, veidojot tos uz esošo pašvaldību robežu bāzes un sadalot Rīgu vairākos mazākos vēlēšanu apgabalos.

Katram apgabalam, balstoties uz datiem par iedzīvotāju skaitu un vēlēšanu aktivitāti, tiktu piešķirts noteikts mandātu skaits (no 5 līdz 11). Ārvalstīs nodotās balsis ieteicams pievienot Rīgas Centra rajona apgabalam, jo tādējādi tiktu saglabāta loģiska sasaiste ar valsts varas centru.

Tikai 4,5% respondentu uzskata, ka no viņu vēlēšanu apgabala ievēlētie deputāti “noteikti aizstāv” vietējo iedzīvotāju intereses. Viszemākais uzticības rādītājs fiksēts Zemgalē (1,5%), savukārt relatīvi augstākais – Kurzemē (7,1%). Ieviešot modeli ar palielinātu apgabalu skaitu, tiktu būtiski stiprināta vēlētāju un deputātu savstarpējā saikne, vienlaikus nezaudējot proporcionalitāti. Šāda pieeja veicinātu personīgo atbildību, un katram deputātam sava vieta Saeimā būtu “jānopelna”.

Lai gan sabiedrībā ir vērojams zems atbalsts pārejai uz modeli ar palielinātu vēlēšanu apgabalu skaitu, tieši šis risinājums varētu visefektīvāk palīdzēt vērst par labu iedzīvotāju neapmierinātību ar vājo reģionālo interešu pārstāvniecību. Jāuzsver, ka šo ieceri atbalsta vairums aptaujāto ekspertu un tai ir akadēmisks pamatojums. Turklāt līdzīgu ideju jau iepriekš ir virzījusi *Vēlēšanu reformu biedrība*.

(2) Noteikt mandātu skaitu apgabalos pēc faktiskā nobalsojušo skaita, nevis balsstiešīgo iedzīvotāju reģistra

Pašreizējā sistēma paredz, ka mandātu skaits vēlēšanu apgabalos tiek noteikts piecus mēnešus pirms vēlēšanām, balstoties uz Fizisko personu reģistra datiem.⁴⁴ Tomēr

šāda pieeja neatbilst faktiskajai situācijai vēlēšanu dienā vēlētāju mobilitātes un maiņīgās aktivitātes dēļ. Reģistra dati ir tikai tuvinājums demogrāfiskajai realitātei, nevis precīzs vēlētāju kopskaita atspoguļojums. Atšķirīgā aktivitāte rada nevienlīdzību: lai iegūtu vienu mandātu dažādos apgabalos, nepieciešams atšķirīgs balsu skaits (piemēram, 14. Saeimas vēlēšanās Latgalē tie bija 8 563 vēlētāji, savukārt Vidzemē – 10 099). Tas izraisa nobīdes kopējos vēlēšanu rezultātos un mazina sistēmas proporcionalitāti.

Šādi grozījumi palīdzētu izvairīties no situācijas, kurā vēlētāju balsīm ir ar atšķirīga ietekme uz rezultātu, kā arī, iespējams, veicinātu vispārējo aktivitāti. Proti, jo augstāka būtu vēlētāju aktivitāte konkrētā apgabalā salīdzinājumā ar citiem, jo lielāku pārstāvniecību attiecīgā teritorija iegūtu parlamentā.

Ņemot vērā Satversmes 7. pantu, iespējams, šādas reformas īstenošanai varētu būt nepieciešami Satversmes grozījumi.⁴⁵ Lai gan ideālā gadījumā no pamatlikuma grozīšanas būtu vēlams izvairīties, tas nedrīkst kalpot par šķērslī būtisku un nepieciešamu uzlabojumu ieviešanai. Kā norādīja viens no intervētajiem tiesību ekspertiem, kam piekrita arī citi respondenti: *“Mums ir jauka Satversme, bet nevajag baidīties to grozīt.”*

3.2. tabula

Vēlēšanu apgabalu teritoriālais sastāvs un mandātu sadalījums 13 apgabalu modelī

Avots: Autora aprēķini

Nr.	Teritorija	Mandātu skaits
1	Rīga (Centra rajons un ārzemēs dzīvojošie)	7
2	Rīga (Kurzemes rajons un Zemgales priekšpilsēta)	11
3	Rīga (Latgales priekšpilsēta)	7
4	Rīga (Vidzemes priekšpilsēta un Ziemeļu rajons)	10
5	Jūrmala, Mārupes novads, Olaines novads, Ķekavas novads	7
6	Ādažu novads, Ropažu novads, Salaspils novads, Ogres novads, Saulkrastu novads, Siguldas novads	9
7	Jelgava, Jelgavas novads, Bauskas novads, Dobeles novads	8
8	Liepāja, Dienvidkurzemes novads, Kuldīgas novads, Saldus novads	8
9	Ventspils, Ventspils novads, Talsu novads, Tukuma novads	6
10	Madonas novads, Aizkraukles novads, Jēkabpils novads	5
11	Daugavpils, Augšdaugavas novads, Krāslavas novads, Preiļu novads, Līvānu novads	8
12	Rēzekne, Rēzeknes novads, Ludzas novads, Balvu novads, Alūksnes novads	5
13	Valmieras novads, Cēsu novads, Limbažu novads, Gulbenes novads, Smiltenes novads, Valkas novads	9

⁴⁴Saeimas vēlēšanu likums. 8. pants. Latvijas Vēstnesis, 86, 06.06.1995. <https://likumi.lv/ta/id/35261>

⁴⁵Latvijas Republikas Satversme. 7. pants. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993. <https://likumi.lv/ta/id/57980>

Palielinot vēlēšanu apgabalu skaitu, bet saglabājot pašreizējo mandātu sadales kārtību, būtu jāapsver vēlētāju tiesību ierobežošana, liedzot iespēju balsot ārpus deklarētās dzīvesvietas reģiona. Tomēr, ņemot vērā sabiedrības piesardzīgo attieksmi pret radikālām pārmaiņām un nevēlēšanos atteikties no esošajām iespējām, racionālākais risinājums ir veikt izmaiņas mandātu skaita noteikšanas metodikā.

Tāpat ieteicams saglabāt iespēju vēlētājiem izdarīt atzīmes ("par" un "pret") pie konkrētiem kandidātiem. Lai gan šai praksei nav izšķirošas ietekmes uz vēlēšanu kopējo iznākumu, iedzīvotāju aptauja liecina par tās

augsto vērtību respondentu skatījumā: 69% norāda, ka šī opcija viņiem "drīzāk ir svarīga" vai "noteikti ir svarīga", un tikai 8% to atzīst par 'noteikti nesvarīgu'. Jāpiebilst, ka intervēto ekspertu vidū šajā jautājumā nebija vienprātības: daļa uzsvēra, ka šāda kārtība savulaik ieviesta, lai novērstu pārmērīgu partiju iekšējo oligarhiju, savukārt citi pauda viedokli, ka vēlētāju brīvība šajā aspektā ir kļuvusi pārmērīga un no atzīmju veikšanas būtu jāatsakās.

Kopumā šie piedāvātie tehniskie uzlabojumi un vēlēšanu sistēmas pilnveidojumi ir vērsti uz to, lai ilgtermiņā palielinātu parlamenta un valdības rīcībspēju.

4. SAEIMA

Valts Kalniņš, Visvaldis Valtenbergs

Demokrātiskā parlamentārā sistēmā parlaments ir centrālā institūcija, kurā tiek formulētas, apspriestas un pieņemtas sabiedrībai nozīmīgas politikas izvēles. Latvijā šo funkciju īsteno Saeima – institūcija, kuras uzdevums ir ne tikai pieņemt likumus, bet arī veidot politikas virzienus, uzraudzīt izpildvaras darbību un nodrošināt dažādu sabiedrības interešu reprezentāciju. Šajā pētījuma sadaļā autori sīkāk pievēršas Saeimas lēmumu pieņemšanas procesam, lai saprastu, kā institucionālie, politiskie un organizatoriskie faktori kavē vai veicina parlamenta spēju virzīt politikas pārmaiņas. Pētījums balstās uz intervijām ar Saeimas deputātiem, likumdošanas procesu analīzi un institucionālā konteksta izvērtējumu. Analīzes centrā ir jautājums par to, kādos apstākļos Saeima darbojas kā aktīva politikas veidotāja un kādos – vairāk kā izpildvaras iniciatīvu apstiprinātāja.

Politikas zinātnē parlamenta spēju pieņemt lēmumus parasti skaidro ar vairāku faktoru kopumu. Pirmkārt, parlamentārās sistēmās bieži novērojama izpildvaras dominance, jo valdība balstās uz parlamenta vairākuma atbalstu un kontrolē lielāko daļu likumdošanas iniciatīvu.¹ Otrkārt, lēmumu pieņemšanas dinamiku ietekmē politisko partiju un koalīciju struktūra – jo vairāk sistēmā ir veto spēlētāju, jo sarežģītāk pieņemt strukturālas reformas.² Treškārt, parlamenta darbības efektivitāti būtiski nosaka tā institucionālā

kapacitāte – deputātiem pieejamā ekspertīze, analītiskais atbalsts un komisiju resursi.³ Šo faktoru kombinācija nosaka, vai parlaments spēj darboties kā patstāvīgs politikas veidošanas centrs vai arī galvenokārt pilda izpildvaras iniciatīvu apstiprināšanas funkciju.

Latvijas gadījumā šie faktori izpaužas īpašā veidā. LR Saeima ir skaitliski neliels parlaments ar salīdzinoši ierobežotiem analītiskajiem resursiem, bet vienlaikus – ar procedūrām, kas ļauj deputātiem aktīvi iesaistīties likumdošanas procesā. Tas rada situāciju, kurā parlamenta loma politikas veidošanā var ļoti atšķirties atkarībā no konkrētā jautājuma, politiskās vienošanās līmeņa un pieejamajiem resursiem. Tāpēc Saeimas darbību ir lietderīgi analizēt nevis kā vienveidīgu procesu, bet kā dažādu lēmumu pieņemšanas režīmu kombināciju.

Šajā pētījumā tiek analizēts, kā Saeimā veidojas politiskie lēmumi, kādi faktori veicina vai kavē parlamenta aktīvu iesaisti politikas veidošanā un kā institucionālie un politiskie apstākļi ietekmē reformu pieņemšanas iespējas. Analīze balstās uz pieņēmumu, ka Latvijas politiskās sistēmas problēma nav zināšanu trūkums par nepieciešamajām reformām, bet gan institucionālo un politisko mehānismu kombinācija, kas sarežģī šo reformu pieņemšanu.

Kāda ir lēmumu pieņemšana Saeimā?

Saeimas darba stils ir daudzveidīgs. Dažus lēmumus parlaments pieņem ātri, dažus – ilgi. Dažkārt deputāti aktīvi debatē, citreiz diskusiju ir maz. Procesa raksturu lielā mērā nosaka tas, vai Saeimā ir jāmeklē kompromisi par svarīgiem jautājumiem. Dažādos lēmumos atšķiras deputātu likumdošanas jaunrades īpatsvars. Atšķiras arī interešu pārstāvju līdzdalība. Intervijās deputāti norāda

arī uz niansētu atšķirību starp likumprojektiem atkarībā no to iesniedzēja. No vienas puses, vairākos gadījumos Saeima darbojas kā reakcijas institūcija, kas gaida iniciatīvu no izpildvaras. Kā norāda viens no intervētajiem deputātiem, parlamentā nereti “gaidām no izpildvaras kaut kādus priekšlikumus”, kas atspoguļo strukturālu atkarību no valdības politikas iniciatīvām. Taču vien-

¹ Strøm, K. 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge University Press; Döring, H. 1995. *Parliaments and Majority Rule in Western Europe*. St. Martin's Press.

² Tsebelis, G. 2002. *Veto Players: How Political Institutions Work*. Princeton University Press.

³ Mezey, M. 1979. *Comparative Legislatures*. Duke University Press; Norton, P. 1998. *Parliaments and Governments in Western Europe*. Frank Cass.

laikus intervijās minēti arī gadījumi, kad parlamenta komisijas faktiski pārņem iniciatīvu un būtiski pārstrādā valdības sagatavotos likumprojektus, dažkārt tos *pārrakstot* no jauna. Tas liecina par situatīvu parlamenta aktivizāciju, kur Saeima kļūst par galveno politikas formulēšanas vietu. Kopumā intervētie deputāti piekrīt, ka izpildvara biežāk nosaka likumdošanas iniciatīvu virzienu, taču parlamenta loma var kļūt daudz aktī-

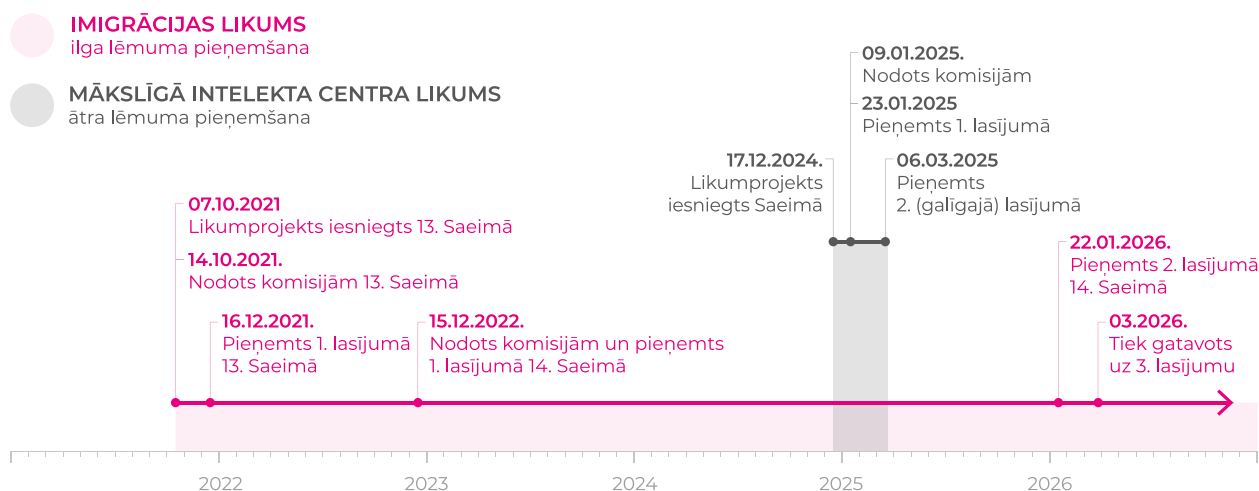
vāka gadījumos, kad valdības piedāvājums ir nepietiekami izstrādāts vai politiski nesaņķots.

Faktiskajā likumdošanas darbā Saeimas aktivitātes pakāpei ir plašs spektrs, bet zemāk ir raksturoti divi darbības pamata modeļi. Katram no tiem atbilst vairāki šajā pētījumā aplūkoti lēmumu pieņemšanas gadījumi.

4.1. attēls

Saeimas lēmumu pieņemšanas piemēri

Avots: Saeima

Aktīvais lēmumu pieņēmējs

Ministru kabinets tradicionāli iesniedz lielāko daļu Saeimā izskatīto likumdošanas iniciatīvu. Atbilstoši situācijai 2026. gada marta sākumā 14. Saeimas sēdēs bija izskatītas 1174 likumdošanas iniciatīvas, no kurām 671 iesniedzis MK.⁴ Tomēr priekšstats par Saeimu kā gluži pasīvu izpildvaras gribas izpildītāju būtu pārspīlēts. Saeimas komisijas ir galvenais aktīva likumdošanas darba ietvars, kuram kā paliginstruments dažkārt

tiek izmantotas darba grupas – neformāls un Saeimas Kārtības rullī neminēts formāts

Saeima īpaši aktīvi gatavo un pilnveido lēmumus, pat ja sākotnējo iniciatīvu iesniedzis Ministru kabinets, kad izpildvarā par konkrēto jautājumu nav panākta svarīgāko interešu pārstāvju vienošanās, valdības piedāvātais likumprojekts ir nekvalitatīvs vai arī iniciatīva skar īpaši emocionālus vērtību jau-

4.2. tabula

Likumdošanas iniciatīvas pēc iesniedzēja 12.-14. Saeimā

Piezīme: 14. Saeima vēl turpina strādāt (dati apkopoti līdz 13.03.2026.)

Avots: Saeima

Saeima	Ministru kabinets	Saeimas deputāti	Saeimas komisijas	Valsts prezidents
12. Saeima	887	204	192	4
13. Saeima	953	376	186	5
14. Saeima (turpina darbu)	671	332	153	18

⁴ 14. Saeimas statistika. https://titania.saeima.lv/LIVS14/SaeimaLIVS2_DK.nsf/StatisticsSheet?ReadForm&statkey=LIV3114

tājumus. Dažkārt vienā gadījumā ir saskaņoti vairāki no šiem apstākļiem.

Piemēram, deputātu ieskatā sākotnēji nepietiekami kvalitatīvi izstrādāts, dažādu interešu grupu pretrunīgi vērtēts un emocijas uzjundošs bija Zemkopības ministrijas izstrādātais un 2023. gada februārī Ministru kabineta iesniegtais Dzīvnieku aizsardzības likuma grozījumu projekts, kas skāra dzīvnieku īpašnieku atbildību, mājas dzīvnieku turēšanas un pavairošanas prasības un citus jautājumus. Saeimas komisija pieprasīja, lai Zemkopības ministrija projektu izstrādā rūpīgāk un apkopo ekspertu viedokļus.⁵ Dažādas organizācijas ar asi konfliktējošiem viedokļiem visa Saeimas procesa gaitā aktīvi pārstāvēja gan dzīvnieku aizsardzības, gan saimnieciskās intereses. Grozījumus, kuri cita starpā aizliedza turēt suņus pie ķēdes un ierobežoja pavairojamajiem dzīvniekiem pieļaujamo metienu skaitu, galīgajā lasījumā pieņēma vairāk nekā pēc gada – 2024. gada martā.

Intervijas ar deputātiem apstiprina, ka Saeimas komisijās dažkārt notiek ļoti būtiska likumprojekta pārveide. Vairāki deputāti min gadījumus, kuros komisija faktiski sagatavojusi jaunu likumprojekta redakciju, būtiski pārrakstot valdības iesniegto tekstu. Tomēr intervijās uzsvērts arī parlamenta kapacitātes ierobežojums: Saeimas aparāts lielā mērā nodrošina procesa organizāciju, bet ne vienmēr spēj radīt pilnvērtīgus alternatīvus politikas risinājumus. Līdz ar to Saeimas spēja būtiski transformēt valdības iesniegtos projektus lielā mērā ir atkarīga no konkrēto deputātu iniciatīvas, ekspertīzes un politiskā atbalsta.

Visai plaši izskanēja ziņas par Valsts aizsardzības dienesta likumprojekta (iesniegts 08.12.2022, pieņemts 05.04.2023) neapmierinošo kvalitāti.⁶ Arī šajā gadījumā nepilnību novēršana norisinājās Saeimā:

“Bija vienpadsmit [komisijas] sēdes vai vairāk pat [..]. Viņš nāca nenormāli ilgi, mēs viņu gaidījām, [..] un tad, kad viņš atnāca [..], kāds skandāls sākās, jo arī Saeimas Juridiskā biroja vadītāja pateica, ka kaut ko tik nekvalitatīvu viņa savā dzīvē nebija redzējusi. Būtībā mēs uzrakstījām, uztaisījām pilnīgi jaunu.”

Deputāti arī atzina par nepietiekami sagatavotu valdības iesniegto Mākslīgā intelekta attīstības likumprojektu, kurš isā laikā Saeimas atbildīgās komisijas vadībā tika gandrīz pilnībā pārstrādāts un 2025. gada martā pieņemts jau kā Mākslīgā intelekta centra likums.⁷

Kaut gan parlamentu varētu uzskatīt par vispiemērotāko arēnu kompromisu veidošanai, situācijas, kur izpildvara iesniedz nepietiekami saskaņotus likumprojektus, deputāti mēdz vērtēt kritiski:

“[..] jauns parādījies, ka iet pa taisno tā kā no ministra, atbildīgās nozares, un tas ir tas pārsteidzošākais, jo tas nav izdiskutēts Ministru kabinetā. [..] Citreiz varbūt tas ir efektīvi, jo kaut kāda lieta tev ātri jāizdara, bet citreiz, ja pat pašā koalīcijā tas nav izrunāts, tas ir diezgan sarežģīti. Uztaisa, ka partija vai frakcija iesniedz, un tad tas var izvērsties šeit par ļoti ilgstošu apspriešanu. [..] Un tad ir tie jautājumi, kas ir kā politiski izlemti, bet viņi bieži nav izrunāti tieši ar tiem, kam būs tas jārealizē.”

Ievērojams skaits likumprojekta ir Saeimas deputātu iniciatīvas (332 iniciatīvas 14. Saeimā, no kurām gan 179 noraidītas) vai komisiju ierosmes (153 iniciatīvas 14. Saeimā).⁸ Atsevišķi deputāti, kuri ir īpaši ieinteresēti konkrētos jautājumos, mēdz izstrādāt likumprojektus vai biežāk – iesniegt priekšlikumus izskatāmiem likumprojektiem. Tomēr arī tad, kad likumprojekta izstrāde formāli notiek pašā Saeimā, politikas formulēšana nereti notiek ciešā sazobē ar izpildvaru. Nākamais citāts parāda, kā var notikt saspēle starp izpildvaru un Saeimu:

“Ir lietas, kur iniciatīva nāk no [..] komisijas. [..] Ekonomikas ministrija sagatavoja šo likumu [grozījumus Dzīvokļa īpašuma likumā], un tad viņš apstājas pie kaut kādām saskaņošanām ar Tieslietu ministriju un tā tālāk. Un tad es vienojos, es šo likumu projektu paņemu sev, un mēs viņu izvīrījam no komisijas uz Saeimu. Tas nenozīmē, ka mēs viņu politizējam un ar viņu nestrādā ministrijā. Nē. Ministrijā strādāja. [..] Tas ir viens no gadījumiem, kur es teicu: “Ja jūs aizkavējat, mēs varam diskutēt, varbūt tas nav īpaši pareizi, bet no tāda menedžmenta viedokļa es esmu gatavs piedāvāt savu komisijas

⁵ Puķe, I. 29.03.2023. Parlamentārieši prasa ZM rūpīgāk sagatavot izmaiņas Dzīvnieku aizsardzības likumā. LSM. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/29.03.2023-parlamentariesi-prasa-zm-rupigak-sagatavot-izmainas-dzivnieku-aizsardzibas-likuma.a502899/>

⁶ LETA. 28.09.2022. Saeimas Juridiskā biroja vadītāja asi kritizē obligātā aizsardzības dienesta likumprojekta redakciju. LSM. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/saeimas-juridiska-biroja-vaditaja-asi-kritize-obligata-aizsardzibas-dienesta-likumprojekta-redakciju.a475615/>

⁷ Kincis, J. 12.02.2025. Saeima negrib sasteigt Mākslīgā intelekta centra izveidi. LSM. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/12.02.2025-saeima-negrib-sasteigt-maksliga-intelekta-centra-izveidi.a587479/>

⁸ Situācija 13.03.2026.

platformu, lai tiešām satiktos, organizētu tā saucamo prāta vētru ar visiem ministriem, un es esmu gatavs ekonomēt laiku, šo palabot." Un tā mēs pieņemam lēmumu par [dzīvokļu īpašnieku] kopību."

Lēmumu pieņemšana par sarežģītiem jautājumiem mēdz ieilgt, atbildīgajai komisijai apspriežot likumprojektu daudzās sēdēs un izskatot desmitiem vai pat simtiem priekšlikumu. Piemēram, 13. Saeimā Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumprojektam (iesniegts 21.10.2019., pieņemts 10.06.2020.) deputāti iesniedza 316 priekšlikumus 1. lasījumam un 377 priekšlikumus 2. lasījumam, ko viens no šīm pētījumiem intervētajiem deputātiem nosauca par priekšlikumu *filibasteru*.⁹ 14. Saeima pārņēma Imigrācijas likumprojektu no 13. Saeimas (sākotnēji iesniegts 07.10.2021.), un plenārsēdei uz 2. lasījumu, kas notika 22.01.2026., likumprojekts

tika virzīts ar 130 priekšlikumiem. Kopumā Administratīvi teritoriālās reformas pieņemšanu noteica politiskās gribas, institucionālās organizācijas un kompromisu kombinācija, kamēr opozīcijas procedurālā pretestība procesu palēnināja, bet neapturēja.

Aizsardzības, iekšlietu un korupcijas novēršanas komisijas deputāts intervijā skaidroja, ka likumprojekta izskatīšanas ilguma cēloņu vidū bija valdības nespēja izšķirties par būtiskiem likumā regulējamiem jautājumiem. Tomēr pat aktīvā lēmumu pieņemšanas režīmā Saeimas lēmumi reti ienes stratēģiskas izmaiņas valdības iecerēs. Šī situācija daļēji izriet no parlamentārās sistēmas rakstura, kur normālos apstākļos pie varas ir valdība, kura bauda parlamenta vairākuma atbalstu. Līdz ar to sistēmā ir iebūvēta likumdevējvaras un izpildvaras politiskā harmonizācija.

4.3. tabula Administratīvi teritoriālās reformas pieņemšana

Avots: Saeima

Ietekmējošie faktori		
Politiskais iespēju logs	Sabiedrības pieprasījums pēc reformām un liels jauno deputātu skaits 13. Saeimā radīja reformai labvēlīgu politisko momentu	
Politiskā vadība	Aktīva koalīcijas koordinācija un skaidra politiskā prioritāte ļāva virzīt reformu cauri parlamentam	
Institucionāla mobilizācija	Tika izveidota īpaša Saeimas komisija ar intensīvu darba režīmu reformas izskatīšanai	
Procedurālā opozīcija	Opozīcija izmantoja <i>filibastera</i> taktiku (300+ priekšlikumi), kas pagarināja procesu	
Kompromisi	Kompromisi par valstspilsētu statusu un pārejas termiņiem palīdzēja saglabāt politisko vairākumu	
Likumprojekta izskatīšanas statistika		
 <p>21.10.2019. Ministru kabinets iesniedza Saeimā</p> <p>↓</p> <p>10.06.2020. Pieņemts 3. lasījumā</p>	 <p>Iesniedztie priekšlikumi</p> <p>316 uz 2. lasījumu 377 uz 3. lasījumu</p>	 <p>Komisijas publicētie pašvaldību un sabiedrisko organizāciju viedokļi</p> <p>109 vēstules no pašvaldībām un priekšlikumi no 4 organizācijām uz 2. lasījumu</p> <p>10 vēstules no pašvaldībām un 1 organizācijas uz 3. lasījumu</p>
 <p>→ 22 Administratīvi teritoriālās reformas komisijas sēdes, kurās skatīts likumprojekts</p>		

⁹ Filibasters ir politikas taktika, kad likumdevēja deputāti iesaistās ilgstošās debatēs un izmanto citus lietu izskatīšanas noteikumus, lai kavētu vai bloķētu lēmumu pieņemšanu (piemēram, balsošanu par likumprojektu).

Pakārtotais lēmumu pieņēmējs

Citos lēmumu pieņemšanas gadījumos Saeima pieņem pakārtotu lomu, neraugoties uz to, ka tai likuma pieņemšanā vienmēr ir galavārds. Ja valdošās koalīcijas partiju vidū un valdībā ir vienošanās, ka konkrēts likums vai grozījumi ir nepieciešami tādi, kā tie iesniegti, pieņemšana parasti ir ātra. Līdzīgi mēdz notikt, kad likumprojekts ir iekļauts budžeta paketē vai arī saistīts ar nepieciešamību īsā termiņā nodrošināt Eiropas Savienības normu pārņemšanu. Budžets un to pavadošo likumprojektu pakete ir starp svarīgākajiem Saeimas lēmumiem, bet to sarežģītība, īsie pieņemšanas termiņi un augstā nozīmība valdībai padara Saeimas lomu sistēmiski pakārtotu. Spilgts piemērs bija 2024. gada nodokļu reforma, kur diskusijas pēc būtības un interešu saskaņošana notika primāri izpildvarā. Šī svarīgā reforma atjaunoja fiksēto neapliekamo minimumu,

paaugstināja iedzīvotāju ienākuma nodokļa pamatlīkmi un grozīja progresivitātes sliekšņus un likmes. Saeima grozījumus skatīja budžeta paketes ietvaros, pieņēma ātri (iesniegti 11.10.2024., pieņemti kā steidzami 04.12.2024.) un bez būtiskām izmaiņām. Kad valdība un Saeimas vairākums ir vienisprātis, ka jārisina krīzei līdzīga situācija, Saeimas deputātu *nospiedums* pieņemtajos likumos arī kļūst stipri ierobežots.

Šādu likumprojektu izskatīšanā visi vai gandrīz visi iesniegtie priekšlikumi, kuri ir pretrunā likumprojekta autoru iecerei, tiek noraidīti. Atbildīgo komisiju priekšsēdētāji izskatīšanas ātruma nodrošināšanu nereti uzskata par savu tiešo pienākumu. Sabiedrības līdzdalības iespējas formāli nav ierobežotas, bet faktiski neilgais apspriešanas laiks var līdzdalību apgrūtināt.

Saeimas aktīvo lomu veicinošie faktori

Vairāki institucionāli faktori ir labvēlīgi Saeimas aktivitātei. Ņemot vērā, ka Saeimas sastāvs ir neliels, individuāla deputāta darbības iespējas ir plašākas nekā daudzos lielākos parlamentos.¹⁰ Garantēta iespēja pieciem deputātiem iesniegt likumprojektu ar tam sekojošo obligāto iekļaušanu plenārsēdes darba kārtībā, lai vismaz lemtu par nodošanu izskatīšanai komisijās, parāda deputāta ievērojamās ietekmes iespējas. Iespēja vienam deputātam iesniegt neierobežotu skaitu jebkādas nozīmes priekšlikumu jebkuram likumprojektam ir nozīmīgs un plaši izmantots rīks.

Saeimas komisijām kopumā raksturīga augsta atvērtība. Interešu pārstāvji praksē iesniedz daudz priekšlikumu, dažkārt atsevišķi deputāti tos savā vārdā iesniedz arī oficiāli. Dažas komisijas iekļauj interešu pārstāvju iesniegtos priekšlikumus likumprojektu priekšlikumu tabulās un līdzvērtīgi ar deputātu priekšlikumiem apspriež komisiju sēdēs. Komisijas parasti dod iespēju interešu pārstāvjiem klātienē piedalīties atklātās sēdēs. Interešu pārstāvju aktivitāte liek deputātiem pieņemt nostāju un

argumentēt par vai pret interešu pārstāvju priekšlikumiem.

Saeima ir arēna aktīvai lobēšanai, un daudzos gadījumos dažādu interešu pārstāvji neatlaidīgi cenšas ietekmēt likumu pieņemšanu līdz pat galīgajam lasījumam. Lobēšanai ir neviennozīmīga ietekme uz Saeimas autonomiju un aktivitāti. No vienas puses, Saeimas procesā lobētāji veicina to, ka tieši parlaments ir politisko risinājumu izstrādes arēna. No otras puses, lobētāji dažkārt spēj reformas nobremzēt vai dominēt pār deputātiem ar savām zināšanām un pieredzi. Piemēram, depozīta sistēmas ieviešanu daudzus gadus spējis novērst *“atkritumu nozares lobījs [..], jo ar šo sistēmu no atkritumu nozares tiek izņemta vērtīgākā resursa daļa. [..] Tas bija tas atslēgas jautājums, kas apsaimniekos šo konkrēto resursu un līdz ar to arī naudas plūsmu.”*¹¹ Tomēr stingras partiju politiskās vienošanās gadījumā lobētāju ietekme samazinās: *“Ja nav plašas vienošanās un sapratnes, ka konkrēts jautājums tiek dzīts uz priekšu vienkārši ātri, tad lobētājiem ir diezgan lielas iespējas ietekmēt procesu. [..] Daudzi*

¹⁰ Lielākos parlamentos individuālu deputātu likumdošanas iniciatīvām un priekšlikumiem nereti pastāv dažādi ierobežojumi – sēdēs izskatāmo iniciatīvu limiti, lielāka līdzparakstītāju skaita prasības, frakcijas kā faktiskais filtrs, izlozes iniciatīvu iekļaušanai darba kārtībā u. c.

¹¹ Par dažādu lobīju nozīmi depozīta sistēmas apspriešanas laikā skat. arī: LSM.lv Ziņu redakcija, Kupčs, E. 01.06.2016. Dzērienu tarai nav depozīta sistēmas vāju NVO un ietekmīga uzņēmēju lobija dēļ. LSM. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/01.06.2016-dzerienu-tarai-nav-depozita-sistemas-vaju-nvo-un-ietekmiga-uznemeju-lobija-del.-a185625/>; Ambote, S. 01.02.2022. Dažādu lobīju dēļ depozīta sistēmas ieviešana Latvijā prasījusi vairāk nekā 20 gadus. LSM. <https://lr1.lsm.lv/iv/raksts/labriit/dazadu-lobiju-del-depozita-sistemas-ieviesana-latvija-prasijusi-a155458/>

bija nosacīti pret [administratīvi teritoriālo] reformu [..], bet bija konsekvents uzstādījums un gāja uz priekšu tajos jautājumos.”

Intervijas ar deputātiem apstiprina, ka interešu pārstāvju aktivitāte likumdošanas procesā ir plaši izplatīta parādība. Visi intervētie atzīst, ka dažādas nozares organizācijas un lobiju grupas cenšas ietekmēt likumdošanas saturu. Vieni deputāti to interpretē kā normālu politikas veidošanas procesu, kur interešu grupas sniedz nepieciešamo ekspertīzi, savukārt citi uzsver, ka deputātu ierobežotā ekspertīze dažkārt padara parlamentu uzņēmīgāku pret ārējo argumentāciju. Publiskajā telpā dažkārt izskan aizdomas, ka deputāti iesnieguši interešu grupas sagatavotus priekšlikumus, piemēram, kad 2023. gadā pirms trešā lasījuma deputāts ierosināja noteikt sarakstu ar aizliegtām garšām elektroniskajām cigaretēm, nevis noteikt vispārīgu aizliegumu.¹² Tādējādi

lobēšana vienlaikus darbojas gan kā informācijas avots politikas veidošanā, gan kā potenciāls pārmērīgas ietekmes kanāls.

Intervijās deputāti īpaši uzsver kompromisa nozīmi parlamentārajā lēmumu pieņemšanā. Vairāki respondenti kompromisu raksturo kā parlamentārās sistēmas atslēgvārdu, kas izriet no koalīcijas politikas loģikas. Tajā pašā laikā daļa deputātu uzsver arī kompromisa problemātisko pusi – kompromisi nereti nozīmē sākotnējās politikas ieceres būtisku mīkstināšanu vai reformu atšķaidīšanu. Līdzīgi atšķiras arī deputātu vērtējumi par Saeimas spēju veikt stratēģiskas politikas izvēles. Daži intervētie min konkrētus reformu piemērus, kuros Saeimai bijusi izšķiroša loma, savukārt citi uzsver, ka stratēģiskas izvēles bieži tiek pakārtotas koalīcijas stabilitātes uzturēšanai vai parādās tikai krīzes situācijās.

Saeimas aktīvo lomu bremzējošie faktori

Būt par aktīvu likumdevēju deputātiem kopumā nav pašmērķis. Dažkārt deputāti izsaka ekspektācijas, ka valdībai vajadzētu gatavot likumprojektus tā, lai mazinātu nepieciešamību meklēt kompromisus un grozīt projektus Saeimā. Vismaz valdošās koalīcijas deputāti labprāt pieņem un uzskata pat par vēlamu situāciju, kurā Saeima saņem no Ministru kabineta kvalitatīvi izstrādātu, salīdzinoši ātri un bez plašiem grozījumiem pieņemamu likumprojektu.

“[...] atsevišķi likumprojekti iesniegti, piemēram, no Klimata un enerģētikas ministrijas puses tautsaimniecības komisijā, [...] politiski jūtīgi jautājumi, Transporta enerģijas likums, akcīze degvielai, potenciāls kāpums tuvāko piecu gadu laikā, bet tas process ir bijis tāds, ka tas likumprojekts ir Ministru kabinetā izgājis cauri, un viņi vienkārši birokrātiski viņu iesniedz tautsaimniecības komisijā bez politiska menedžmenta, tur nav konsultāciju. Ministrija un ministrs kaut kādā mērā paļaujas, ka gan jau viss būs kārtībā, jo nu kaut kāds tur minimāls vairākums komisijā ir, bet faktiski komisijas deputāti nevēlas šādā veidā tam procesam sekot [...]. Pie ne pārāk stabilas koalīcijas disciplīnas, kā šobrīd ir, redzam, ka ir ļoti grūti tos procesus novest.”

Tomēr pārmērīga paļaušanās uz iniciatīvu sagatavošanu izpildvarā arī pastiprina tās

lobēšanas efektu, kura notiek ministrijās un grūti saskatāma plašākai sabiedrībai.

Saeima tiek tradicionāli kritizēta par to, ka valdošā koalīcija reti atbalsta opozīcijas deputātu priekšlikumus. Ņemot vērā gandrīz jebkuram parlamentam raksturīgo vairākuma lemlēmšanas mehānismu, opozīcijas grūtības savu politisko gribu izpaust pieņemtu lēmumu formā ir likumsakarīgas. Tomēr paraža noraidīt priekšlikumus tikai tāpēc, ka tos iesniegusi opozīcija, Saeimas autonomiju mazina un pārmērīgi cementē politisko saliedētību ar valdību. Tiesa gan, līdzīgu efektu var panākt arī opozīcijas principiāla nebalsošana par valdošās koalīcijas iniciatīvām.

Deputātu viedokļos nereti parādās arī populisms kā traucējošs faktors. Vārdu *populisms* deputāti lieto dažādos kontekstos, bet kopīgā izpratnē ir apmēram šāda – runa vai priekšlikums, kurš varētu būt populārs vēlētāju vidū, bet pēc būtības nav racionāls.

“Ir nozaru jautājumi, kur populistu grib iegūt sev kredītu. Nosakām tur zemāku PVN, un tad visa nozare būs ar mums, bet, saprātīgi domājot, ir skaidrs, ka tas zemākais PVN patērētājiem, iedzīvotājiem neko labu nedos. [...] Saeimā ir ļoti daudz to skaļo saukļu, populistisko. Jā, mēs palīdzēsīm iedzīvotājiem un tā tālāk, bet, kas

¹² Klūga, M., "De facto". 11.06.2023. Smēķēšanas ierobežojumu fonā asa lobistu cīņa. LSM. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/11.06.2023-smekesanas-ierobezojumu-fona-asa-lobistu-cina.a512329/>

tur apakšā, tur analītikas ļoti daudziem pietrūkst vispār.”

Tomēr par tā dēvēto populismu retorikā nav pamata izbrīnam, jo potenciālais vēlētāju atbalsts demokrātiskā sistēmā ir paredzēts kā galvenais politiķu darbības stimuls.

Intervijās deputāti min arī procedurālos mehānismus, kas var apgrūtināt lēmumu pieņemšanu. Vairāki respondenti norāda uz

situācijām, kur liels priekšlikumu skaits tiek izmantots kā apzināta *filibastera* taktika, lai palēninātu likumprojekta virzību. Šādos gadījumos procedūra kļūst par politisku instrumentu. Deputāti atzīst arī lēmumu novilcināšanas praksi – sarežģīti vai politiski riskanti jautājumi nereti tiek atlikti uz vēlāku laiku. Intervijās šī parādība tiek interpretēta dažādi: vieni to saista ar politiskā riska aprēķinu, citi – ar institucionālo procedūru slogu vai politiskās gribas trūkumu.

Galvenais bremzējošais faktors – kapacitāte

Viens Saeimas lomu bremzējošs faktors ir īpaši izceļams. Tā ir Saeimas daudzējādā ziņā ierobežotā kapacitāte.

Intervijas ar deputātiem liecina, ka parlamenta kapacitātes problēmas sākas jau deputātu profesionālās sagatavošanas līmenī. Vairāki respondenti norāda, ka jaunievēlētajiem deputātiem nav strukturētas sagatavošanas sistēmas, un politikas veidošanas prasmes lielā mērā tiek apgūtas darba procesā. Tas nozīmē, ka jaunajiem deputātiem sākotnēji ir grūtāk orientēties likumdošanas procedūrās un politikas saturiskajos jautājumos, kas pastiprina atkarību no frakcijas disciplīnas vai ārējām ekspertu rekomendācijām. Tāpat intervijās norādīts, ka individuālais atbalsts deputātiem bieži ir vairāk organizatorisks nekā analītisks – deputātu palīgi un konsultanti ne vienmēr darbojas kā neatkarīgi politikas analītiķi. Līdz ar to deputāti bieži paļaujas uz frakcijas resursiem vai ārējiem informācijas avotiem.

Komisiju sastāvā nereti ir tikai daži deputāti, kuriem personīgi ir ekspertīze komisijā izskatāmajos jautājumos. Eksperta zināšanas nav priekšnosacījums, lai cilvēku ievēlētu Saeimā. Turklāt LR Saeima ir viens no mazākajiem parlamentiem Eiropas Savienībā, no kā skaitliski izriet, ka cilvēku ar padziļinātām zināšanām par katru likumdošanas jomu nevar būt daudz. Tomēr zināšanu trūkums ir problēma dažādu iemeslu dēļ, tai skaitā tāpēc, ka atvieglo manipulāciju mēģinājumus.

“Tautsaimniecības komisijā bieži vien likumprojekti nāk, kas ir ļoti, ļoti sarežģīti. [...] lielai daļai deputātu arī nav skaidrs, par ko viņi ir nobalsojuši. Tu lasi to priekšlikuma tekstu, un tu izlasīsi proti, bet tu nesaproti vispār, kas ir tā priekšlikuma jēga, ko viņš ietekmē un kas mainīsies. Tad, protams, nāk

industrijas pārstāvji [...]. Kur ir maza izpratne par procesu, tur noteikti lobētājiem ir liela potenciāla ietekme, jo viņi vienkāršos vārdos var ieteikt vienu vai citu lietu tuvāk, tā teikt, savam viedoklim, savas nozares viedoklim.”

Turklāt komisiju veikspējas robežas ir arī saistītas ar dažkārt plašo atbildības lauku (piemēram, Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisija) un darba grafiku (parasti no vienas līdz trim sēdēm nedēļā, katra ilgst līdz divām stundām). Tāpēc, ņemot vērā jautājuma īpašo sarežģītību, 13. Saeima izveidoja atsevišķu Administratīvi teritoriālās reformas komisiju. *“Mēs rīkojam sēdes divreiz nedēļā, kas bija papildus parastajām komisijām [...]. Dažkārt, kad uzklusijām visas pašvaldības, mēs sākām deviņos no rīta, beidzām piecos vakarā.”*

Visām Saeimas komisijām ir konsultanti.¹³ Tomēr ne visiem konsultantiem ir dziļas zināšanas komisijas kompetencē esošajās tēmās, un vismaz daļai pienākumi ir salīdzinoši tehniski. Līdz ar to daudzas komisijas nespētu pašas saviem spēkiem pilnībā izstrādāt likumprojektus, pat ja deputāti to vēlētos.

“Komisijai nav kapacitātes to gatavot. Konsultanti var tehniski veikt to darbu, bet ne rakstīt. Protams, es kaut kur prasīju par kaut kādiem maziem priekšlikumiem, pantiem Juridiskā biroja palīdzību, bet tas viss ir draudzīgas attiecības [...]. Šeit mēs varam tikai [...] sadarboties ar ministrijām, ar Valsts kanceleju, lūgt viņām sagatavot priekšlikumus, nu, kaut kādu bāzi, ar ko mēs varam strādāt, ja. Paši komisijā – nē.”

Saeimas Analītiskais dienests ir neliela struktūra (2024. gadā piecas pētnieku un viena

¹³ 12. Saeimā katrai komisijai bija viens līdz astoņi konsultanti. Balodis, R. 2016. Parlamentārā izmeklēšana Latvijas Republikā. 206.-209. lpp.

jaunākā pētnieka štata vietas).¹⁴ Dienests veic pētījumus atbilstoši Saeimas prezidija un Frakciju padomes periodiski apstiprinātiem plāniem.¹⁵ Tomēr tas nevar nodrošināt, un tas arī netiek sagaidīts, ekspertīzi visās svarīgākajās likumdošanas jomās. Analītiskā dienesta nelielā kapacitāte neļauj nodrošināt operatīvus ekspertu pakalpojumus komisijām un atsevišķiem deputātiem atbilstoši aktuālajām vajadzībām. Intervijas ar deputātiem apstiprina, ka analītiskās kapacitātes trūkums parlamentā tiek uztverts kā sistēmiska problēma. Vairāki respondenti norāda, ka sarežģītās politikas jomās deputātiem bieži nepietiek kompetences, lai patstāvīgi izvērtētu piedāvātos risinājumus, un tas palielina atkarību no ārējiem informācijas avotiem vai nozares ekspertiem. Daļa deputātu uzsvēr nepieciešamību pēc profesionāliem analītiķiem, kas spētu sagatavot faktu bāzi un politikas izvērtējumu.

Jāpiebilst, ka Eiropas parlamentu analītisko struktūrvienību prakse ir visai daudzveidīga, un pieprasīti ir gan izvērsti gan kompaktas formas pētījumi, kuri tiek nodrošināti komisijām un individuāliem deputātiem. OECD ziņojums par pierādījumos balstītu politikas veidošanu uzsvēr, ka pētniecību nepieciešams prioritizēt kā institucionāli nostiprinātu funkciju, kas nodrošina politikas analīzi, pierādījumu sintēzi un politikas izvērtēšanu

visā likumdošanas procesā. Labā prakse ietver skaidru mandātu analītiskajai vienībai, standartizētu analītiskā atbalsta pieprasījumu sistēmu parlamenta komisijām, spēju kritiski izvērtēt dažādus informācijas avotus un zināšanu pārneses funkciju starp parlamentu, pētniecības institūcijām un sabiedrību. OECD uzsvēr arī politikas pēcnovērtēšanas (*ex post*) nozīmi un nepieciešamību analītisko kapacitāti integrēt parlamenta darba procedūrās, lai mazinātu likumdevēju atkarību no izpildvaras un interešu grupu sniegtās informācijas.¹⁶

Deputātu intervijās izskan arī novērojums, ka Saeimā juridiskais atbalsts ir salīdzinoši spēcīgāks nekā politikas analītiskais atbalsts – likumprojekta juridiskā forma bieži tiek nodrošināta kvalitatīvi, bet politikas satura analīze ir ierobežotāka.

Saeimā ir 14 juridiskās analīzes amata vietas.¹⁷ Tradicionāli Juridiskais birojs ir bijis viens no svarīgākajiem ekspertīzes centriem. Birojs sniedz priekšlikumus attiecībā uz likumdošanas tehniku, kodifikāciju un atbilstību citiem likumiem.¹⁸ Intervēto deputātu vidū ir konsenss par Juridiskā biroja darba augsto kvalitāti.

Vēl resurss ir deputātu palīgi. Tomēr palīga mēnešalga 2016. gada 16. februārī bija

4.4. attēls

Vidējās bruto mēnešalgas 2025. un 2026. gadā (EUR)

Piezīme: Saeimas amatu grupu vidējās mēnešalgas 2026. gada februārī; strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pa darbības veidiem (NACE 2. red.) 2025. gada 4. ceturksnī
Avots: Saeima, CSP

Saeimas amatu grupas	
Deputāta palīgs	1797
Saeimas komisiju darbības nodrošinājums	2880
Analītiskā pētniecība	3610
Juridiskā analīze	5076
Darbības veidi (NACE 2. red.)	
Juridiskie un grāmatvedības pakalpojumi	2226
Zinātniskās pētniecības darbs	2717
Centrālo biroju darbība, konsultēšana komercdarbībā un vadībzinībās	3008

¹⁴ Saeimas Analītiskais dienests. 28.05.2024. Saeimas Analītiskā dienesta funkcijas un līdzšinējais veikums. <https://m.juristavards.lv/zurnals/285342-saeimas-analitiska-dienesta-funkcijas-un-lidzsinējais-veikums/>

¹⁵ Saeimas Preses dienests. 11.04.2025. Apstiprināts Saeimas analītisko pētījumu jaunais plāns. <https://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/34571-apstiprinats-saeimas-analitisko-petijumu-jaunais-plans>

¹⁶ OECD. 2020. Building Capacity for Evidence-Informed Policy-Making: Lessons from Country Experiences. OECD Public Governance Reviews. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/86331250-en>

¹⁷ Saeimas Administrācijas un citu Saeimas struktūrvienību amatu iedalījums grupās un informācija par darbinieku mēnešalgas apmēru (bruto, EUR): Informācija aktualizēta 2026. gada 16. februārī, https://saeima.lv/at_14/Stati_02_2026.pdf

¹⁸ Latvijas Republikas Saeima. Publiskais pārskats: 2024. gads. https://saeima.lv/files/PP/Gada_parskats_2024.pdf

1797 EUR, no kā izriet, ka šis amats nav domāts augstas kvalifikācijas ekspertam. Salīdzinājumam – Saeimas analītisko pētnieku atalgojuma diapazons bija no 2 364 EUR līdz 6 012 EUR.¹⁹ Salīdzinājumā ar atalgojumu Latvijas darba tirgū Saeimas piedāvājums analītiķiem šķiet kopumā konkurētspējīgs.

Komisijas dažkārt cenšas kompensēt kapacitātes deficītu, prasot datus un ekspertu atbalstu izpildvarai. Lielā daļā jautājumu izpildvaras rīcībā ir plaša informācija, ko tā arī mēdz sniegt. Tomēr šis risinājums ir arī Saeimas autonomijas ierobežojums. Izpildvara informāciju sniedz, taču nav garantijas, ka tā to darīs visos gadījumos, kad komisija to uzskatīs par nepieciešamu. Kaut gan *“komisijai ir tiesības [...] pieprasīt savai darbībai vajadzīgās ziņas un paskaidrojumus no attiecīgā ministra un viņam padotajām [...] iestādēm, kā arī no pašvaldībām un uzaicināt paskaidrojumu sniegšanai attiecīgās amatpersonas”*,²⁰ var būt gadījumi, kad deputātu un izpildvaras intereses nav pilnībā harmoniskas. Tad pastāv risks, ka valdības sniegtā informācija būs atlasīta un pasniegta tā, lai drīzāk atbalstītu valdības nostāju.

Turklāt deputāti norāda, ka izpildvara Saeimas komisijas prasības var arī nepildīt vispār. Piemēram, saistībā ar skolu tīkla reformu un pieejamību, kur jautājumu risināšanā iesaistītas trīs ministrijas (IZM, SM, VARAM), *“pieņemām komisijas lēmumu [...], lai katra savas kompetences ietvarā izvērtē, dod savus priekšlikumus. Man liekas, mēs pielikām vēl koordinējošo institūciju Valsts kanceleju, un uzrakstījām termiņu – 2023. gada decembris. Neteikšu, ka es vēl līdz šim gaidu atbildi. Es jau, protams, viņu sen negaidu. Mēs nesaņēmām neko.”* Tiesa gan, citiem deputātiem pieredze šajā ziņā ir pozitīvāka.

Politiskais konteksts

Saeimas spēja pieņemt lēmumus ir atkarīga ne tikai no institucionāliem faktoriem un resursiem. Nozīmīgu lēmumu pieņemšana ir lielā mērā, ja ne izšķirīgi, atkarīga no tā, vai par lēmuma nepieciešamību pastāv politiska vienošanās. Visbiežāk ir svarīgi, lai vienošanās būtu valdošo koalīciju veido-

Parlamenta kapacitātes paradokss ir, ka Saeimas budžeta pieprasījums līdz budžeta likumprojekta iesniegšanai Saeimā bez pieprasījuma iesniedzēja piekrišanas nav grozāms.²¹ Līdz ar to no formālā viedokļa Saeima var pieprasīt un pieņemt jebkuru savām vajadzībām nepieciešamo finansējuma apjomu. Vairāki deputāti norāda, ka sabiedrības zemā uzticēšanās Saeimai ir iemesls, kāpēc parlaments politiski neuzdrošinās sev pieprasīt pietiekami lielus resursus. *“Pamatā ir bailes. Kā tad mēs, tikko ievēlēti, paši sev te naudu piešķirsim, remontēsim māju vai vēl kaut kādus resursus. Es domāju, ka tur ir bailes par to, ka tu nemācēsi to izskaidrot savam vēlētajam.”*

Jāpiebilst, ka pēdējo piecu gadu laikā Saeimas budžets ir izteikti pieaudzis, sasniedzot 38 milj. EUR 2025. gadā, salīdzinot ar aptuveni 22-24 milj. EUR pirms pieciem gadiem. Pieaugums ir īpaši paātrinājies pēc 2022. gada.²² Vienlaikus atalgojums veido aptuveni 75-80% no kopējiem izdevumiem, kas apliecina atalgojuma pozīcijas dominējošo lomu budžeta struktūrā. Kopumā Saeimas budžeta izdevumi ir ar augstu un stabilu personāla izmaksu īpatsvaru pie pieaugoša kopējā finansējuma.

Intervijās deputāti min arī praktiskus infrastruktūras ierobežojumus, kas dažkārt ietekmē parlamenta darba organizāciju. Lai gan šī dimensija lielākajā daļā interviju nav centrālā, atsevišķi deputāti norāda uz telpisko kapacitāti un darba vides ierobežojumiem, piemēram, situācijām, kad komisiju sēdēs piedalās liels skaits ieinteresēto pušu un pieejamās telpas nav pilnībā piemērotas šādam darbam. Arī ēdināšanas iespēju trūkums Saeimas iekštelpās tiek minēts kā būtiska problēma. Tas liecina, ka parlamenta kapacitāte ir saistīta ne tikai ar ekspertīzi un cilvēkresursiem, bet arī ar fizisko infrastruktūru un darba organizācijas iespējām.

jošo politisko spēku vidū. Intervijās deputāti piemin šādu vienošanos kā svarīgāko faktoru, kāpēc bija iespējams pieņemt svarīgas reformas, piemēram, 13. Saeimā administratīvi teritoriālo reformu, depozīta sistēmu un Ekonomisko lietu tiesas izveidi.

¹⁹ Saeimas Administrācijas un citu Saeimas struktūrvienību amatu iedalījums grupās un informācija par darbinieku mēnešalgas apmēru (bruto, EUR): Informācija aktualizēta 2026. gada 16. februārī, https://saeima.lv/at_14/Stati_02_2026.pdf

²⁰ Saeimas Kārtības rullis, 172. panta pirmā daļa.

²¹ Likums par budžetu un finanšu vadību, 19. panta ceturtā daļa.

²² Valsts kase, LR Saeimas pārskats par budžeta izpildi, Likums par valsts budžetu 2026. gadam un budžeta ietvaru 2026., 2027., 2028. gadam.

“Sevišķi pašas [administratīvi teritoriālās] reformas sākumā bija diezgan liels konsenss starp politiskajām partijām, ka mums to vajag izdarīt. Un līdz ar to arī starpinstītūciju saskaņošanas process bija salīdzinoši vienkāršs. Tas arī parāda, ka, ja ir politisks uzdevums, tad arī izpildvara izdarīs tā, lai nebūtu kaut kādu problēmu.”

Savukārt citus lēmumus, piemēram, stingrākus noteikumus pret konkurences pārkāpumiem ir grūti pieņemt tāpēc, ka šādas vienošanās nav. “Iestrēgst principā tādas lietas, kur koalīcijas partneriem, tā ir viņu nozare, bet kaut kas nav īsti izdarīts, vai arī koalīcijas iekšienē pretrunas.”

Kāds deputāts kā piemēru lēmuma nepieņemšanai politiskās vienošanās trūkuma dēļ piemin priekšlikumu Saeimas vēlēšanās ārzemēs balsojošo pilsoņu balsis pieskaitīt tam apgabalam, no kura viņi nākuši:

“Ja jūs aizbraucat prom no Latgales, [...] tad labāk jums balsot par savu dzimto novadu, kur jūs varat sameklēt kādu varbūt zināmu [kandidātu]. [...] bet tur ir citi stāsti, politiski vai ciniski, kāds man ir elektorāts, vai kur man tas ir izdevīgi, un viennozīmīgi, piemēram, [partijai A] tas nav izdevīgi, bet [partijai B] tas ir ļoti izdevīgi, [...] un faktiski izmaiņas Saeimas vēlēšanas likumā nav, viss paliek pa vecam.”

Vienošanās nepieciešamība nozīmē, ka katrā lemtānās situācijā ir vairāki veto spē-

lētāji, kuru piekrišana ir obligāti nepieciešama, kas var it īpaši sarežģīt tādu lēmumu pieņemšanu, kuru rezultātā objektīvi vai subjektīvi ciestu kādas konkrētas intereses, piemēram, kad reformas rezultātā tiktu slēgta skola kādā apdzīvotā vietā vai reģionāla autobusu satiksmes līnija.

Intervijās netieši parādās arī vēlēšanu cikla ietekme uz politisko uzvedību. Daži deputāti norāda, ka četru gadu vēlēšanu cikls var veicināt piesardzību attiecībā uz politiski riskantām reformām. Nepopulāri lēmumi var radīt elektorālus riskus, tāpēc politiskās partijas dažkārt izvēlas atlikt sarežģītu reformu pieņemšanu vai meklēt kompromisa risinājumus, kas mazina potenciālo politisko cenu. Politiskā cikla ietvaros var runāt par periodiem, kad valdošās koalīcijas partijas kopumā ir vairāk labvēlīgas nozīmīgu reformu pieņemšanai, un periodiem, kad vismaz daļa partiju uzskata, ka to vēlētajiem jūtas no pārmaiņām noguruši.

“Mums ir tāda ātrāk-lēnāk [svārstība] no Saeimas uz Saeimu, ko var novērot. Ja 12. Saeima bija tā kā, nu, lēnāk kaut ko, 13. Saeimas vēlētajiem teica, ka mums vajag ātrāk, mums vajag jaunus spēkus, mums vajag reformas. Un tad, kad pienāca 14. Saeimas vēlēšanas, cilvēki saka: “Mēs laikam gribam nedaudz uzelpot.” Šis laikam bija bišķiņ par ātru. Un 14. Saeimā, lūk, tāds arī ir rezultāts, tieši tas, kas arī notiek, ir lēnāk.”

Cilvēka faktors

Saeimas darbā nozīme ir arī cilvēka faktoram. 14. Saeimas deputātu profesionālās biogrāfijas liecina, ka Latvijas parlamenta sastāvs veidojas caur skaidri identificējamiem rekrutēšanas kanāliem. Pirmkārt, ievērojama daļa deputātu pirms ievēlēšanas ir darbojušies politikā vai publiskajā pārvaldē, īpaši pašvaldībās, kas apliecina pašvaldību politikas nozīmi kā būtisku karjeras posmu ceļā uz nacionālo parlamentu. Otrkārt, nozīmīgu parlamenta daļu veido privātā sektora pārstāvji, kas norāda uz uzņēmējdarbības redzamu klātbūtni parlamentā. Treškārt, Saeimā ir pārstāvēti arī dažādu jomu eksperti – juristi, akadēmiskās vides pārstāvji, mediķi un izglītības sektora profesionāļi, tomēr šo grupu īpatsvars ir mazāks. Kopumā tas norāda uz divām dominējošām karjeras trajektorijām uz parlamentu – politisko pieredzi un uzņēmējdarbību.

Kā veidojas deputātu karjera pēc tam, ja tie netiek pārvēlēti Saeimā? Turpmāko karjeras gaitu analīze rāda, ka pēc parlamentārā mandāta zaudēšanas ir vairākas atšķirīgas profesionālās trajektorijas. Pirmkārt, daļa bijušo deputātu turpina darbību politikā citos institucionālos līmeņos, īpaši pašvaldību politikā vai partiju struktūrās, kas norāda uz politiskās karjeras relatīvu nepārtrauktību arī ārpus parlamenta. Otrkārt, ievērojama deputātu grupa atgriežas vai pārorientējas uz profesionālo darbību ārpus politikas – uzņēmējdarbībā, izglītībā, nevalstiskajā sektorā vai kultūras jomā, kas liecina par parlamenta mandāta salīdzinoši īslaicīgo lomu daudzu politisko aktieru karjeras trajektorijā. Daži bijušie deputāti sabiedriskajās organizācijās uzsāk darbu kā interešu pārstāvji (lobētāji). Treškārt, publiski pieejamā informācija par daļas bijušo deputātu turpmāko nodarbošanos ir ierobežota,

4.5. attēls

14. Saeimā ievēlēto deputātu darbības jomas pirms darba Saeimā

Avots: Saeima, CVK

kas liecina par nevienmērīgu redzamību pēc darba Saeimā.

Intervijās īpaši izceļas komisiju priekšsēdētāju loma likumdošanas procesā. Vairāki deputāti raksturo priekšsēdētāju kā centrālo mezglu komisijas darbā – personu, kas nosaka darba tempu, diskusiju intensitāti un bieži – arī gala rezultātu. Komisijas priekšsēdētājs var gan paātrināt likumprojekta virzību, strukturējot diskusijas un veidojot kompromisus, gan arī faktiski apturēt iniciatīvu, nepiešķirot tai politisku prioritāti. Intervētie deputāti piekrīt, ka komisijas darba rezultāti lielā mērā ir atkarīgi no priekšsēdētāja politiskās pieredzes, autoritātes un spējas koordinēt iesaistītās puses.

Likumprojektu izskatīšanā komisiju priekšsēdētāji mēdz īstenot dažādas taktikas, piemēram, aktīvu sadarbību ar izpildvaras pārstāvjiem, lai veicinātu atbalstu kādām likumdošanas iniciatīvām. Kaut gan katrā komisijā ir jālemj par visiem izskatāmajam likumprojektam iesniegtajiem priekšlikumiem, priekšsēdētājam ir iespējas procesu pasteidzināt, samazinot diskusijām pieejamo laiku, vai arī palēnināt, diskusiju laiku pagarinot. Jebkurā gadījumā, kad komisijā likumprojektam vai atsevišķam priekšlikumam nav garantēta vairākuma atbalsta, lēmuma pieņemšanas sekmes lielā mērā atkarīgas no priekšsēdētāja spējas panākt pietiekami liela deputātu skaita piekrišanu:

“Tas nav pat tik daudz sistēmas jautājums, kā personības faktors – kā komisija strādā, un komisijas priekšsēdētājs ir ļoti izšķiroša persona. [Bijušajam ministram] ar visu savu

4.6. attēls

14. Saeimā neievēlēto 13. Saeimas deputātu darbības jomas pēc darba Saeimā

Avots: Saeima, publiski pieejama informācija

pieredzi, protams, viņam vieglāk vadīt šo komisiju. Un kontaktiem. Viņš visu laukumu redz. [...] Ja top menedžeris vada komisiju, tad, protams, tas rezultāts ir. [...] Politikā, izpildvarā vajadzētu nākt patiešām īstiem top menedžeriem vai cilvēkiem, kam ir pieredze. Bet reāli mums politikā nāk dažreiz tie cilvēki, kam nesanāk kaut kas cits dzīvē.”

“Ir komisiju vadītāji, kuriem ir svarīgi dot vārdu visiem, ne tikai deputātiem, bet arī iesaistītajām pusēm, kurām ir ko teikt, un tad tās diskusijas var iet no komisijas sēdes uz komisijas sēdi. Bet nu, piemēram, budžeta stādīšanas laikā, kad arī ir parasti ļoti daudz priekšlikumu, tev bieži vien nav daudz laika tām diskusijām, tev ir jādzen vienkārši uz priekšu, tur ir koalīcijas vienošanās. Ja ir kaut kādas vienošanās, piemēram, ar opozīciju, ka tiek atbalstīti kaut kādi viņu priekšlikumi, lai viņi, tā sakot, nečakarē procesu, tad tas viss iet uz priekšu. [Budžeta komisijas priekšsēdētājs] diezgan daudz laika ārpus komisijas pavadīja ar deputātiem, veidojot attiecības, un tas tev daudz arī palīdz komisijas darbu organizēt, ka tu esi kontaktā ar visiem, ka kādreiz kādam vari piespēlēt, kādu tur atbalstīt vai iedot vārdu, viņš var nopozicionēties.”

Tomēr jāņem vērā labas likumdošanas princips, kuru Satversmes tiesa pirmo reizi tiešā tekstā izvērta 2019. gadā un kura prasības ietver to, lai likumdevējs apsvērtu nozaru speciālistu izteiktās riska prognozes, savlaicīgi un pienācīgi informētu un, pēc iespējas, tieši vai pastarpināti likumdošanas procesā iesaistītu sabiedrību, un konsultētos ar ieinteresētajām personām.²³

²³ Latvijas Republikas Satversmes tiesa. Spriedums, 06.03.2019, lietā Nr. 2018-11-01. https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/07/2018-11-01_Spriedums.pdf

Izpildvaras un rīcībpolitikas uzraudzība

Izpildvaras uzraudzība jeb parlamentārā kontrole ir viena no svarīgākajām Saeimas funkcijām. Tomēr faktiski šo uzdevumi primāri veic parlamenta viena daļa – opozīcija.²⁴ Satversme sniedz parlamentārajās valdīšanas sistēmās parastos uzraudzības instrumentus – parlamentārās izmeklēšanas komisijas (26. pants), tiesības iesniegt ministru prezidentam vai atsevišķam ministram pieprasījumus un jautājumus, Ministru prezidenta vai ministra pienākumu uz Saeimas vai tās komisijas pieprasījumu celt tām priekšā attiecīgus dokumentus un aktus (27. pants), uzticības nepieciešamību Ministru prezidenta un ministru amata izpildīšanai, atbildību par savu darbību Saeimas priekšā un Saeimas iespēju izteikt neuzticību ministru prezidentam vai atsevišķam ministram (59. pants).

Saeima diezgan aktīvi izmanto šos instrumentus. Atbilstoši situācijai 2026. gada marta sākumā 14. Saeima bija izskatījusi 196 deputātu jautājumus.²⁵ Deputāti bija iesnieguši 117 pieprasījumus.²⁶ Par pieprasījuma pieņemšanu vai noraidīšanu lemj Saeima (Saeimas Kārtības rullis, 126. panta sestā daļa). Ņemot vērā, ka pieprasījumi praksē primāri ir opozīcijas instruments, Saeima gandrīz vienmēr tos noraida. Turklāt Ministru kabinetu veidojošo frakciju sadarbības līgums nosaka šo frakciju deputātiem pienākumu neierosināt un neatbalstīt deputātu pieprasījumus Saeimas kārtības rullī noteiktajā kārtībā.²⁷

No izpildvaras uzraudzības instrumentiem vislielāko sabiedrības uzmanību piesaista parlamentārās izmeklēšanas komisijas.

14. Saeimā tādas bijušas četras, no kurām divas (par Rīgas centralizētās siltumapgādes sadārdzinājumu un enerģētikas riskiem, kā arī imigrācijas problēmām) turpināja darbu šī pētījuma izstrādes laikā. Izmeklēšanas komisija ir viens no spēcīgākajiem opozīcijas instrumentiem; tā Saeimai obligāti jāieceļ, ja to pieprasa ne mazāk kā viena trešā daļa Saeimas deputātu (Satversmes 26. pants). Protī, šādas komisijas izveidei nav nepieciešams vairākuma atbalsts.

Izmeklēšanas komisiju darba un galaziņojumu kvalitāte ir nevienmērīga un lielā mērā atkarīga no komisijas priekšsēdētāja spējām un motivācijas. Komisijām ir pieejama konsultanta pozīcija, kurai var piesaistīt ekspertu izpētes veikšanai un ziņojuma projekta sagatavošanai, kaut gan komisiju darbības nodrošinājuma personāla atalgojums ir caurmērā zemāks nekā analītiskajiem pētniekiem. Izmeklēšanas komisiju nostiprināšanai varētu diskutēt par atsevišķām institucionālām izmaiņām, piemēram, formālu noteikumu, ka komisijas priekšsēdētājam jābūt no opozīcijas frakcijas, vai prasību komisijas galaziņojumā norādītajām institūcijām iesniegt rakstisku atbildi par paveikto, lai novērstu ziņojumā konstatētos trūkumus. Tomēr jāņem vērā, ka komisijas darba rezultāts ir politisks vērtējums, kurš valdībai nav saistošs.

Saeima līdz šim maz pievērsusies rīcībpolitikas īstenošanas izvērtēšanai, ko deputātu uzdevumā varētu veikt eksperti, piemēram, Analītiskā dienesta ietvaros vai deputāti speciālu komisiju vai apakškomisiju formātā.

4.4. tabula

Parlamentārās izmeklēšanas komisiju tēmas 12.-14. Saeimā

Avots: Saeima

12. Saeima	13. Saeima	14. Saeima
Zolitūdes tragēdija	OIK	Siltumapgādes sadārdzinājums
"Citadeles" pārdošana	Covid-19	Imigrācija
Korupcijas ietekme		Finanšu "kapitālais remonts"
Valsts nozagšana		"Rail Baltica"

²⁴ Levits, E. 2016. Demokrātiskā valsts iekārta, brīvas vēlēšanas un parlamentārā demokrātija: Struktūra, loģika un priekšnosacījumi. // Balodis, R. 2016. Parlamentārā izmeklēšana Latvijas Republikā. 43. lpp.

²⁵ Latvijas Republikas 14. Saeima. Deputātu jautājumi.

https://titania.saeima.lv/LIVS14/saeimalivs_imp.nsf/WEB_questions?OpenView&Count=30

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Sadarbības līgums, Latvijas Republikas Ministru kabinetu veidojošo 14. Saeimas frakciju sadarbības līgums, 15.09.2023.

<https://www.mk.gov.lv/lv/media/16707/download?attachment>

Secinājumi

Atbilstoši parlamentārās valdīšanas loģikai svarīgākais varas centrs Latvijā ir valdību veidojošo partiju koalīcija. Koalīcijas vienošanās vai tās trūkums ir izšķirošais faktors, kas nosaka politisku lēmumu pieņemšanas iespējas.

Saeima un izpildvara darbojas vienas lēmumu pieņemšanas sistēmas ietvaros. Lai gan parlaments dažkārt aktīvi pārveido likumprojektus un meklē kompromisus, tas lielākoties reaģē uz izpildvaras iniciatīvām.

Sarežģītu reformu pieņemšanu kavē vairāku faktoru kombinācija: izpildvaras dominance, koalīcijas veto mehānismi, politiskā riska aprēķins un procedurālās transakciju izmaksas. Šie faktori padara reformu pieņemšanu par augstas politiskās berzes procesu.

Daudzpartiju koalīcijas struktūra rada pastāvīgu kompromisu nepieciešamību. Rezultātā politikas risinājumi bieži tiek mīkstināti, lai saglabātu koalīcijas stabilitāti.

Nepopulāri, bet strukturāli nepieciešami lēmumi bieži tiek atlikti politiskā riska dēļ. Reformas biežāk notiek krīzes situācijās vai tad, kad pastāv spēcīga politiska vienošanās.

Saeimai kā skaitliski mazam parlamentam ar ierobežotiem ekspertīzes resursiem ir strukturāli nepietiekama kapacitāte patstāvīgi attīstīt sarežģītus politikas risinājumus. Tas pastiprina parlamenta atkarību no izpildvaras un ārējiem interešu tīkliem.

Nepietiekama analītiskā kapacitāte un nevienmērīga deputātu ekspertīze palielina interešu grupu un nozares ekspertu ietekmi uz likumdošanas saturu.

Saeima salīdzinoši maz pievēršas rīcībpolitikas īstenošanas izvērtēšanai, kas ierobežo parlamenta spēju identificēt politikas nepilnības un iniciēt korekcijas.

Sabiedrības zemā uzticēšanās parlamentam politiski ierobežo iespējas palielināt Saeimas institucionālos resursus, pat ja kapacitātes stiprināšana būtu nepieciešama efektīvākai likumdošanai.

Kopumā Latvijas politiskās sistēmas izaicinājums nav zināšanu trūkums par nepieciešamajām reformām, bet institucionālo un politisko mehānismu kombinācija, kas padara sarežģītu reformu pieņemšanu sistemātiski grūtu.

Rekomendācijas

(1) Stiprināt Saeimas institucionālo un analītisko kapacitāti kā priekšnoteikumu parlamenta autonomijai

Saeimas spēja patstāvīgi veidot politikas risinājumus ir ierobežota nepietiekamas institucionālās un analītiskās kapacitātes dēļ. Deputātu profesionālā sagatavotība ir nevienmērīga, komisiju ekspertīzes resursi ir ierobežoti, bet parlamentam pieejamais analītiskais atbalsts ir fragmentēts. Saeimas Analītiskais dienests ir neliels, un komisiju konsultantu funkcijas bieži ir vairāk organizatoriskas nekā analītiskas. Rezultātā deputāti sarežģītu politikas jautājumu izvērtēšanā bieži paļaujas uz izpildvaras sniegto informāciju vai nozares interešu grupu ekspertīzi.

Šāda situācija veicina izpildvaras dominanci likumdošanas procesā un ierobežo parlamenta spēju patstāvīgi formulēt un attīstīt politikas risinājumus. Lai stiprinātu Saeimas

autonomiju un spēju pildīt aktīva likumdevēja funkciju, nepieciešams pakāpeniski palielināt parlamenta institucionālos resursus. Tas ietver Saeimas Analītiskā dienesta kapacitātes paplašināšanu, komisiju ekspertīzes atbalsta stiprināšanu un profesionālas politikas analīzes attīstīšanu parlamenta darbā. Ilgtermiņā šādi pasākumi varētu mazināt parlamenta strukturālo atkarību no izpildvaras un ārējiem interešu tīkliem, vienlaikus uzlabojot likumdošanas kvalitāti.

Analītiskajam dienestam ar pastiprinātu kapacitāti vajadzētu ieviest jaunas darbības formas un pakalpojumus, piemēram, pētnieku specializāciju konkrētu likumdošanas komisiju atbalstam un operatīvu *ad hoc* analītisko izziņu sagatavošanu pēc komisijas priekšsēdētāja pieprasījuma. Šāda atbalsta nodrošināšanai būtu nepieciešami apmēram desmit papildu pētnieki, kas palielinātu dienesta personālu līdz Juridiskā biroja līme-

nim. Desmit pētnieku atalgojuma izmaksas varētu būt vidēji nepilni 500 000 EUR gadā. Tiesa gan, Analītiskajam dienestam varētu būt nepieciešams vēl lielāks pētnieku skaits, jo tā kompetencē esošo tēmu un disciplīnu loks ir daudzveidīgāks nekā juridiskie jautājumi vien. Konkrētu jautājumu analīzei, kur Analītiskā dienesta pētnieku profils nav atbilstošs, Saeima varētu noslēgt ietvarlīgumu ar ārējiem ekspertiem par konsultāciju sniegšanu. Tālākā perspektīvā vajadzētu arī noteikt analītisko pakalpojumu, kurus saņem komisijas un deputāti, kvantitātes, ātruma un kvalitātes standartu.

(2) Uzlabot likumdošanas procesa agrīno koordināciju starp Saeimu un izpildvaru

Likumprojektu kvalitāti un virzības ātrumu būtiski ietekmē tas, cik laicīgi notiek politiskā saskaņošana starp izpildvaru un parlamentu. Pašlaik daļa iniciatīvu nonāk Saeimā nepietiekami izdiskutētā formā, kas palielina politisko *berzi* un pagarina izskatīšanas procesu. Lai risinātu šo problēmu, īstermiņā būtu lietderīgi ieviest regulāras neformālas konsultācijas starp ministrijām un atbildīgajām Saeimas komisijām, kā arī pilotēt agrīnas diskusijas par politiski sarežģītām reformām. Vidējā termiņā nepieciešams attīstīt strukturētākus mehānismus parlamenta iesaistei likumprojektu sagatavošanas posmā, tostarp veidojot kopīgas darba grupas. Ilgtermiņā agrīnai koordinācijai būtu jāķļūst par standarta likumdošanas

procesa elementu, īpaši strukturālu reformu gadījumā. Šāda pieeja ļautu uzlabot likumprojektu kvalitāti un samazināt nepieciešamību pēc būtiskām izmaiņām parlamenta izskatīšanas laikā.

(3) Attīstīt Saeimas lomu politikas īstenošanas izvērtēšanā

Latvijā parlaments salīdzinoši maz pievēršas pieņemto politiku īstenošanas izvērtēšanai. Tas ierobežo Saeimas spēju identificēt politikas nepilnības un iniciēt korekcijas. Lai stiprinātu šo funkciju, īstermiņā būtu lietderīgi uzsākt pilotveida politikas izvērtēšanu dažās prioritārās jomās, izmantojot jau esošo Saeimas Analītiskā dienesta kapacitāti. Vidējā termiņā nepieciešams veidot regulāru izvērtēšanas ciklu komisiju darbā, attīstīt sadarbību ar pētniecības institūcijām un ieviest pielietojamas metodikas politikas rezultātu analīzei. Ilgtermiņā politikas izvērtēšanai būtu jāķļūst par integrētu Saeimas darba daļu, ļaujot parlamentam aktīvāk iesaistīties visā politikas ciklā, ne tikai likumdošanas posmā. Šim nolūkam varētu izveidot pastāvīgu politikas izvērtēšanas komisiju vai speciālas *ad hoc* komisijas. Tas veicinātu pierādījumos vairāk balstītu lēmumu pieņemšanu un uzlabotu politikas kvalitāti. Tālākā perspektīvā uz Analītiskā dienesta bāzes Saeima varētu attīstīt arī attīstības scenāriju analīzes kapacitāti, līdzīgi kā Igaunijas parlamenta prognozēšanas centra gadījumā.²⁸

²⁸ Skat.: Foresight Centre. n.d. <https://arenguseire.ee/en/>

5. VALDĪBA

Evija Kļave

Politiskās izpildvaras – valdības – darbība ir centrālais elements demokrātiskas valsts pārvaldības sistēmā. Tās izpētes mērķis ir identificēt strukturālos izaicinājumus, kas ierobežo valdības spēju īstenot ilgtermiņa politikas plānošanu un sistēmiskas reformas, kā arī formulēt ieteikumus politikās izpildvaras kapacitātes stiprināšanai. Šajā ziņojuma sadaļā tiek aplūkoti vairāki savstarpēji saistīti aspekti: valdības deklarācijas un rīcības plāna kā politisko prioritāšu un uzdevumu strukturēšanas instrumentu loma; ministru kompetences un darba organizācija, tostarp ministra biroja funkcijas; reformu iniciēšanu un īstenošanu ietekmējošie faktori; kā arī ministru politikās atbildības izpausmes īstermiņa un ilgtermiņa perspektīvā.

Valdības deklarācija un rīcības plāns

Valdības deklarācija ir politisks valdības darba plānošanas un politiskā vēstījuma par valdības prioritātēm dokuments, kā arī daudzdimensionāls instruments ar stratēģisku, komunikatīvu un stabilizējošu nozīmi. Pētījums ir izgaismojis vairākas šī dokumenta uztveres variācijas, kas raksturo tā lomu un funkciju kopējā valsts politikas plānošanas un valdības darba vadības sistēmā.

(1) Valdības deklarācija kā koalīcijas politisko kompromisu dokuments, kas gan strukturē valdības darbu, gan kalpo kā politiskās dienas kārtības jautājums. Vienlaikus šāda kompromisa loģika rada prioritāšu inflāciju – vairākas jomas vienlaikus tiek pasludinātas par svarīgām, bet bez reālas izvēles starp tām, ko nosaka tas, vai prioritātei seko finansējums.

(2) Politisko “vēlmju saraksts”, kas atklāj plaisu starp politisko retoriku un praktiskās politikas iespējām, ko ietekmē arī politiskais cikls.

(3) Valdības deklarācija kopā ar rīcības plānu kalpo kā **atskaites punkts vēlētājiem**, ļaujot valdībai un partijām demonstrēt paveikto.

(4) Stabilitātes un konfliktu mazināšanas instruments tādā izpratnē, ka kompromisu formalizēšana palīdz neitralizēt radikālākas pozīcijas, lai nodrošinātu valdības funkcionēšanu.

(5) Politiskās realitātes adaptācijas instruments, ilustrējot pāreju no ideoloģiskas konkurences uz pragmatisku darbību.

(6) Reizēm deklarācija kalpo arī kā taktikas instruments, laika un politiskās manevrē-

šanas resurss, kas ļauj atlikt sarežģītu jautājumu risināšanu vai iegūt politisko laiku, saglabājot šķietamu valdības vienotību.

Valdības deklarācijās parasti tiek izmantota vispārīga un nenoteikta valoda. Tā vietā, lai apņemtos pieņemt konkrētu likumu vai īstenot skaidru reformu, deklarācijā tiek lietoti tādi formulējumi kā *“turpināsim attīstīt”*, *“veicināsim izpratni un atbildību”*, *“meklēsim risinājumus”*. Šādas frāzes ļauj valdībai apgalvot, ka jautājums ir dienaskārtībā, vienlaikus nenonākot līdz konkrētiem un bieži vien nepopulāriem lēmumiem, kas varētu sašņķēt koalīciju. Kā piemēru var minēt koalīcijas partiju diametrāli pretējos viedokļus par viendzimuma pāru attiecību tiesisko regulējumu. Tā vietā, lai tieši ierakstītu *“pieņemt Civilās savienības likumu”*, tiek izmantotas vispārīgas, interpretācijai atvērtas frāzes. Piemēram, E. Siliņas valdības deklarācijā ir punkts: *“20. Iestāsimies par mūsdienīgu cilvēktiesību pamatjautājumu regulējumu, nostiprinot likumos jebkādas vardarbības un naida noziegumu izskaušanu un pāru kopdzīves regulējumu”*. Šāds formulējums ļauj vieniem partneriem (piemēram, *Progresīvajiem*) apgalvot, ka tas ietver Civilās savienības likumu, bet citiem partneriem to interpretēt šaurāk, piemēram, kā jau esošo normu uzlabošanu. Tas ļauj “atlikt” reālo balsojumu Saeimā, kas varētu izraisīt valdības krīzi, bet vienlaikus saglabāt šķietamu virzību uz priekšu, kā arī dažādām iesaistītajām pusēm ilglaicīgi uzturēt savu naratīvu. Pozitīvi vērtējams, ka darbības vārdu lietojumu ciešamajā kārtā nomainījusi darāmā kārtā – *“mēs darīsim”*, kas raksturo valdības vienoto apņemšanos un gatavību uzņemties kopīgu atbildību.

5.1. izcēlums

Koalīcijas partiju programmu un Evikas Siliņas valdības deklarācijas saskaņotība

Avots: Saeima

E. Siliņas valdības deklarācijas uzdevumu analīze attiecībā pret koalīcijas partiju – *Jaunās vienotības*, *Progresīvo* un *Zaļo un Zemnieku savienības* – priekšvēlēšanu programmām parāda, ka deklarācija kopumā ir veidota kā politisku kompromisu rezultāts, kurā valdības prioritātes lielā mērā balstās jau iepriekš formulētās partiju iecerēs, bet ne vienmēr tās precīzi atspoguļo. Sadalījums pa trim tematiskajiem blokiem – “*Droša Latvija*”, “*Latviska un iekļaujoša Latvija*” un “*Labklājīga Latvija*” – rāda, ka būtiska daļa deklarācijas mērķu un uzdevumu partijām ir tikai daļēji iepriekš artikulēti, proti, programmās ir minēta politika vai joma, bet nav bijis tik skaidri formulēts konkrēts risinājums, kāds parādās jau valdības deklarācijā.

Visaugstākā saskaņotība vērojama drošības un aizsardzības jautājumos, kur visas trīs partijas jau programmās bija skaidri formulējušas nepieciešamību palielināt aizsardzības budžetu līdz 3% no IKP, pabeigt robežžoga būvniecību un stiprināt NATO klātbūtni. Līdzīgi augsta saskaņotība ir enerģētikas neatkarības jautājumos, īpaši attiecībā uz atteikšanos no Krievijas energoresursiem un atjaunīgās enerģijas attīstību, kā arī sociālajos jautājumos par minimālās algas paaugstināšanu un pensiju sistēmas reformām, kur visas partijas bija piedāvājušas līdzīgus risinājumus.

Vidēja saskaņotība, kur partijām bija minētas politikas jomas, bet ne vienmēr konkrēti risinājumi, vērojama izglītības reformā (pāreja uz mācībām latviešu valodā bija visiem kopīga, bet finansēšanas modeļu maiņa nebija visiem prioritāte), veselības aprūpē (visas partijas atbalstīja lielāku finansējumu, bet atšķirās viedokļi par finansēšanas modeli) un reģionālās attīstības jautājumos, kur *Zaļo un Zemnieku savienībai* bija detalizētākas programmas nekā pārējām partijām.

Zemāka saskaņotība vai pat jauni, partiju programmās neminēti elementi parādās tādos jautājumos kā vienotā Rīgas metropoles pārvaldības modeļa izveide, publisko uzņēmumu akciju kotēšana biržā un konkrēti klimata pārvaldības institucionālie risinājumi ar jaunas Klimata, enerģētikas un vides aizsardzības ministrijas izveidi.

Kopumā E. Siliņas valdības deklarācija ir hibrīds starp partiju iepriekš definētām prioritātēm un koalīcijas sarunās konstruētu, kopīgu valdības darba kārtību, kurā dažādu partiju akcenti atsevišķās jomās ir vai nu nostiprināti kā kopīgi mērķi, vai arī izlīdzināti kompromisa formulējumos.

Tāpat pozitīvi vērtējams, ka valdības deklarācijas pakāpeniski kļūst arvien kodolīgākas. Pēdējo piecu Latvijas valdību deklarāciju kvantitatīvā kontentanalīze atklāj, ka visapjomīgākās izvirzīto uzdevumu skaita ziņā ir bijušas A. K. Kariņa valdību deklarācijas ar 225 un 328 uzdevumiem (punktiem), savukārt viskodolīgākā ir E. Siliņas vadītās valdības deklarācija, kuru veido 40 punkti. Vienlaikus E. Siliņas valdības deklarācija saglabā valdības deklarācijām raksturīgo deklarātīvo un ilgtermiņa raksturu. Proti, no 40 izvirzītajiem uzdevumiem tikai trijiem ir norādīti konkrēti sasniedzamie mērķi, vienam ir noteikts īster-

miņā sasniedzams rezultāts, sešiem – vidēja termiņa, bet 33 uzdevumiem nav norādīts konkrēts rezultātu sasniegšanas termiņš, attiecīgi pieņemot, ka tie ir ilgtermiņa uzdevumi, kuru īstenošana, visdrīzāk, neiekļausies konkrētās valdības pilnvaru laikā.

Neraugoties uz ilgtermiņa uzdevumu dominanci, ir vērojamas pozitīvas izmaiņas valdības darba uzdevumu termiņu noteikšanā. Ja līdzšinējo piecu valdības deklarāciju gadījumā 97-99% uzdevumu bija definēti kā ilgtermiņa darbi, tad E. Siliņas valdības deklarācijā tādi ir 83%, savukārt vidējs termiņš

5.1. attēls

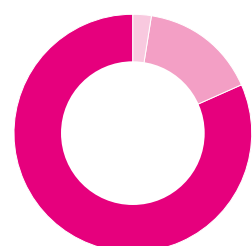
Latvijas valdības deklarācijās iekļauto uzdevumu skaits

Avots: Valdības deklarācijas

L. Straujumas valdība	183
M. Kučinskā valdība	135
A. K. Kariņā pirmā valdība	225
A. K. Kariņā otrā valdība	328
E. Siliņas valdība	40

E. Siliņas valdība

- Īstermiņa - 1
- Vidēja termiņa- 6
- Ilgtermiņa- 33

ir noteikts 15% uzdevumu. Pēc būtības valdības uzdevumu izpildei noteiktie termiņi aktualizē jautājumu par valdības deklarācijas kā valdības politiskās vadības instrumenta lomu kopējā valsts attīstības vidēja un ilgtermiņa plānošanas ietvarā. Valdības deklarācija nesniedz skaidru signālu par robežām – ko valdība nedarīs, kas netiks finansēts, kuras jomas nav prioritāras. Bez negatīvo prioritāšu noteikšanas (“ko nedarām”) valdības deklarācija ļauj koalīcijai un visām valdības deklarācijas veidošanā iesaistītajām pusēm saglabāt ilūziju par sagaidāmajiem rezultātiem, taču šāda pieeja rada iluzoru realitāti un nerisina resursu un atbildības faktisku sadalījumu. Tiek ignorēts tas,

ka Latvijas politiskajā sistēmā prioritātes pēc būtības tiek noteiktas ar budžeta piešķirumiem, nevis politiskiem paziņojumiem.

Valdības deklarāciju uzdevumu sadalījums pa politikas jomām atspoguļo būtiskas izmaiņas valdības prioritātēs laika gaitā, īpaši izceļot ekonomikas politikas pieaugošo dominanci.

Ja L. Straujumas un M. Kučinska valdību laikā ekonomikas jautājumi veidoja attiecīgi 14% un 13% no visiem uzdevumiem, tad A. K. Kariņa pirmajā valdībā tie sasniedza 18%, bet E. Siliņas valdībā – jau ceturto daļu no visiem deklarācijas uzdevumiem. Paralēli

5.2. attēls

Latvijas valdības deklarācijās iekļauto uzdevumu sadalījums pa politikas jomām (%)

Piezīme: Noapaļošanas rezultātā deklarācijās iekļauto politikas jomu īpatsvaru kopsummas var nebūt 100%.
Avoti: Valdības deklarācijas, autores aprēķini

vērojama finanšu un nodokļu politikas lomas pieaugums no 5-10% iepriekšējās valdībās līdz 13% E. Siliņas valdībā. Savukārt vairākas tradicionāli nozīmīgas jomas piedzīvojušas uzmanības samazināšanos – izglītības un zinātnes politikas jautājumu īpatsvars krities no 13% M. Kučinska valdībā līdz 5% E. Siliņas valdībā, ārlietu un ES politika praktiski izzudusi no E. Siliņas valdības darba kārtības (0%

salīdzinot ar 3-7% iepriekš), bet vides aizsardzības un reģionālās attīstības jautājumi pēc īslaicīga kāpuma A. K. Kariņa otrajā valdībā (18%) atgriezušies pie 13% E. Siliņas valdībā. Šīs tendences norāda uz valdības darba kārtības pārorientāciju uz tūlītējiem ekonomiskiem izaicinājumiem, potenciāli upurējot ilgtermiņa strukturālās reformas izglītībā, zinātnē un starptautiskajā sadarbībā.

Valdības darbs politisko ciklu kontekstā

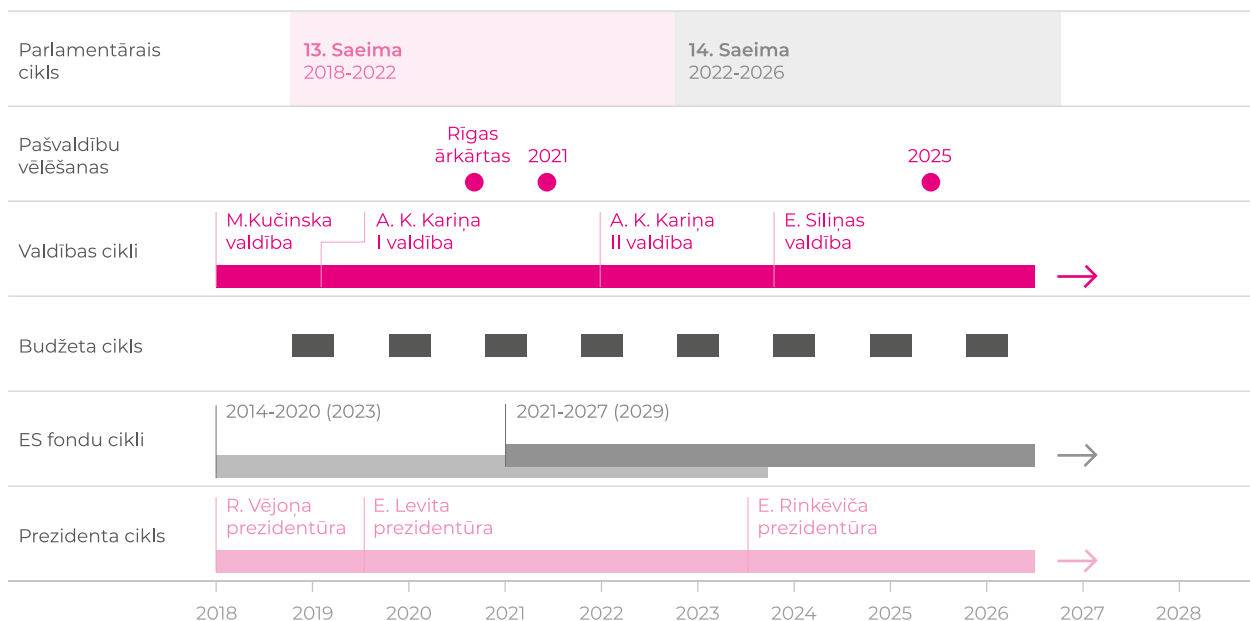
Valdības deklarācijā noteikto prioritāšu stabilitāti ietekmē vairāki faktori. Pirmkārt, tās var būt ārējās un iekšējās krīzes, kas liek valdībai rīkoties reaktīvi. Spilgts piemērs ir Covid-19 pandēmijas krīze, kad valdības rīcības plāns tika faktiski pakārtots pandēmijas pārvaldībai. Resursi tika novirzīti vakcīnu nodrošināšanai, veselības aprūpes sistēmas atbalstam un ekonomisko seku mazināšanai, kas kavēja citu deklarācijā plānoto

reformu īstenošanu. Ne mazāk ilustratīvs piemērs ir Krievijas pilna mēroga iebrukums Ukrainā 2022. gada februārī. Valdības fokuss mainījās no ekonomiskās transformācijas uz krīzes menedžmentu – drošības stiprināšanu, humānās palīdzības sniegšanu un energoneatkarības jautājumiem. Budžeta resursi tika pārdalīti no plānotajām reformām uz ārkārtas pasākumiem.

5.3. attēls

Politisko ciklu nobīdes Latvijā

Avots: Autores apkopojums

Otrkārt, tas ir kompleksu faktoru kopums, ko veido politisko ciklu un finanšu resursu plānošanas periodu ietekme uz valdības darba plānošanu, politisko prioritāšu noteikšanu, īstenošanu un pēctecības nodrošināšanu. Latvijas parlamentārais cikls, kurš ilgst četrus gadus, nosaka politiskās legimitātes pamatu un teorētiski – arī valdības darbības perioda ietvaru. Tomēr praksē valdības Latvijā mainās biežāk, nekā notiek parlamenta vēlēšanas, radot pārrāvumus

politikas īstenošanā. Katra valdības maiņa nozīmē jaunu valdības deklarāciju, prioritāšu pārskatīšanu un bieži vien – arī augstākā līmeņa ierēdniecības maiņu. Četru valdību maiņa astoņu gadu laikā rada būtiskus izaicinājumus politikas pēctecībai un ilgtermiņa reformu īstenošanai. Pašvaldību vēlēšanas notiek ik pēc četriem gadiem, bet to grafiks nav sinhronizēts ar Saeimas vēlēšanām. Šāda nobīde rada situāciju, ka valsts un pašvaldību līmenī pie varas var būt atšķi-

rīgi politiskie spēki, kas apgrūtina reformu ieviešanu reģionos un prasa pastāvīgu koordināciju starp pārvaldības līmeņiem. Tas faktiski padara fundamentālu reformu īstenošanu (plānošanu, ieviešanu un izvērtēšanu) neiespējamu, jo dažādos līmeņos notiek pārbīdes un līdz ar to atbildība par rezultātu izplēn “mūžīgajā procesā”.

Vidēja termiņa valsts attīstības plānošana (NAP 2021-2027) un nozaru politikas plānošana aptver septiņu gadu periodu. Savukārt valsts budžets tiek pieņemts katru gadu (ikgadējais cikls). Budžeta sagatavošanas process notiek no septembra līdz decembrim. Jaunai valdībai, kas sāk darbu gada sākumā vai beigās, ir jāstrādā ar iepriekšējās valdības apstiprinātu budžetu. Savas prioritātes pilnvērtīgi var iestrādāt tikai nākamā gada budžetā, kas nozīmē 6-12 mēnešu nobīdi starp valdības deklarācijas pieņemšanu un tās finansiālu nodrošinājumu.

Visbeidzot, jāņem vērā arī ES fondu plānošanas cikls, kas ir septiņi gadi, bet ar pagarinājumu iesākto projektu pabeigšanai (n+3 princips). Pēc būtības ES fondu periods ir visilgākais cikls, kas nosaka būtisku daļu valsts investīciju un attiecīgi arī politikas plānošanu. Šis cikls pārklājas ar vairākiem parlamentārajiem un valdības cikliem.

Laika līnija vizuāli parāda, ka neviens no pieciem cikliem nav pilnībā sinhronizēts ar pārējiem. Šī ciklu nobīžu analīze ilustrē, kāpēc pat labi iecerētas reformas bieži netiek pilnībā īstenotas un kāpēc Latvijas

pārvaldībā dominē reaktīva, nevis proaktīva pieeja – tā ir strukturāla sistēmas iezīme, ne tikai individuālu politiku izvēle.

Raugoties no politisko ciklu perspektīvas, Saeimas (un arī pašvaldību) priekšvēlēšanu gadā valdības darbs kļūst maksimāli piesardzīgs un sistēmu uzturošs, reformas netiek iniciētas, politiski un sabiedriski sensitīvi jautājumi tiek iesaldēti, atlikti un “avansā” deleģēti nākamajam parlamentārajam sasaukumam. Saasinās koalīcijas partneru konkurence. Politiski mēdz izvairīties no riskiem un cenšas nodot atbildību par nepopulāriem lēmumiem citiem.

Veselības aprūpes finansēšanas reforma, ar ko tika iecerēts sākt pāreju uz obligātās veselības apdrošināšanas sistēmu, ir viens no spilgtākajiem piemēriem tam, kā politisko ciklu nobīdes un priekšvēlēšanu gada efekts kavē strukturālu reformu īstenošanu Latvijā. 2018. un 2022. gadā, abos gadījumos, tuvojoties Saeimas vēlēšanām, lēmumi par veselības aprūpes finansēšanas maiņu tika atlikti vai “iesaldēti”. Politiski nevēlējās uzņemties atbildību par nepopulāriem lēmumiem (papildu nodokļi, pakalpojumu ierobežojumi), jo tas varētu samazināt viņu un partiju izredzes vēlēšanās. Reforma, kas tika plānota 2014.-2016. gadā ar mērķi to ieviest 2018. gadā, faktiski joprojām (2026. gadā) nav pilnībā īstenota tādā veidā, kā sākotnēji iecerēts. Valsts obligātās veselības apdrošināšanas sistēma pastāv tikai daļēji, un diskusijas par veselības aprūpes finansēšanas modeļa maiņu turpinās.

Rīcības plāns

Valdības rīcības plāns pilda ne tikai plānošanas, bet arī stabilizējošu, finanšu un institucionālās racionalitātes un pēctecības nodrošināšanas funkciju, padarot valdības darbu paredzamāku un administratīvi kontrolējamāku. Tas ir operacionalizācijas un politisko prioritāšu praktiskās īstenošanas darbu reģistrs, intervijās vairākkārt izskan arī apzīmējums – “*vēlmju saraksts*”. Kritiski tiek vērtēts šajā dokumentā ietvertu uzdevumu skaitliskais apjoms, kas pēc būtības jau starta pozīcijā nav izpildāms un līdz ar to zaudē jēgu.

Rīcības plāns teorētiski tiek veidots kā tilts starp politisko līmeni un izpildvaras kapacitāti, transformējot politiskās prioritātes konkrētās darbībās, kas ir organizējamās, finansējamas un uzraugāmas. Valsts pārval-

des (ierēdniecības) institucionālajām zināšanām ir būtiska loma plāna izstrādē, īpaši situācijās, kad valdībā ienāk jauni politiskie spēki vai ministri. Ierēdniecība funkcionē kā praktiski īstenojamo pasākumu garantētājs, nosakot, kas ir reāli paveicams. Vienlaikus ierēdniecībai ir svarīgi, ka rīcības plānā tiek iekļautas jau atzītās un uzsāktās iniciatīvas gan pēctecības vārdā, gan rīcībpolitikas īstenošanas nepārtrauktības vārdā, pat ja tās ir zaudējušas politisko relevanci.

Nozaru ministrijas un ierēdniecība tiecas rīcības plānā iekļaut arī pārmantojamās politikas, ņemot vērā nozares politikas plānošanas dokumentos noteiktos rīcības virzienus un pasākumus, ne tikai politiski jaunas prioritātes. Tā rezultātā nozaru interešu konflikti, piemēram, vides aizsardzība vs. ekonomikas

attīstība bieži netiek atrisināti rīcības plāna līmenī, tie izgaismojas Ministru kabinetā vai normatīvo aktu izstrādes laikā.

Kā finanšu resursu plānošanas un kontroles instrumentam rīcības plāna saturs ir cieši saistīts ar pieejamo finansējumu, īpaši ar ES fondu līdzekļiem, jo tajā ir jāiekļauj konkrētas aktivitātes, kas atbilst jau iepriekš noteikto

(“iezīmēto”) finanšu līdzekļu izmantošanas nosacījumiem.

Kaut arī rīcības plāns konkretizē deklarāciju, iezīmē normatīvo aktu izmaiņas, piesaista fiskālo telpu, tas pats par sevi nerada politisku atbildību par sasniegto rezultātu, un faktiski ir politikas pasākumu rezultātu plānošanas un izpildes kontroles instruments.

Valdības darba kārtība

Valdības darba kārtības struktūra raksturojama kā augstas intensitātes lēmumu plūsma, kurā dominē normatīvo aktu grozījumi, administratīvi un organizatoriski jautājumi, budžeta vai finanšu korekcijas, savukārt stratēģiskas politiskās izvēles veido salīdzinoši nelielu dienaskārtības daļu. Tipiskā Ministru kabineta sēdē tiek izskatīts plašs jautājumu loks (40-70 jautājumi), kas aptver regulējuma precizēšanu, institucionālus lēmumus, resursu pārdales un informatīvus ziņojumus, tādējādi Ministru kabinets funkcionē kā centrālais valdības lēmumu koordinācijas un formālās apstiprināšanas mehānisms.

Šāda darba kārtības konfigurācija atspoguļo izpildvaras ikdienas darbības loģiku, kur būtiska loma ir juridiskajam korektumam, procedurālai saskaņošanai un fiskālajai disciplīnai, vienlaikus politiskās prioritātes un stratēģiskie virzieni izpaužas konkrētu resoru iniciatīvās un politikas instrumentos. Ministru kabinets nav politiskās stratēģijas koordinācijas centrs, kurā notiek diskusijas par saturu vai ietekmi (TAP portālā īstenotā saskaņošana to daļēji nodrošina, bet nereti arī imitē), bet drīzāk tehnokrātiska sistēma, kas stabilizē esošo valsts pārvaldes modeli, vienlaikus izvairoties no jautājuma par tā politisko jēgu.

Ilgspējīgas pārvaldības indikatoru SGI (*Sustainable Governance Indicators*) ziņojums Latvijas kontekstā norāda uz valdības darbu kā strukturāli stabilu.¹ Ziņojumā secināts, ka, lai gan politikas koordinācija birokrātiskā līmenī parasti funkcionē pieņemami, valdības izaicinājums ir efektīvi risināt kompleksi savstarpēji saistītas problēmas, tostarp nodrošināt spēcīgāku starppārvaldes koordināciju un labāku komunikāciju ar reģionālajām institūcijām.

Valdības darbu konceptuāli var aplūkot no mūsdienu pārmaiņu vadības teorētiskās domas līdera Otto Klauša Šarmera (*Otto Scharmer*) U-teorijas perspektīvas,² kas izgaismo pārvaldes transformācijas procesu no egosistēmiskas uz ekosistēmisku pārvaldības kultūru. Šādā ietvarā politikas veidošana atklājas kā nepārtraukta spriedze starp transformācijas potenciālu un sistēmiskajiem strupceļiem.

Egosistēmas loģika izpaužas kā institucionāla pašsaglabāšanās, resoru noslēgtība un orientācija uz šaurām politiskām vai organizatoriskām interesēm. Šajā režīmā dominē ierastie domāšanas modeļi, kas balstās uz pagātnes pieredzi un tendenci reformas pielāgot esošajai kārtībai, nevis sistēmiski to pārveidot. Politiskie dokumenti un procedūras šādā situācijā var kļūt par stabilitātes uzturēšanas instrumentiem, kas mazina konfliktus, bet vienlaikus arī ierobežo pārmaiņu dziļumu.

Savukārt ekosistēmas pieeja paredz spēju skatīt politiku kā savstarpēji saistītu attiecību un interešu tīklu, kur lēmumu kvalitāti nosaka ne tikai formāla kompetence, bet arī spēja uztvert sistēmu kopumā. Pētījumā tas atspoguļojas kā nepieciešamība ministriem izkļūt ārpus institucionāli slēgtas telpas (“burbuļa”), aktīvi iesaistīt nozares dalībniekus, NVO un profesionālās kopienas, kā arī identificēt strukturālās vājās vietas, kas nav redzamas no hierarhiskās perspektīvas. Šajā domāšanas maiņā būtiska loma ir politiskās vadības spējai pārorientēties no individuālu vai partiju interešu loģikas uz plašāku sabiedrisko labumu un sistēmisko ietekmi, izvirzīt un aizstāvēt augstākus mērķus.

Esošā valdības darba struktūra atklāj politiskās izpildvaras funkcionēšanas tehnokrā-

¹ Bertelsmann Stiftung. https://www.sgi-network.org/docs/2024/country/SGI2024_Latvia.pdf

² Scharmer, O. 2009. *Theory U: Leading from the Future as It Emerges*. Berrett-Koehler Publishers.

tisko dimensiju, bet stratēģiskas politiskās diskusijas veido salīdzinoši ierobežotu dienaskārtības daļu. Šāda konfigurācija nodrošina lēmumu pieņemšanas nepārtrauktību un juridisko korektumu, taču vienlaikus sašaurina telpu konceptuālām politiskām izvēlēm un līdz ar to saglabā egosistēmisko perspektīvu. Lai varētu notikt ilgspējīgas

politiskas pārmaiņas, valdības darbs ir jāorganizē kā kopīgu prioritāšu un mērķu īstenošana, nevis atsevišķu nozaru izolēta pieeja. Šāda ekosistēmiska pieeja ļautu pārvarēt resorisko izolētību, stiprināt valdības kopējo politisko atbildību un vadīt ilgtermiņa valsts attīstību.

Ministru kompetences un darba organizācija

Ministra kompetences

Ministram nepieciešamo kompetenču ietvara raksturojums ir balstīts uz pētījumā veikto interviju datiem un sabiedriskās domas aptaujas rezultātiem. Bijušo un esošo valdības locekļu vērtējumā ministram ir būtiskas vairākas kompetenču grupas.

Politiskā un sistēmiskā pieredze raksturo izpratni par politiskajiem procesiem, institucionālo mijiedarbību un valsts pārvaldes sistēmu kopumā. Stratēģiskās komunikācijas un sadarbības prasmes nodrošina efektīvu komunikāciju ar dažādām mērķauditorijām un interešu aizstāvību (pētījuma dalībnieki to dēvēja arī par politiskās “caursīša-

nas” prasmi). Stratēģiskā vadība un līderība aptver spēju noteikt politiski un taktiski prioritāros jautājumus, kā arī motivēt sistēmiskām pārmaiņām. Politisko kompromisu vadība ietver spēju veidot vienošanos starp dažādiem politiskajiem spēkiem un interešu grupām. Nozares zināšanas un ekspertīze raksturo dziļu izpratni par ministrijas pārraudzītās nozares specifiku. Intervijās tika pausts arī viedoklis, ka nozares ekspertīzi var daļēji kompensēt ar ministra biroja darbinieku kompetenču tvērumu. Caurviju kompetences savukārt ietver stresa vadību, noturību pret pretestību un kritiku, kā arī cieņpilnu komunikāciju ar dažādām pusēm.

5.4. attēls

Ministra amatam nepieciešamās kompetences

Avots: Autores apkopojums

Kompetenču mijiedarbība un savstarpējā atkarība

Ministra efektivitāte ir atkarīga no visu kompetenču kopuma līdzsvarotas attīstības. Trūkums vienā jomā var būt daļēji kompensēts ar stiprām prasmēm citās. Piemēram: ierobežotas nozares zināšanas var kompensēt ar stipru ministra biroju, bet komunikācijas prasmju trūkumu ir grūtāk aizstāt.

Nepieciešamās kompetences

Politiskā un sistēmiskā pieredze

Izpratne par politiskajiem procesiem, institucionālo mijiedarbību un valsts pārvaldes sistēmu kopumā

Politisko kompromisu vadība

Spēja veidot vienošanās starp dažādiem politiskajiem spēkiem un interešu grupām, kompromisa risinājumu meklēšana

Komunikācijas un sadarbības prasmes

Efektīva komunikācija ar dažādām mērķauditorijām

Stratēģiskā vadība un līderība

Spēja noteikt politiski un taktiski prioritāros jautājumus, motivēt sistēmiskām pārmaiņām

Nozares zināšanas un ekspertīze

Dziļa izpratne par ministrijas pārraudzītās nozares specifiku (var daļēji kompensēt ar biroja kompetenču tvērumu)

Caurviju kompetences

Stresa vadība un noturība
Noturība pret pretestību un kritiku
Cieņpilna komunikācija ar dažādām pusēm

Ministri tiek izvēlēti primāri no partijas biedru vidus (politiskā spēka iekšējā resursa izmantošana), nereti priekšroku dodot kandidātiem, kam jau ir bijusi ministra darba pieredze. Līdz ar to nav šķēršļu kandidātiem kļūt par dažādu nozaru ministriem (piemēram, U. Augulis, A. Čakša). Ievērojami retāk ministrs ir politiski neatkarīgs. Partijas izvēli ietekmējošie faktori ir politiskā spēka iekšējā konkurence, pieredze un senioritāte politikā, kam seko nozares zināšanas un ekspertīze. Atsevišķos gadījumos partijas ministru amatam virza nozarē nepieredzējušus partiju biedrus (A. Logina, L. Meņģelšone), citkārt – nominē ministrus no parlamentāro sekretāru vidus (A. Muižniece, A. Švinka, A. Lāce). Tomēr vairums politisko partiju stratēģiski negatavo līderus ministru lomām, tā ir indivīda paša virzīta attīstība.

Veidojot valdības, ir tradicionāli pieprasītākas nozaru ministrijas (finanses, satiksme, aizsardzība, ekonomika, veselība) un mazāk populāras (labklājība, izglītība, kultūra), uz kurām kandidāti tiek nominēti pēc pārpalikuma principa, kur dominē arī publiskajā telpā spēcīgi sociālie partneri ar augstām prasībām un ir jāpieņem sarežģīti lēmumi ierobežotas veiktspējas apstākļos. Pieredzējušas politiskās partijas pirms Saeimas vēlēšanām ņem vērā arī sabiedriskās domas izpētē iegūtos datus par attieksmi pret potenciālajiem ministriem, to personībām, lai neciestu reitings.

Sabiedriskās domas aptaujas rezultāti par ministra amata prasībām iezīmē ļoti skaidru sabiedrības priekšstatu par ministra amatam nepieciešamo kvalifikāciju. Dominē uzskats, ka ministram primāri jābūt savas

nozares profesionālim ar atbilstošu praktisko pieredzi, ko par svarīgu uzskata absolūts vairākums respondentu. Gandrīz tikpat augstu tiek vērtēta formālā izglītība, kas sabiedrības skatījumā ir priekšnoteikums spējai orientēties sarežģītos politikas jautājumos. Līdzās kompetencei izšķiroša nozīme tiek piešķirta arī reputācijai – vēlētajai nepārprotami sagaida politiskos līderus ar augstu uzticamības un godīguma līmeni. Būtiska loma tiek atvēlēta arī vadības pieredzei, atspoguļojot priekšstatu par ministru kā lielas institūcijas un politikas virziena vadītāju. Politiskā pieredze, salīdzinot ar profesionālajiem un reputācijas kritērijiem, tiek vērtēta ievērojami zemāk, kas norāda uz sabiedrības relatīvu atvērtību nozares profesionāļu ienākšanai politikā. Arī privātā sektora pieredze tiek uzskatīta par noderīgu, taču ne izšķirošu.

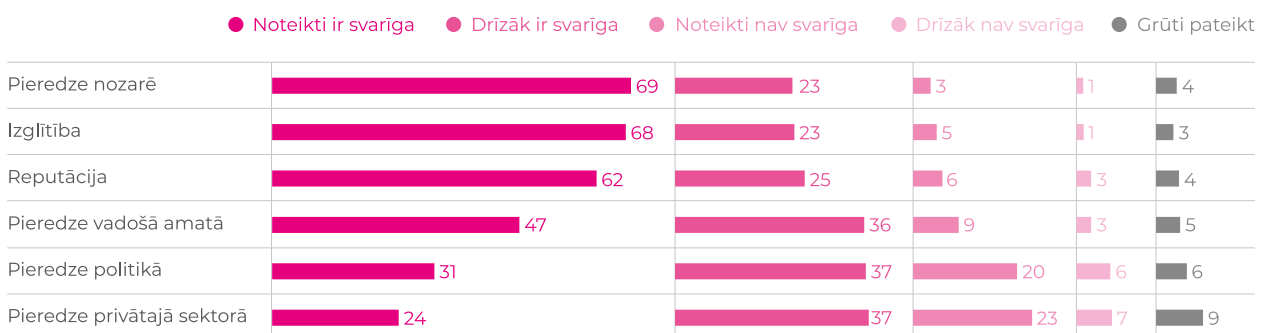
Aptaujas rezultāti skaidri parāda sabiedrības pieprasījumu pēc meritokrātiskākas pieejas ministru atlasei, kur izšķirošais ir kompetence, izglītība un reputācija, nevis politiskā piederība. Savukārt politiskās realitātes nosacījumi rāda, ka ministru atlasī un darbību būtiski ietekmē partiju struktūras, koalīcijas loģika un politiskā uzticība, kas var radīt spriedzi starp profesionālās kompetences un politiskās lojalitātes kritērijiem.

Ministra kompetencēm jābūt daudzdimensionālām, tās ietver politiskās sistēmas pieredzi, politiskās vadības prasmes, komunikācijas spējas un noteiktas personības īpašības. Amata efektivitāti nosaka ne tikai nozares ekspertīze, bet arī spēja orientēties institucionālajā vidē, vadīt politiskos procesus un uzņemties atbildību.

5.5. attēls

Latvijas iedzīvotāju novērtējums par ministra amata ieņemšanai nepieciešamajām prasībām (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Domājot par valdības ministriem, kādas prasības, Jūsuprāt, ir svarīgas, lai ieņemtu ministra amatu?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsummas var nebūt 100%.
Avots: Latvijas Republikas pilsoņu aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

Ministru sadarbība ar valdības ministriem un ierēdniecību

Ministru savstarpējā sadarbība valdības darbā iezīmējas kā strukturāli sarežģīts process, kurā līdzās formālajai kolektīvās lēmumu pieņemšanas loģikai būtisku ietekmi rada politiskā konkurence un individuālās politiskās intereses. Lai gan ministru kopīgais uzdevums ir panākt kompromisus un nodrošināt politikas saskaņotību, sadarbību bieži apgrūtina sacensība par redzamību un politiskajiem sasniegumiem, kas īpaši saasinās politiskā cikla noslēguma posmos. Efektīvāka sadarbība parasti veidojas situācijās, kur pastāv kopīga izpratne par politikas jautājumiem un tiek uzturēts tiešs, neformāls dialogs, kas ļauj mazināt interpretāciju atšķirības un koordinācijas izmaksas. Vienlaikus tieši starpnozaru un horizontālie jautājumi atklājas kā kritiski pārvaldības punkti, kuros politisko interešu pretrunas un resursu ierobežojumi var būtiski palēnināt vai fragmentēt reformu virzību.

Attiecības starp politisko vadību un ierēdniecību raksturo dinamika starp stabilitāti un pārmaiņu spriedzi. Ierēdniecība funkcionē kā nozīmīgs institucionālās nepārtrauktības un profesionālās kompetences balsts, nodrošinot politikas procesa tehnisko konsekvenci un institucionālo atmiņu. Tajā pašā laikā pārvaldības sistēmai piemīt tendence uz pašsaglabāšanos, kas var izpausties kā piesardzība pret jaunu politisko iniciatīvu ieviešanu un orientācija uz ierastajām procedūrām. Šajā kontekstā izšķiroša nozīme ir uzticībai un lomu skaidrībai, jo efektīva sadarbība prasa, lai politiskais līmenis spētu formulēt stratēģiskos uzstādījumus, bet administratīvais aparāts – nodrošināt to profesionālu operacionalizāciju. Valsts sekretāra un ministra biroja funkcijas šajā modelī iegūst īpašu nozīmi kā koordinācijas un komunikācijas mehānismi, kas palīdz

salāgot politiskās prioritātes ar institucionālajām praksēm.

Ministra birojs funkcionē kā hibrīda struktūra starp politisko un administratīvo līmeni. Tā veidošanu nosaka spriedze starp politisko uzticību, nozares kompetenci un politisko ietekmi, savukārt efektivitāti – spēja nodrošināt gan politisko atbalstu, gan profesionālu politikas procesa vadību. Pēctecības prakse ministra biroja personāla sastāvā, iepriekšējo biroju vai to vadītāju pārņemšana atsevišķos gadījumos tiek interpretēta kā stabilitātes un institucionālās atmiņas saglabāšanas mehānisms.

Ministra biroja lielums var būt ļoti atšķirīgs un svārstīties robežās no trim (piemēram, iekšlietu ministram R. Kozlovskim un klimata un enerģētikas ministram K. Melnim) līdz pat 20 darbiniekiem (piemēram, veselības ministram H. Abu Meri vai bijušajai izglītības un zinātnes ministrei A. Čakšai).

Nozīmīga loma ir ministra sadarbībai ar valsts sekretāru, kas īsteno ministrijas administratīvo vadību, lēmumu pieņemšanu un īstenošanu. Gadījumos, kad valsts sekretāra funkcija tiek apieta vai valsts sekretārs ir vājš savas funkcijas aizstāvībā, ministram rodas iespēja nostiprināt politiskās varas vertikāli.

Vienlaikus ministra biroja veidošana nav pilnībā autonomas vai tikai profesionāli noteikts process. Intervijas izgaismo partiju strukturālo ietekmi, kas var ierobežot ministra rīcības brīvību personāla izvēlē. Ministra komanda tieši ietekmē ministra spēju vadīt politikas procesus, koordinēt institucionālās attiecības, kompensēt ministra ierobežoto kapacitāti un uzturēt efektīvu komunikāciju ar sabiedrību un nozares dalībniekiem.

Reformu iniciēšanu un īstenošanu ietekmējošie faktori

Reformu iniciēšana valsts pārvaldē parasti nav izolēts vai pašmērķīgs process, bet gan reakcija uz dažāda veida signāliem un spiedienu, kas rodas gan ārējā, gan iekšējā vidē. Būtisku lomu spēlē sabiedrības, nevalstisko organizāciju, nozares dalībnieku un profesionālo grupu ierosinājumi, kā arī situācijas, kurās publiski skandāli, negatīvie impulsi (piemēram, traģiski notikumi) vai sistēmiski

kas problēmas aktualizē nepieciešamību pēc pārmaiņām. Paralēli tam reformas bieži tiek strukturētas politiskajā līmenī, piemēram, iekļaujot tās valdības deklarācijās kā priekšvēlēšanu solījumu turpinājumu vai kā individuālu politisko iniciatīvu, kas saistīta ar konkrēta ministra politisko identitāti. Reformu dienaskārtību var būtiski ietekmēt arī krīzes un ārējie apstākļi, kas rada politisku

un sabiedrisku logu iepriekš atliktu lēmumu pieņemšanai, kā arī fiskālie apsvērumi, kas motivē sistēmu pārskatīšanu un resursu optimizāciju. Piemēram, Krievijas pilna mēroga iebrukums Ukrainā radikāli mainīja sabiedrības un politiķu attieksmi pret aizsardzības izdevumiem. Drošība no abstrakta jēdziena pārvērtās par taustāmu, neatliekamam nepieciešamību.

Reformu īstenošanas iespējas lielā mērā nosaka politiskā cikla loģika. Valdības darba pirmais posms tiek uzskatīts par piemērotāko laiku būtisku pārmaiņu virzīšanai, jo vēlākajos posmos politiskā riska tolerance samazinās. Kā pozitīvais piemērs šajā kontekstā ir Administratīvi teritoriālā reforma (ATR), kuras gadījumā politiskā cikla loģika strādāja reformas labā. 2019. gadā ATR tika ierakstīta A. K. Kariņa valdības deklarācijā kā viena no galvenajām prioritātēm ar konkrētu īstenošanas termiņu – 2021. gads. Bija skaidrs politiskais mandāts no vēlētāju puses, koalīcijas partneri bija vienojušies par reformas nepieciešamību, un valdībai bija pietiekami daudz laika līdz nākamajām vēlēšanām, lai uzņemtos politisku risku. Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums tika pieņemts 2020. gada jūnijā, vēl pirms priekšvēlēšanu perioda sākuma.

Nozīmīgs faktors reformu īstenošanā ir arī ierēdniecības kapacitāte un institucionālā atmiņa, kas var nodrošināt nepārtrauktību, profesionālu atbalstu un stabilitāti. Ilustratīvs piemērs šai atziņai ir Latvijas pieredze ar finanšu sistēmas stabilitātes un uzraudzības reformām, īpaši Latvijas Nelegāli iegūto līdzekļu legalizēšanas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas (NILLTPFN) jomā pēc 2018. gada. Finanšu un kapitāla tirgus komisija un Finanšu ministrija kļuva par reformas balstu. Ierēdņi ne tikai tehniski pildīja politiskos uzstādījumus, bet aktīvi palīdzēja tos formulēt: sagatavoja likumu grozījumus, izstrādāja detalizētas vadlīnijas bankām, nodrošināja dialogu ar starptautiskajiem partneriem (*Moneyval*, FATF u.c.)³ un skaidroja riskus un nepieciešamos soļus politiskajam līmenim. NILLTPFN reformas aptvēra vairākas valdības un vairākus finanšu ministrus (D. Reizniece-Ozola, J. Reirs, A. Ašeradens). Lai gan politiskā vadība mainījās, reformu kurss palika nemainīgs un konsekvents.

Reformu ilgtspējai būtiska ir arī sistemātiska komunikācija un dialogs ar nozari un sabied-

rības grupām, jo agrīna iesaiste veicina izpratni un mazina potenciālo pretestību. Skolu tīkla reforma Latvijā ir piemērots gadījums, lai ilustrētu gan ierēdniecības kapacitātes un institucionālās atmiņas nozīmi, gan sistemātiskas komunikācijas un dialoga nepieciešamību. Neraugoties uz Izglītības un zinātnes ministrijas pieredzi izglītības politikas veidošanā un profesionālo kapacitāti, lai izstrādātu skolu tīkla kritērijus un finansēšanas modeļus, skolu tīkla reformā IZM kapacitāte saskaras ar būtisku ierobežojumu – lēmumu pieņemšana ir sadalīta starp valsts un pašvaldību līmeni. IZM nosaka kritērijus un finansēšanas nosacījumus, bet lēmumus par konkrētu skolu slēgšanu vai reorganizāciju pieņem pašvaldības kā izglītības iestāžu dibinātājas. Izšķiroši svarīga loma šeit ir komunikācijai ar nozari un sabiedrības grupām. Skolu tīkla reformā, atšķirībā no ATR piemēra, centralizēta, sistemātiska komunikācijas stratēģija nav īstenojama. IZM ir sagatavojusi informatīvos ziņojumus un definējusi kritērijus, bet dialogs ar konkrētajām kopienām ir atstāts pašvaldību ziņā, un tā kvalitāte ir ļoti atkarīga no vietējās varas komunikācijas prasmēm un politiskās drosmes. Rezultātā konflikti ir lokāli, atkārtojas katrā kopienā no jauna, un kopējā reformas leģitimitāte tiek apšaubīta.

Sabiedriskās domas aptaujas rezultāti jautājumā par reformu iniciāciju liecina par iedzīvotāju pārliecību, ka pārmaiņām jānāk no plašas, iekļaujošas līdzdalības, nevis tikai no institucionālām struktūrām. Iedzīvotāji neredz vienu dominējošu reformu ierosinātāju, bet gan sagaida sadarbību starp dažādiem spēkiem, kas kopīgi rosina un īsteno pārmaiņas valstī. Vīzēmāko atbalstu saņem individuālā atbildība, jo tikai nedaudziem respondentiem šķiet, ka katram cilvēkam individuāli būtu jāuzņemas vadošā loma reformu rosināšanā. No vienas puses, tas varētu liecināt par izpratni, ka sistemātiskas pārmaiņas prasa kolektīvu rīcību, nevis izolēti individuālu pieeju, no otras puses, tā var būt distancēšanās no personīgā atbildības un atbalsts individuālām stratēģijām problēmu risināšanā.

Ievērojama daļa reformu iniciatīvu sastopas ar šķēršļiem, kas ierobežo to virzību vai noved pie apstāšanās. Viens no kritiskiem faktoriem ir finansējuma pieejamība un budžeta saskaņošana, kas nosaka reformu praktisko dzīvotspēju, taču intervijās tika pausts arī pieredzē balstīts viedoklis, ka budžeta defi-

³ Latvija nav tiešā FATF (*Financial Action Task Force*) dalībniece, bet ir *Moneyval* (*Eiropas Padomes ekspertu komiteja*) dalībvalsts, kas ir FATF asociētā reģionālā struktūra un piemēro FATF standartus Eiropas valstīm.

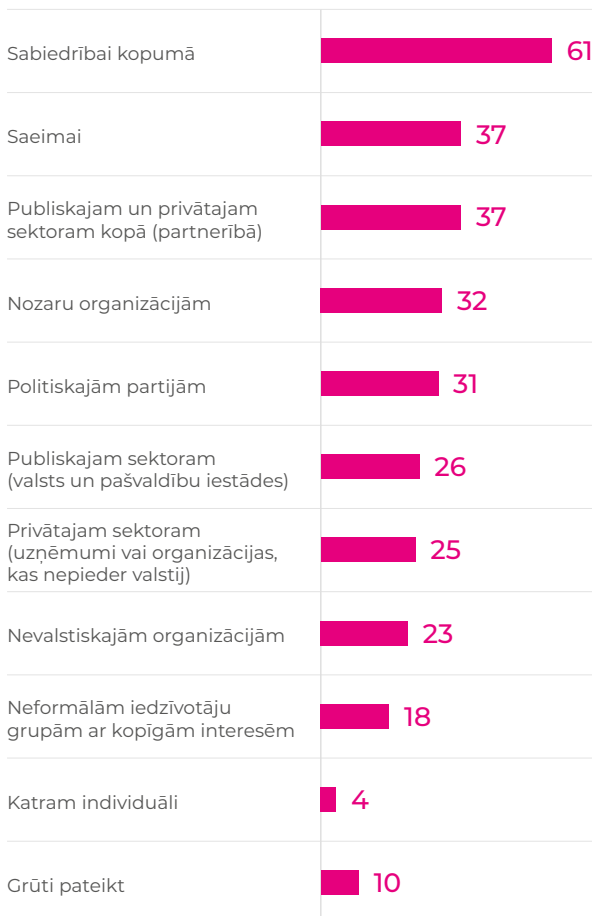
cīta palielināšana ir instruments, ko var izmantot, ja ir nepieciešamība, tāpēc pamatotas reformas neapstājas finanšu trūkuma dēļ.

Nozīmīgu ietekmi rada institucionālā un nozares pretestība. Dažkārt tieši nozare ir tā, kas nevēlas pārmaiņas dažādu iemeslu dēļ – tie var būt gan politiski, gan pragmatiski, gan eksistenciāli. ATR gadījumā pretestība reformai bija ievērojama. Galvenais konflikts norisinājās starp pašvaldībām un centrālo valdību, un tā primārā arēna bija Satversmes tiesa, kur vairākas pašvaldības apstrīdēja reformas tiesiskumu. J. Pūce kā VARAM ministrs un reformas politiskais līderis uzņēmās politisko triecienu, aizstāvot reformu gan publiskajā telpā, gan politiskajās diskusijās, tādējādi absorbējot lielu daļu pretestības.

5.6. attēls Latvijas iedzīvotāju novērtējums par vēlamajiem reformu rosinātājiem (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija “Kam, Jūsaprāt, būtu vislielākā mērā jārosina pārmaiņas (reformas) valstī?” Respondenti varēja izvēlēties vairākas atbildes, tādēļ atbilžu kopsumma pārsniedz 100%.

Avots: Latvijas Republikas pilsoņu aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

Reformu nepārtrauktību var ietekmēt arī politiskās vadības maiņa, ja jaunais politiskais līmenis nepārņem vai nepastiprina iepriekšējās iniciatīvas. Sistēmai piemīt tendence uz pašsaglabāšanos un eksistenciālas bailes no eksperimentiem. Ja politiski reformu turpina uzturēt un reanimēt, tas rezultējas pastāvīgā reformas režīmā, un ir novērojams t.s. reformu nogurums. Skolu tīkla kārtošana Latvijā ir viens no spilgtākajiem reformu noguruma piemēriem – situācijas, kad gan sabiedrība, gan politiķi, gan ierēdniecība ir noguruši no nepārtrauktas, bet pilnībā nepabeigtas reformas procesa. Diskusijas par skolu tīkla sakārtošanu Latvijā ilgst vairāk nekā divdesmit gadus. Jau kopš 2000. gadu sākuma, mainoties demogrāfiskajai situācijai un samazinoties skolēnu skaitam, īpaši lauku reģionos, ir runāts par nepieciešamību konsolidēt skolu tīklu. Tomēr katra valdība un katrs izglītības ministrs ir centušies reformu vai nu “pārstartēt” ar jaunu nosaukumu un jauniem kritērijiem, vai atlikt “līdz labākiem laikiem”, vai arī deleģēt atbildību pašvaldībām. Rezultātā reforma nav pabeigta un nav arī pilnībā apturēta, tā ir pastāvīgā starpstāvoklī.

Reformu sekmīgai virzībai nepieciešama vairāku priekšnoteikumu sakrītība – stabils finansējums, pietiekams atbalsts, labvēlīgs politiski institucionālais konteksts, skaidri definēta ceļakarte, no kuras nenovirzās neatkarīgi no politiskā cikla fāzēm, un spēcīga politiskā līderība, kā to parādīja J. Pūces darbība VARAM ministra amatā, īstenojot ATR.

Sabiedriskās domas aptaujas rezultāti parāda konsekventu sabiedrības pieprasījumu pēc valdības reformu nepārtrauktības un politiskās atbildības, īpaši noraidot iekšējos attaisnojumus reformu neizpildei. Respondenti neuzskata politisko vai administratīvo amatpersonu nomaiņu par leģitīmu iemeslu reformu apturēšanai, tādējādi akcentējot institucionālās pēctecības nozīmi. Arī finansējuma trūkums tikai ierobežotā mērā tiek pieņemts kā attaisnojums, jo dominē uzskats, ka reformu uzsākšanai jābūt saistītai ar reālu resursu nodrošinājumu. Sabiedrības vai interešu grupu pretestības gadījumā viedokļi vairāk dalās, atspoguļojot spriedzi starp demokrātisku jutīgumu un valdības spēju konsekventi virzīt politiku. Savukārt ārēji satricinājumi, piemēram, krīzes, tiek vērtēti ievērojami saprotošāk, lai gan analīze norāda, ka šāda tolerance var vājināt prasību pēc krīžu noturīgas politikas. Īpaši izteikta ir sabiedrības neiecietība pret iekšēju neizdarību un poli-

tiskās drosmes trūkumu. Šie faktori gandrīz netiek atzīti par attaisnojamiem, tādējādi signalizējot, ka valdības kompetence, plānošanas kvalitāte un spēja pieņemt nepopulārus lēmumus sabiedrības skatījumā ir centrāli reformu sekmju priekšnoteikumi.

Sabiedrības attieksme akcentē nepieciešamību pēc reformu nepārtrauktības un

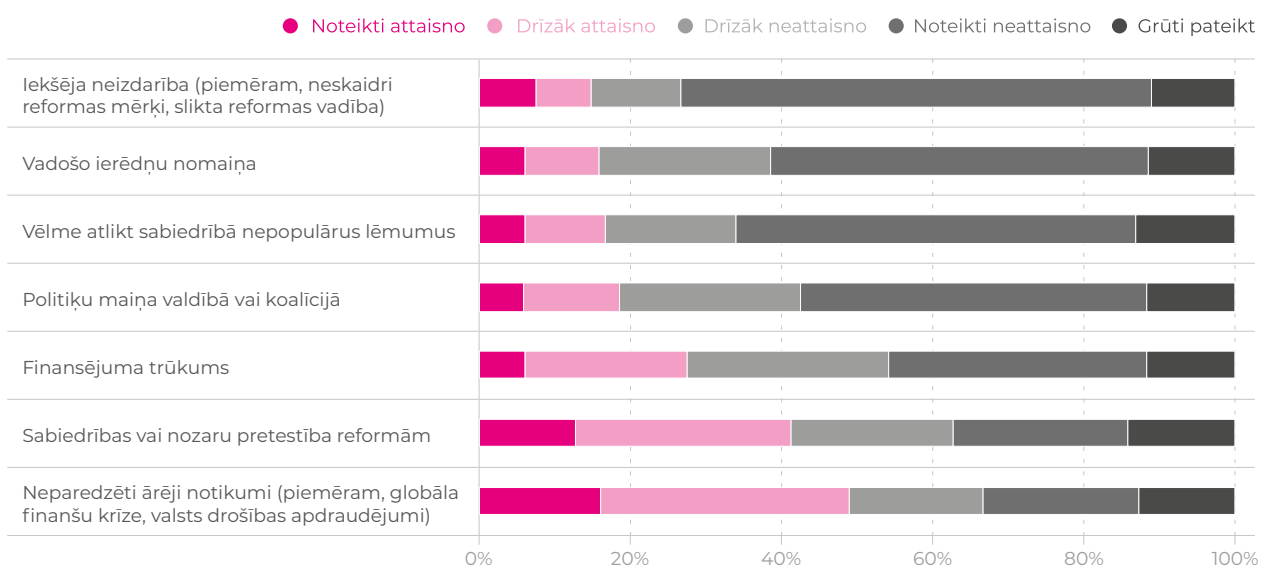
politiskās atbildības, vienlaikus norādot uz kritisku vērtējumu attiecībā uz politisko neizdarību. Tas kopumā iezīmē pārvaldības vidi, kur ilgtermiņa pārmaiņu iespējas ir cieši saistītas ar politiskās gribas stabilitāti, resursu nodrošinājumu un sistēmisku koordināciju.

5.7. attēls

Latvijas iedzīvotāju novērtējums par reformu neizpildi attaisnojošiem faktoriem (%)

Piezīme: Aptaujā izmantotais jautājuma formulējums bija "Ir bijuši gadījumi, kad valdība uzsāk reformas (piemēram, skolu tīkla reforma, reformas veselības aprūpes jomā u.c.), bet nespēj tās realizēt vai pabeigt. Kuri faktori, Jūsuprāt, attaisno šādu valdības rīcību?" Noapaļošanas rezultātā atbilžu kopsummas var nebūt 100%.

Avots: Latvijas Republikas iedzīvotāju aptauja (n=929), lauka darbs veikts 2025. gada decembrī

Ministru politiskā atbildība kā īstermiņa vai ilgtermiņa plānošanas rādītājs

Ministru politiskā atbildība intervijās tiek raksturota kā komplekss jēdziens, kas svārstās starp situatīvu reakciju uz īstermiņa notikumiem un ilgtermiņa saistībām pret vēlētājiem, taču praksē tās efektivitāte ir ierobežota un tiek izmantota kā publiskās komunikācijas stratēģija – uzņemties atbildību vainas izpratnē, radot iespēju politiskai reanimācijai.

Politiskās atbildības prakse valdības darbā atklāj divējādu raksturu, kurā līdzās normatīvajam un demokrātiskajam ideālam dominē situatīvi un īstermiņa apsvērumi. Atbildība bieži izpaužas kā reaktīvs mehānisms, kas tiek aktualizēts krīžu, publisku skandālu vai politisku konfliktu kontekstā, nereti iegūstot simbolisku vai formālu raksturu.

Vēlēšanu cikla dinamika pastiprina šo tendenci, jo politiķi tiecas minimizēt riskus un izvairīties no nepopulāriem, bet stratēģiski nozīmīgiem lēmumiem, priekšplānā izvirzot publisko redzamību un politisko komunikāciju. Šādā vidē politiskā darbība nereti tiek strukturēta kā īstermiņa rezultātu "sprints", lai gan sistēmiskas pārmaiņas un reformas prasa ilgāku laika periodu un konsekventu politisko gribu.

Ilgtermiņa perspektīvā politiskā atbildība saistāma ar spēju pamatot valdības rīcību un skaidrot politikas rezultātus, izmantojot valdības deklarāciju un rīcības plānu kā strukturētu atskaites sistēmu. Tā ietver arī stratēģisku atbildību par nozares attīstību, risku vadību un institucionālo ilgtspēju, kas

pārsniedz atsevišķu lēmumu vai notikumu līmeni. Tomēr šādas pieejas nostiprināšanu ierobežo politiskās kultūras īpatnības, kur sistemātiska un padziļināta izvērtēšana par politisko saistību izpildi nav konsekventa prakse. Latvijas politiskajā sistēmā raksturīgi, ka stratēģiskās politikās un projektos nav skaidri definēts to politiskais "īpašnieks", kas atbild par rezultātu, atbildība netiek apzināti piesaistīta politiskajam līmenim, tā "izšķīst".

Politiskās atbildības īstenošanu ietekmē vairāki faktori:

- atbildības sadalījums starp politisko un administratīvo līmeni bieži veicina atbildības nobīdi uz ierēdniecību, kas nodrošina institucionālo nepārtrauktību un politikas ieviešanu;
- finansiālie ierobežojumi un koalīcijas dinamika savukārt ietekmē politisko lēmumu rezultātus, radot situācijas, kurās atbildība tiek interpretēta caur ārējo apstākļu prizmu;

- fragmentēta politiskā vide un īsie politiskie cikli pastiprina tendenci uz atbildības izkliedi, kā rezultātā politiskā atbildība var iegūt deklaratīvu vai simbolisku raksturu, ne vienmēr tieši sasaistoties ar politikas rezultātiem un ilgtermiņa ietekmi;
- esošā politikas rezultātu novērtēšanas sistēma ļauj veidot iluzoru realitāti, ka politikas rezultāti tiek sasniegti, lai gan pēc būtības ir sasniegti pasākumu, ne politikas mērķa rezultāti.

Rezumējot – lai gan politiskajai atbildībai vajadzētu būt ilgtermiņa rādītājam, kas balstīts uz stratēģisku mērķu sasniegšanu, Latvijas politiskajā vidē tā visbiežāk izpaužas kā īstermiņa mehānisms politiskās izdzīvošanas nodrošināšanai un reakcija uz akūtām krīzēm.

Secinājumi

Ilgtermiņa politikas plānošanu ierobežo vairāki savstarpēji saistīti faktori: valdības darba kārtības tehnokrātiskais raksturs, politisko prioritāšu atkarība no budžeta un koalīcijas kompromisiem, īstermiņa racionalitāte, politisko ciklu dinamika, kā arī politiskās atbildības dominējoši situatīvais raksturs.

Valdības darba praksē ministru kabinets primāri funkcionē kā koordinācijas un formālās nozaru politikas un rīcībpolitikas apstiprināšanas mehānisms, nevis kā politiskās stratēģijas ģenerēšanas centrs, kas strukturāli ietekmē reformu dinamiku un politikas inovāciju iespējas.

Reformu iniciēšanas un īstenošanas izvērtējums rāda, ka pārmaiņu dinamiku nosaka ārējo institucionālo, retāk – sabiedrības radīto, signālu, politisko prioritāšu un fiskālo apsvērumu kombinācija, savukārt reformu dzīvotspēju – politiskā cikla logi, institucionālā kapacitāte un koordinācijas kvalitāte. Reformu procesi ir strukturāli jutīgi pret finansējuma trūkumu, starpnozaru saskaņošanas sarežģītību un politiskā cikla svārstībām.

Politika, kas tiek īstenota pāri politiskajiem cikliem, prasa institucionāli nostiprinātus mehānismus, kas nodrošina pēctecību un

atbildību. Ministru un valdības kopumā politiskās atbildības formālisma mazināšanai nepieciešams pilnveidot valdības darba rezultātu mērīšanas loģiku, īpaši mērķa rezultātu rādītāju definēšanas un mērīšanas praksi.

Rezultatīvo rādītāju sistēmai jābūt tieši sasaistītai ar politikas mērķiem un reāliem iznākumiem, kas atspoguļojas valsts attīstības un sabiedrības dzīves kvalitātes rādītājos. Tas samazinātu risku, ka rādītāji kļūst par formālu atskaites instrumentu, nevis lēmumu pieņemšanas atbalsta mehānismu. Stratēģiskajā līmenī svarīgi nodrošināt, lai mērījumi atspoguļotu sistēmiskas pārmaiņas, ne tikai procesu, procedūru un pasākumu izpildi.

Kopējais izvērtējums par valdības darba cikliskumu, ministru kompetencēm un reformu īstenošanas izaicinājumiem parāda, ka politiskās izpildvaras rīcībspējas trūkumi nav reducējami tikai uz atsevišķiem politiskiem lēmumiem vai konkrētu ministru kvalitāti. Tie sakņojas strukturālā spriedzē starp īstermiņa politisko racionalitāti un ilgtermiņa attīstības vajadzībām.

Risinājumi līdz ar to nav meklējami tikai deklarāciju un rīcības plānu pilnveidē vai

individuālu līderu maiņā, bet gan valdības stratēģiskās vadības un kopīgas atbildības par prioritātēm stiprināšanā, kā arī politiskās un administratīvās izpildvaras līmeņu mijiedarbībā. Šis ietvars neizbēgami atduras pret valsts pārvaldes cilvēkresursu sistēmas robežām, jo politiskās izpildvaras rīcībspēju nosaka ne tikai valdības iekšējie procesi, bet arī tas, kā ministrijas un centrālā valsts pārvalde spēj pārvērst politiskos signālus kon-

sekventos rezultātos. Šajā procesā būtiski izvērtēt, kā sasaistīt politiskās prioritātes ar cilvēkresursu politiku, karjeras un rotācijas modeļiem, atalgojuma struktūru, profesionālo profilu veidošanos un institucionālās mācīšanās mehānismiem, kas nosaka valsts spēju noturīgi īstenot prioritāras politikas un sistēmiskas reformas (skat. arī rekomendācijas šī ziņojuma Valsts pārvaldes sadaļā).

6. VALSTS PĀRVALDE

Ivo Rollis

Latvijā politikas veidošanas procesā reformas tiek uzsāktas, taču to īstenošana praksē bieži ir lēna, fragmentēta vai laika gaitā zaudē sākotnējo impulsu. Tas norāda uz strukturāliem ierobežojumiem valsts pārvaldes rīcībā – spējā konsekventi pārvērst politiskos lēmumus praktiskos rezultātos. Latvijas problēma nav tikai reformu pieņemšanā, bet to mērķtiecīgā īstenošanā.

Galvenie secinājumi par valsts pārvaldes rīcībā Latvijā

(1) Valsts pārvaldes rīcībā galvenokārt ierobežo nevis individuālu prasmju trūkums, bet institucionālā sistēma – darba organizācija, politisko prioritāšu nestabilitāte un augsta koordinācijas slodze, kas veicina orientāciju uz procedūru ievērošanu un risku mazināšanu, nevis politikas rezultātu sasniegšanu.

(2) Cilvēkresursu sistēma valsts pārvaldē (karjeras mehānismi, profesionālie profili, atalgojuma struktūra un zināšanu aprīte) lielākoties veicina stabilitāti un institucionālo nepārtrauktību nekā padziļinātu politikas ekspertīzes attīstību.

(3) Politiskajā sistēmā bieža prioritāšu maiņa apgrūtina valsts pārvaldes ilgtermiņa kapacitātes attīstību un reformu konsekventu ieviešanu.

(4) Politikas rezultāti veidojas vairāku institucionālu līmeņu mijiedarbībā – politikā sistēma nosaka prioritātes, valdības centrs nodrošina koordināciju, bet valsts pārvalde sagatavo un īsteno politikas lēmumus. Vājums jebkurā no šiem līmeņiem tieši ietekmē politikas rezultātus praksē.

Praksē bieži rodas situācijas, kurās reformu mērķi tiek pārformulēti vai aizstāti, pirms tie nostiprinājušies institucionālajā darbībā. Ikdienu darbā tas nozīmē pielāgošanos mainīgām politiskajām prioritātēm un īstermiņa risinājumu meklēšanu, nereti – uz ilgtermiņa politikas pēctecības un institucionālās mācīšanās rēķina. Līdzīga administratīvās slodzes un pielāgošanās dinamika vērojama arī administratīvi teritoriālās reformas (ATR) īstenošanā. Politiskajā līmenī tika pieņemts lēmums par pašvaldību skaita

samazināšanu un pārvaldības struktūras reorganizāciju, savukārt administrācijai reformas ieviešanas laikā bija jānodrošina plaša starpinstitucionāla koordinācija, kas ietvēra juridisko strīdu risināšanu, institucionālās reorganizācijas jautājumus, komunikāciju ar pašvaldībām un vietējām kopienām, būtiski palielinot administratīvo slodzi un paldzinot reformas ieviešanas procesu.

6.1. attēls
Politikas ieviešanas loģika

Līdzīgu ainu demonstrē arī starptautiskie salīdzinošie pārvaldības rādītāji.

Pasaules Bankas valdības efektivitātes indikators liecina, ka Latvijas sniegums pēdējā desmitgadē nav uzlabojies tik konsekventi kā citās Baltijas valstīs, kas norāda uz iespējamu plaisu starp politisko lēmumu pieņemšanu un to stabilu ieviešanu praksē. Šī dinamika sakrīt ar periodu, kad politiskā vide kļuva fragmentētāka un vienlaikus pie-

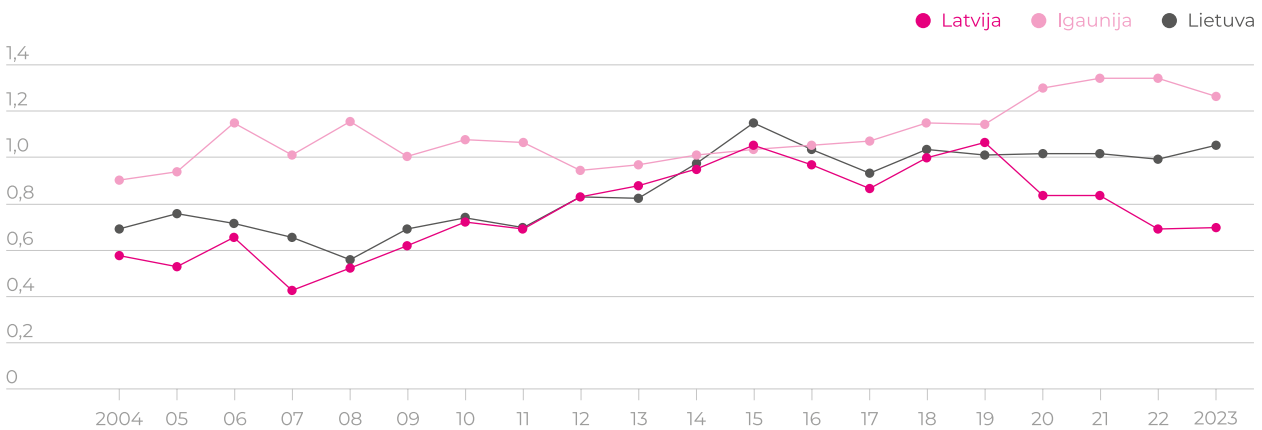
auga pārvaldības slodze krīžu vadībā, palielinot spiedienu uz valsts pārvaldes kapacitāti. Tas nenozīmē, ka Latvijas valsts pārvaldē trūkst profesionālas kompetences, bet drīzāk norāda uz sistēmisku problēmu – to, cik efektīvi politiski lēmumi tiek pārvērsti stabilos politikas rezultātos praksē. Valsts pārvaldes sistēma lielā mērā ir veidota stabilitātei un procedūru uzturēšanai. Sarežģītāk ir nodrošināt reformu mērķtiecīgu ieviešanu un stabilu politikas rezultātu sasniegšanu.

6.2. attēls

Valdības efektivitāte Igaunijā, Lietuvā un Latvijā 2004.-2023. gadā

Piezīme: Pasaules Bankas valdības efektivitātes indikators (*Government Effectiveness*) ir viens no vispasaules pārvaldības indikatoriem (*Worldwide Governance Indicators*), kas balstās uz starptautisku aptauju un ekspertu novērtējumu datiem un atspoguļo publiskās pārvaldes kvalitāti, civildienesta profesionalitāti un neatkarību no politiskā spiediena, kā arī valdības spēju izstrādāt un īstenot politiku. Indeksa vērtības svārstās no -2,5 līdz +2,5, kur augstāka vērtība norāda uz augstāku valdības efektivitāti.

Avots: World Bank. 2023. *Worldwide Governance Indicators – Government Effectiveness*.
<https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>

Šādu darbības modeli var novērot kompleksu reformu ieviešanas procesā, piemēram, ATR vai skolu tīkla reorganizācijā, kad politikas speciālistu ikdienas darbs lielā mērā vērsts uz starpinstitucionālo koordināciju, datu sagatavošanu un komunikāciju ar iesaistītajām pusēm. To labi ilustrē skolu tīkla reorganizācija. Administrācijai tika uzticēta politiski jūtīgas reformas praktiskā ieviešana, kas saistīta ar augstu sociālo spriedzi un plašu komunikāciju ar pašvaldībām un vietējām kopienām. Politiskā atbildība par reformas mērķu formulējumu palika valdības līmenī, savukārt ieviešanas koordinācija un praktiskā īstenošana lielā mērā koncentrējās administratīvajā līmenī, būtiski nepalielinot pieejamos administratīvos resursus.

Vienlaikus jāuzsver, ka tas nebūt neliecina par profesionālās kompetences trūkumu valsts pārvaldē. Starptautiskās sadarbības pieredze rāda, ka Latvijas valsts pārvalde spēj efektīvi īstenot arī sarežģītas politikas iniciatīvas, īpaši situācijās, kad politikas mērķi un ieviešanas mehānismi ir skaidri

definēti. Piemēram, Eiropas Savienības politiku ieviešanā Latvijas administrācija regulāri nodrošina normatīvo aktu saskaņošanu ar ES regulējumu, koordinē starpinstitucionālo sadarbību un piedalās kopējo politiku koordinācijā un īstenošanā starptautiskā līmenī. Līdzīga mobilizēšanās bija novērojama arī Eiropas Padomes ekspertu komitejas *Moneyval* rekomendāciju ieviešanas procesā, kad salīdzinoši īsā laikā tika veikti plaši normatīvie un institucionālie pielāgojumi finanšu sektora uzraudzībā. Šie piemēri rāda, ka valsts pārvaldei ir pietiekoša profesionālā kompetence un institucionālā pieredze, taču tās izmantošanu būtiski ietekmē politiskā un institucionālā vide, kurā notiek politikas veidošana un ieviešana. Tajā pašā laikā ar attīstību un strukturālām reformām saistītas politikas funkcijas valsts pārvaldē līdz šim ir pilnveidotas mazāk, kas daļēji izskaidro grūtības konsekventi īstenot ilgtermiņa pārmaiņas.

Šajā ziņojuma sadaļā īpaša uzmanība pievērsta centrālajai valsts pārvaldei – nozaru

ministrijām un Valsts kancelejai, jo tieši tās sagatavo valdības lēmumus, koordinē starpnozaru politiku un organizē reformu ieviešanu. 2025. gada 31. decembrī centrālajā valsts pārvaldē bija nodarbināti 3 587 darbinieki – par 304 vairāk nekā 2022. gadā (pieaugums ~9%). Tas veido aptuveni 6% no kopējā valsts budžeta iestādēs nodarbināto skaita.¹ Lai gan darbinieku skaits ir salīdzinoši neliels, centrālā pārvalde lielā mērā nosaka politikas kvalitāti un valdības lēmumu ieviešanu.

Šajā sadaļā tiek aplūkots, kādā veidā centrālās valsts pārvaldes cilvēkresursu sistēma ietekmē politikas lēmumu sagatavošanu un īstenošanu Latvijā un kādi institucionālie faktori nosaka valsts pārvaldes rīcībspēju praksē. Cilvēkresursu sistēma tiek skatīta kā institucionāls mehānisms, kas nosaka, kā politiskie signāli tiek interpretēti, stabilizēti un pārvērsti administratīvajā praksē, un kādā veidā tas ietekmē konsekventu politisko prioritāšu īstenošanu.

Lai labāk izprastu institucionālo vidi, tiek analizēti seši savstarpēji saistīti elementi, kas nosaka cilvēkresursu sistēmas darbību centrālajā valsts pārvaldē.

Kopā šie elementi veido institucionālo vidi, kas nosaka, cik konsekventi politiskie lēmumi Latvijā pārtop praktiskos un noturīgos rezultātos.

6.3. attēls Analīzes fokuss

Analīzes bloks	Ko tas ietekmē?
Karjeras sistēma	Ekspertīzes veidošanos
Rotācija	Zināšanu pārnesei starp iestādēm
Atalgojums	Talantu piesaisti un noturēšanu
Profesionālie profili	Politikas analīzes un lēmumu kvalitāti
Kompetenču sistēma	Spēju pielāgoties jauniem izaicinājumiem
Politiskā vide	Valsts pārvaldes rīcībspēju kopumā

Analītiskais konteksts

Ar publiskās pārvaldes rīcībspēju (*policy capacity*) tiek apzīmēta valsts pārvaldes spēja sagatavot, koordinēt un īstenot politiskos lēmumus, nodrošinot to kvalitāti un noturību ilgtermiņā.² Cilvēkresursu politika tiek izmantota kā analītisks ietvars, lai izvērtētu, kā šie faktori ietekmē centrālās valsts pārvaldes spēju sagatavot, koordinēt un īstenot politikas lēmumus Latvijā.

Starptautiskie pētījumi liecina, ka valsts pārvaldes rīcībspēju būtiski ietekmē institucionālā vide – karjeras sistēma, profesionālās mobilitātes iespējas, atalgojuma struktūra un vadības spēja nodrošināt skaidrus mērķus.³ Šis atziņas kalpo kā analītisks konteksts, lai interpretētu empīriskos novērojumus par centrālās valsts pārvaldes darbību Latvijā.

Galvenie valsts pārvaldes rīcībspējas ierobežojumi

Latvijas valsts pārvaldē pēdējo gadu laikā ir ieviesti vairāki moderni cilvēkresursu vadības instrumenti – kompetenču pieeja, vadītāju attīstības programmas un atalgojuma reforma. Tie kopumā atbilst starptautiskajai publiskās pārvaldes labajai praksei, taču tos būtiski ietekmē institucionālais un politiskais konteksts – fragmentēti politiskie signāli, īss prioritāšu cikls, ierobežota valdības

centra koordinācijas kapacitāte un administratīvā noslodze.

Politiskajā līmenī pārvaldes darbība tiek interpretēta vienkāršoti, vienlaikus uzsverot gan pārvaldes samazināšanu, gan efektivitātes pieaugumu kā paralēlus politiskos mērķus. Tajā pašā laikā kritika par administrācijas darbu bieži tiek izteikta

¹ Valsts kanceleja. 2025. Valsts pārvaldes iestāžu amatu un nodarbināto statistika.

<https://data.gov.lv/dati/dataset/valsts-parvaldes-iestazu-amatu-un-nodarbinato-statistika>

² Peters, B. G. 2018. *The Politics of Bureaucracy: An Introduction to Comparative Public Administration*. Routledge.

³ OECD. 2025. *Workforce Insights from Central Governments: Findings of the 2024 OECD/EU Survey of Public Servants*.

<https://doi.org/10.1787/2f9080b1-en>; OECD. 2017. *Skills for a High Performing Civil Service*. <https://doi.org/10.1787/9789264280724-en>

politiskās diskusijās, kamēr konkrēti strukturālu reformu lēmumi nereti tiek atlikti vai pārcelti uz administratīvo līmeni, kā rezultātā pārvaldes darbs biežāk orientējas uz procedūru ievērošanu un risku mazināšanu, nevis konsekvētu politikas rezultātu sasniegšanu.

Rīcībspējas ierobežojumi galvenokārt nav saistīti ar profesionālo kompetenču trūkumu, bet institucionālo vidi – karjeras iespējām, darba organizāciju, darba apstākļiem un politisko prioritāšu stabilitāti. Valsts pārvaldes iesaistes pētījuma rezultāti apstiprina, ka šie ierobežojumi ir sistēmiski. Stratēģiskās veiklības vērtējums ir pakāpeniski samazinājies, izdegšanas risks koncentrējas politikas plānošanas un ieviešanas funkcijās, īpaši darbinieku grupā ar 3-10 gadu darba stāžu, savukārt jaunākajās vecuma grupās lojalitātes rādītāji ir zemāki.⁴

OECD un Eiropas Komisijas 2024. gada darbinieku aptaujas rezultāti norāda uz ciešu saikni starp institucionālo vidi, vadības kvalitāti, darbinieku iesaisti un inovācijas klimatu.⁵ Tas kopumā apstiprina, ka valsts pār-

valdes rīcībspējas ierobežojumi lielā mērā izriet no darba organizācijas un pārvaldības apstākļiem, nevis tikai individuālo kompetenču līmeņa.

Cilvēkresursu politika valsts pārvaldē pašlaik atrodas pārejas posmā – tiek veidoti jauni instrumenti, tostarp vienota cilvēkresursu pārvaldības sistēma, mobilitātes mehānismi un vadītāju snieguma rādītāji, taču institucionālā sistēma vēl nav pilnībā nostabilizējusies. Reformu rezultāti lielā mērā būs atkarīgi no politiskā atbalsta un turpmākajiem budžeta lēmumiem.

Ir iespējams identificēt vairākus savstarpēji saistītus faktoros, kas ietekmē centrālās valsts pārvaldes spēju sagatavot un īstenot politikas lēmumus. Galvenie cilvēkresursu politikas instrumenti pastāv, taču praksē tie bieži darbojas fragmentēti un ne vienmēr pastiprina viens otru. Šajā ziņojumā pastāvošie ierobežojumi tiek analizēti piecās savstarpēji saistītās jomās: (1) karjeras sistēma un rotācija, (2) atalgojuma struktūra, (3) profesionālie profili, (4) kompetenču attīstība un (5) politiskā vide.

Karjera un rotācija

Karjeras sistēma un profesionālā mobilitāte ir viens no galvenajiem mehānismiem, kas nosaka, vai valsts pārvaldē uzkrājas politikas ekspertīze un institucionālā pieredze. Latvijas centrālajā valsts pārvaldē karjeras attīstība bieži vien neveido skaidri strukturētu profesionālās izaugsmes sistēmu – praksē karjera biežāk nozīmē amata stabilitāti vai pāreju uz vadības amatiem, nevis mērķtiecīgu profesionālās ekspertīzes attīstību.

Augstas kvalifikācijas speciālistiem bez vadības funkcijām profesionālās izaugsmes ceļš sistēmā bieži ir mazāk skaidrs nekā vadības karjeras virziens. Rotācija starp iestādēm un politikas jomām kā profesionālās attīstības instruments tiek izmantota maz un galvenokārt notiek reorganizāciju, krīžu vai personāla trūkuma situācijās. Tas nozīmē, ka profesionālā mobilitāte sistēmā ir ierobežota un ekspertīze biežāk uzkrājas vienas institūcijas ietvaros, bet tās pārnese starp iestādēm un politikas cikliem notiek lēni.

Administratīvie dati par 2022.-2025. gadu norāda arī uz pakāpenisku centrālā līmeņa valsts pārvaldes darbinieku vecuma struktūras novecošanos. Darbinieku īpatsvars vecuma grupā no 46 līdz 60 gadiem ir pieaudzis no aptuveni 31% līdz gandrīz 37%, savukārt jaunāko darbinieku (līdz 30 gadiem) īpatsvars samazinājies līdz nepilniem 10%, arī vidējās paaudzes darbinieku (31-45 gadi) īpatsvars ir sarucis.⁶

Dinamika liecina, ka valsts pārvaldē paaudžu nomaiņa notiek lēni un jauno speciālistu ienākšana sistēmā ir ierobežota, kas ilgtermiņā var radīt pēctecības un ekspertīzes atjaunošanas riskus. Šāda vecuma struktūras un mobilitātes kombinācija rada “pudeles kakla” efektu – sistēmā pieaug pieredzējušo darbinieku īpatsvars, bet jaunāko speciālistu ienākšana un profesionālā kustība starp iestādēm paliek ierobežota.

Administratīvie dati par personāla kustību ministrijās rāda, ka mobilitāte starp iestā-

⁴ Valsts kanceleja. 11.01.2023. Iesaistīšanās pētījums 2022: rezultāti. Rīga. <https://www.mk.gov.lv/lv/media/15054/download?attachment>

⁵ OECD, 2025. *Op. Cit.*

⁶ Valsts kancelejas administratīvie dati par valsts pārvaldes personāla vecuma struktūru 2022.-2025. gadā. Autora apkopojums.

dēm veido salīdzinoši nelielu daļu no kopējās darbinieku aiziešanas plūsmas. Valsts kancelejas dati par 2022.-2025. gadu liecina, ka rotācija uz citām valsts pārvaldes iestādēm vidēji veido aptuveni 6-10% no aiziešanas gadījumiem. Tas liecina, ka mobilitāte valsts pārvaldē biežāk ir individuālu karjeras lēmumu rezultāts, nevis sistemātiski organizēts cilvēkresursu politikas instruments. Vienlaikus rotācija pakāpeniski kļūst izplatītāka – ja 2022. gadā rotācija tika fiksēta aptuveni trešdaļā ministriju, tad 2025. gadā – jau gandrīz divās trešdaļās. Tas liecina, ka mobilitātes prakse pakāpeniski paplašinās, taču vēl nav kļuvusi par stabilu valsts pārvaldes cilvēkresursu politikas instrumentu.⁷

Dati par atbrīvošanu no darba 2022.-2025. gadā liecina, ka ministrijās amata attiecību izbeigšana visbiežāk notiek pēc darbinieka paša vēlēšanās vai pēc savstarpējas vienošanās ar darba devēju, savukārt amata likvidācija vai darbinieku skaita samazināšana parasti nav dominējošais pamatojums, kas ļauj secināt, ka personāla mainība ministrijās lielā mērā saistīta ar darbinieku individuāliem karjeras lēmumiem.⁸ Šai kontekstā jāuzsver institucionālās atmiņas nozīme, jo bieža kadru maiņa un reorganizācija apgrūtina politikas lēmumu cēloņsakarību izpratni. Vienlaikus valsts pārvaldē pastāv stabila profesionāļu grupa, kas savu karjeru apzināti saista ar darbu publiskajā sektorā – viņus motivē iespēja ietekmēt politikas rezultātus, profesionālā pašrealizācija un darbs sabiedrības interesēs. Sistēmā nozīmīgu lomu spēlē arī pieredzējuši speciālisti ar ilgstošu institucionālo atmiņu, kuri nodrošina politikas nepārtrauktību un pārvaldes stabilitāti. Vadošos amatos visbiežāk nonāk profesionāļi ar ilgstošu pieredzi valsts

pārvaldē, kuri apvieno nozares ekspertīzi ar spēju orientēties sarežģītā institucionālajā un politiskajā vidē.

Personāla mobilitāti ietekmē ne tikai institucionālie mehānismi, bet arī iekšējās uzticēšanās līmenis civildienestā. Uz institucionālās uzticēšanās problēmu civildienestā norāda arī Tiesībsarga biroja 2025. gadā veiktā ierēdņu aptauja, kurā 84% respondentu atzīmē, ka ierēdņu pārcelšanas mehānisms praksē var tikt izmantots arī spiediena izdarīšanai, un tikai 23% uzskata, ka tas tiek izmantots kā efektīvs labas pārvaldības instruments.⁹

Ko tas nozīmē praksē?

(1) Karjeras attīstība biežāk notiek vienas iestādes ietvaros

Profesionālā izaugsme bieži notiek vienas iestādes ietvaros, un pāreja uz citu institūciju parasti ir individuāla iniciatīva vai situatīvu iespēju rezultāts, nevis sistemātiski organizēta mobilitāte.

(2) Ekspertu karjeras ceļš sistēmā praktiski neeksistē

Augstas kvalifikācijas speciālistiem bez vadības funkcijām profesionālās izaugsmes iespējas sistēmā bieži ir mazāk skaidri strukturētas nekā vadības karjeras ceļš, tādēļ profesionālā attīstība biežāk nozīmē pāreju uz vadības amatiem, nevis ekspertīzes padziļināšanu.

(3) Rotācija starp iestādēm biežāk notiek krīžu vai reorganizāciju situācijās

Darbinieku pāreja starp iestādēm bieži notiek reorganizāciju, personāla trūkuma vai krīžu situācijās, savukārt rotācija reti tiek

6.4. attēls

Karjeras sistēmas galvenie ierobežojumi

Avots: Pētījuma empiriskā analīze; interviju materiāli

Faktors	Novērtējums sistēmā
Karjeras modelis	Bieži nozīmē amata stabilitāti vai pāreju vadības darbā
Ekspertu karjera	Profesionālās ekspertīzes attīstības ceļš pastāv ierobežotā formā un praksē ir mazāk attīstīts nekā vadības karjeras virziens
Rotācijas mehānismi	Pārsvarā situatīvi, nevis sistemātiski
Mobilitāte starp iestādēm	Ierobežota
Zināšanu aprīte	Koncentrējas atsevišķi iestādēs
Sekas	Ierobežota profesionālās ekspertīzes uzkrāšanās sistēmas līmenī un nevienmērīga kapacitāte starp institūcijām

⁷ Valsts kancelejas administratīvie dati par valsts pārvaldes personāla kustību ministrijās 2022.-2025. gadā. Autora apkopojums.

⁸ Valsts kancelejas sniegtie dati par atbrīvošanas pamatojumiem ministrijās 2022.-2025. gadā. Autora apkopojums.

⁹ Tiesībsarga birojs. 2025. Ierēdņu pārcelšanas institūts: dati, tendences un riski. Rīga.

https://www.tiesibsargs.lv/wp-content/uploads/2026/01/petijums_ierednu_parcelsana_2025.pdf

izmantota kā plānots profesionālās attīstības instruments.

(4) Mobilitāte starp iestādēm ir ierobežota

Kadru mobilitāte starp institūcijām ir salīdzinoši zema, kas ierobežo pieredzes pārnēsi starp politikas jomām. Stabils nodarbinātības modelis samazina gatavību uzņemties ar karjeras maiņu saistīto nenoteiktību, kas veicina ilgstošu amatu saglabāšanu vienā institūcijā.

(5) Jauno profesionāļu motivācija bieži samazinās

Jaunāki darbinieki bieži ienāk sistēmā ar augstu motivāciju, bet saskaras ar hierarhisku darba organizāciju un lēniem lēmumu pieņemšanas cikliem. Daļa no viņiem salīdzinoši ātri zaudē motivāciju vai izvēlas karjeru ārpus valsts pārvaldes.

(6) Adaptācijas grūtības profesionāļiem no privātā sektora

Līdzīgas problēmas parādās arī darbiniekiem, kuri valsts pārvaldē ienāk no privātā

sektora – viņiem ir grūti pielāgoties ilgajiem saskaņošanas procesiem, fragmentētai atbildībai un augstai administratīvajai piesardzībai.

Ko tas nozīmē valsts pārvaldes rīcībspējai?

Šāda karjeras struktūra nodrošina institucionālu stabilitāti, taču ierobežo sistēmas spēju uzkrāt un uzturēt padziļinātu politikas ekspertīzi. Rezultātā reformu ieviešanas pieredze neuzkrājas sistēmas līmenī. Tas apgrūtina kompleksu politikas risinājumu sagatavošanu un reformu koordināciju starp nozarēm.

Karjeras sistēma ir cieši saistīta ar citiem cilvēkresursu politikas instrumentiem, īpaši ar atalgojuma struktūru un profesionālās motivācijas signāliem. Ja profesionālās izaugsmes iespējas ir ierobežotas un atalgojuma sistēma nepiedāvā skaidras iespējas ekspertīzes attīstībai, sistēma vēl vairāk nostiprina orientāciju uz amatu stabilitāti, nevis profesionālo mobilitāti un analītiskās kapacitātes attīstību.

Atalgojuma sistēma un piemaksas

Atalgojuma sistēma ir viens no galvenajiem instrumentiem, ar kuru valsts pārvalde piesaista speciālistus, uztur profesionālo motivāciju un nodrošina institucionālo rīcībspēju politikas īstenošanai. Tā ne tikai kompensē darbu, bet arī signalizē, kāda profesionālā rīcība sistēmā tiek atalgota un kādi karjeras ceļi ir motivējoši.

Atalgojuma politikas kontekstā valsts pārvaldē kā orientieris bieži tiek izmantots princips, ka valsts pārvaldes atalgojumam jātuvojas aptuveni 80% no līdzvērtīgu amatu atalgojuma privātajā sektorā. Salīdzinājums ar privātā sektora datiem rāda, ka pēc atlīdzības reformas publiskā sektora algu skalas viduspunkts lielā mērā pietuvojas aptuveni 80% no līdzīgas vērtības amatu mediānas privātajā sektorā.¹⁰ Vienlaikus atšķirības saglabājas, it īpaši augstākās kvalifikācijas amatos, un institūciju atalgojuma fondi joprojām būtiski atšķiras. Tas nozīmē, ka reforma vairāk ir stabilizējusi sistēmas struktūru, nekā pilnībā izlīdzinājusi konkurenci par speciālistiem darba tirgū.

Tāda pieeja balstās pieņēmumā, ka publiskais sektors piedāvā arī citus motivācijas elementus – stabilitāti, sabiedrisko misiju un iespēju ietekmēt sabiedrībai nozīmīgus lēmumus. Daļa profesionāļu valsts pārvaldē paliek tieši darba satura dēļ – iespēja strādāt ar kompleksiem politikas jautājumiem un ietekmēt sabiedrībai nozīmīgus lēmumus. Tajā pašā laikā centrālās valsts pārvaldes vidējā alga vispārējos statistikas datos¹¹ bieži izskatās augstāka nekā vidēji privātajā sektorā, tomēr šāds salīdzinājums nav pilnībā korekts, jo centrālajā valsts pārvaldē dominē augstākas kvalifikācijas amati, bet privātā sektora statistikā ietilpst arī liels skaits zemāk kvalificētu profesiju. Tādēļ precīzākai salīdzināšanai izmantojami *Figure Baltic Advisory* pieejamie dati,¹² kas salīdzina līdzvērtīgas amata kategorijas publiskajā un privātajā sektorā un palīdz izvairīties no maldinoša priekšstata par abu sektoru atalgojuma attiecību.

Atalgojuma izmaiņas publiskajā sektorā ietekmē arī darba tirgus dinamiku. Piemē-

¹⁰ Figure Baltic Advisory, 2024. Atlīdzības reformas dinamika salīdzinājumā ar Figure Baltic Advisory darba tirgus datiem. Analītisks datu fails (Excel). <https://www.mk.gov.lv/lv/dati-par-darba-samaksu-un-nodarbinatajiem-valsts-parvalde>

¹¹ CSP, n. d. Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa pa darbības veidiem. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__EMP__DS__DSV/DSV030c

¹² Figure Baltic Advisory, 2024. *Op. cit.*

ram, pēdējos gados dažās institūcijās ir novērojama personāla vadības un administratīvo speciālistu piesaiste no privātā sektora, tomēr šī tendence nav vienmērīga, jo vairākās profesionālajās jomās, it īpaši augstas kvalifikācijas analītiskajos un tehniskajos amatos, privātais sektors joprojām piedāvā būtiski augstāku atalgojumu. Tas nozīmē, ka publiskā sektora konkurētspēja darba tirgū saglabājas fragmentēta.

Atšķirībā no privātā sektora, kur atalgojums biežāk tiek izmantots kā tiešs snieguma stimulešanas instruments, publiskajā sektorā tas biežāk pilda stabilitātes un institucionālās nepārtrauktības funkciju.¹³ Ja atalgojuma struktūra starp institūcijām ir nevienmērīga vai lielā mērā balstās mainīgajā daļā (piemaksās un prēmijās), tā var veicināt orientāciju uz amatu stabilitāti un administratīvu piesardzību, nevis profesionālu iniciatīvu un ekspertīzes attīstību.

Latvijas centrālajā valsts pārvaldē atalgojuma sistēma pēc 2022. gada atlīdzības reformas formāli ir sakārtota vienotā sistēmā. Kopumā tā tiek vērtēta kā samērā elastīga un atbilst starptautiskajai praksei, jo ietver tirgus koeficientus un iespēju diferencēt atalgojumu atbilstoši kompetencēm, tomēr praksē tās potenciāls bieži netiek pilnībā izmantots, jo institūcijām trūkst gan finanšu resursu, gan kapacitātes aktīvi veidot savas iekšējās atlīdzības struktūras. Jāuzsver arī personāla vadības funkcijas pieaugošais nozīmīgums, jo elastīgāka atlīdzības sistēma prasa arī lielāku institucionālo kapacitāti tās skaidrošanā un piemērošanā.

Atalgojuma sistēma praksē nav cieši sasaistīta ar institūciju sasniedzamajiem politiskās rezultātiem. Ja politiskās prioritātes

un to rezultātu rādītāji nav skaidri definēti, institūcijām ir grūtāk pamatot atalgojuma diferenciāciju, un atlīdzības sistēma biežāk tiek izmantota kā administratīvs, nevis stratēģisks cilvēkresursu instruments. To pastiprina arī salīdzinoši īsie politiskie cikli un valdības prioritāšu maiņa, kas apgrūtina ilgtermiņa profesionālās specializācijas un kapacitātes attīstību.

Atlīdzības reformas rezultātā tika ieviesta vienota amatu vērtēšana, algu intervāli un indeksācijas mehānisms, tomēr vēsturiski izveidojušās atšķirības institūciju atlīdzības fondos lielā mērā ir saglabājušās. Valsts kontroles revīzijas secinājumi liecina, ka reformas galvenais mērķis – vienlīdzīgs un konkurētspējīgs atalgojums valsts pārvaldē – līdz šim nav pilnībā sasniegts.¹⁴ Administratīvie dati liecina, ka atšķirības vērojamas arī faktiskajā atalgojumā līdzīgas kvalifikācijas amatos, un tas savukārt ietekmē institūciju spēju piesaistīt un noturēt pieredzējušus speciālistus. Šādos apstākļos atalgojuma sistēma bieži darbojas nevis kā vienots profesionālās motivācijas instruments, bet kā institucionāli fragmentēta sistēma. Tas var veicināt darbinieku pārvietošanos starp iestādēm vai ilgstošu amatu saglabāšanu institūcijās ar stabilākiem atalgojuma nosacījumiem.

Valsts kases dati liecina, ka atlīdzības budžeta īpatsvars valsts pārvaldes budžetā ir samazinājies no aptuveni 36% 2023. gadā līdz aptuveni 28% 2024. gadā.¹⁵ Tas vēl vairāk sašaurina iespējas izlīdzināt atalgojuma atšķirības starp institūcijām bez būtiskas prioritāšu pārskatīšanas. Tādēļ atalgojuma sistēmas attīstība valsts pārvaldē nav tikai finanšu jautājums – tā nosaka, kāda profesionālā rīcība tiek motivēta, kādas kompetences attīstītas un cik efektīvi valsts

6.5. attēls

Atalgojuma sistēmas galvenie raksturlielumi centrālajā valsts pārvaldē

Avots: Interviju un administratīvo datu analīze par atlīdzību valsts budžeta iestādēs.

Rādītājs	Novērtējums sistēmā
Algas starp iestādēm	Līdz ~30% atšķirība līdzīgos amatos dažādās iestādēs
Piemaksas	Aptuveni trešdaļa darbinieku saņem piemaksas ¹⁶
Atlīdzības fondi	Būtiskas atšķirības starp iestādēm atlīdzības fondu struktūrā
Nepieciešamais finansējums	Dažās iestādēs pilnīgai sistēmas izlīdzināšanai nepieciešams ievērojams papildu finansējums
Secinājums	Atalgojuma sistēma praksē darbojas nevienmērīgi, un piemaksas bieži kalpo kā elastīgs korekcijas instruments

¹³ *Ibid.*

¹⁴ Valsts kontrole. 2025. Atlīdzības sistēmas reforma: vāja noturība un ierobežota ietekme uz problēmu cēloņiem.

¹⁵ Administratīvo datu analīze balstīta uz Valsts kases datiem par ministriju budžetu un atalgojuma datiem 2022.-2024. gadā. Autora apkopojums.

¹⁶ Valsts kontrole. 2025. Atlīdzības sistēmas reforma: vāja noturība un ierobežota ietekme uz problēmu cēloņiem.

pārvalde spēj piesaistīt un noturēt politikas īstenošanai nepieciešamo ekspertīzi.

Ko tas nozīmē praksē?

(1) Būtiskas atalgojuma atšķirības starp institūcijām

Līdzīga līmeņa amatos dažādās iestādēs var pastāvēt ievērojama atalgojuma atšķirība, kas daļēji saistīts ar to, ka iestādes atšķirīgi izmanto atlīdzības intervālus. Rezultātā profesionāļu mobilitāti starp iestādēm bieži nosaka ne tikai politikas joma vai profesionālās attīstības iespējas, bet arī atalgojuma atšķirības.

(2) Piemaksas kā atalgojuma instruments

Formāli piemaksas paredzētas kā elastīgs instruments īpašiem uzdevumiem vai darba slodzes palielinājumam, bet to izmantošana dažādās iestādēs būtiski atšķiras.¹⁷ Dažās institūcijās pēc atlīdzības reformas piemaksu loma ir mazinājusies, taču kopumā

tās joprojām kalpo kā instruments, ar kuru institūcijas kompensē pamatalgas ierobežojumus vai augstu darba slodzi, un kā iespēja noturēt pieredzējušus darbiniekus, kas var samazināt atalgojuma sistēmas caurskatāmību.

(3) Atlīdzības fondi starp iestādēm būtiski atšķiras

Institūciju atlīdzības fondi būtiski atšķiras – dažām iestādēm pieejamais finansējums ļauj uzturēt konkurētspējīgāku atalgojuma struktūru, savukārt citās tas ir ievērojami ierobežotāks. Tas nozīmē, ka vienotā atalgojuma sistēma praksē darbojas nevienmērīgi un institūciju finanšu kapacitāte būtiski ietekmē darbinieku motivāciju un personāla stabilitāti.

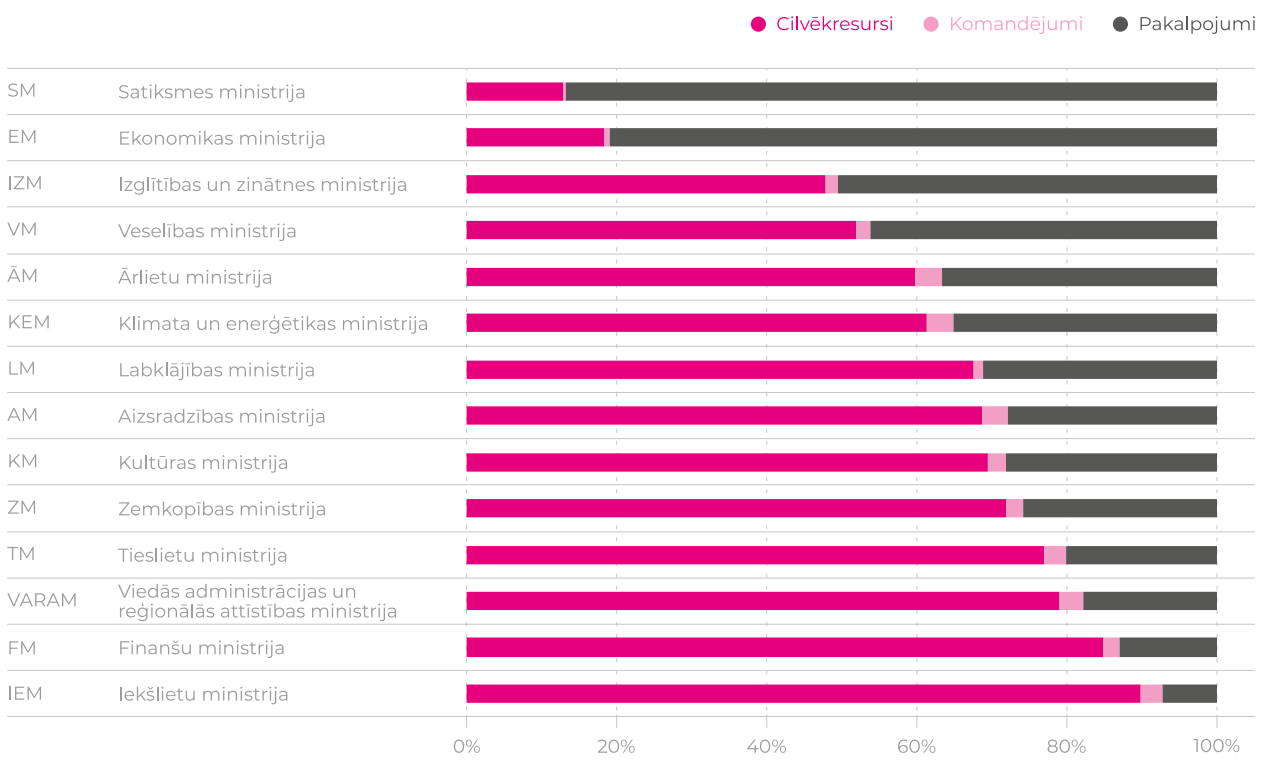
Arī ministriju budžeta struktūra dažādās politikas jomās būtiski atšķiras, veidojot dažādus institucionālos darbības modeļus – dažās ministrijās lielāka loma ir iekšē-

6.6. attēls

Ministriju atalgojuma un pakalpojumu izmaksu struktūra centrālajā valsts pārvaldē 2022.-2024. gadā (%)

Piezīme: Attēlā izmantoti administratīvie budžeta dati par ministriju izdevumu struktūru, kur cilvēkresursu un pakalpojumu izdevumu īpatsvars aprēķināts pret kopējo administratīvo budžetu. Cilvēkresursu izmaksas ietver atalgojumu un darba devēja sociālās iemaksas, savukārt pakalpojumu izdevumos ietilpst gan administratīvās infrastruktūras uzturēšanas izmaksas (piemēram, telpu īre un IT uzturēšana), gan ārpalpojumi. Ministriju funkciju struktūra un ārpalpojumu izmantošanas prakse atšķiras, tādēļ izdevumu proporcijas starp ministrijām ir interpretējamas piesardzīgi un izmantojamās galvenokārt vispārējo tendenču salīdzināšanai.

Avots: Valsts kase. 2025. Ministriju budžeta izdevumu struktūra; autora aprēķini

¹⁷ Ibid.

jai cilvēkresursu kapacitātei, citās – ārējiem pakalpojumiem un projektu pārvaldībai. Administratīvās kapacitātes problēmas centrālajā valsts pārvaldē ir saistītas gan ar personāla pieejamību, gan ar atšķirīgiem darba modeļiem ministrijās. Vienlaikus šie darbības modeļi arī ir saistīti ar nepietiekamu profesionālās ekspertīzes uzkrāšanu politikas veidošanas amatos.

(4) Sistēmas pilnīgai izlīdzināšanai nepieciešams būtisks finansējums

Dažās institūcijās, lai sasniegtu atlīdzības skalas viduspunktu un izlīdzinātu atalgojuma līmeņus ar citām līdzīga līmeņa institūcijām, būtu nepieciešams būtisks finansējuma pieaugums.¹⁸ Tas nozīmē, ka atalgojuma sistēmas nevienmērība starp iestādēm ir strukturāls valsts budžeta politikas jautājums.

Ko tas nozīmē valsts pārvaldes rīcībā?

Fragmentēta atalgojuma struktūra veicina nevienmērīgu personāla stabilitāti starp

institūcijām un apgrūtina ilgtermiņa profesionālās kapacitātes veidošanu. Pieredzējuši speciālisti biežāk koncentrējas iestādēs ar labākiem atalgojuma nosacījumiem, savukārt citās institūcijās personāla mainība un kapacitātes trūkums var būt lielāks. Vienlaikus piemaksu vai citu mainīgā atalgojuma instrumentu izmantošana var padarīt atalgojuma struktūru mazāk caurskatāmu un prognozējamu. Tas samazina sistēmas spēju izmantot atalgojumu kā skaidru profesionālās motivācijas instrumentu. Rezultātā atalgojuma sistēma biežāk stabilizē esošo institucionālo struktūru, nevis veicina profesionālo mobilitāti, ekspertīzes attīstību un starpiestāžu sadarbību.

Tādējādi atalgojuma sistēma ietekmē arī to, kādi profesionālie profili veidojas valsts pārvaldē, jo institucionālā vide biežāk nostiprina koordinācijas un administratīvās funkcijas, bet mazāk veicina padziļinātas politikas ekspertīzes attīstību.

Profesionālie profili valsts pārvaldē

Profesionālie profili valsts pārvaldē būtiski ietekmē to, kā sistēma sagatavo politikas risinājumus, analizē alternatīvas un īsteno reformas. Profesionālo profilu sistēma tiek attīstīta kā instruments vienotai cilvēkresursu pārvaldībai un profesionālo kompetenču definēšanai valsts pārvaldē, tomēr tās praktiskā ietekme vēl lielā mērā ir atkarīga no tā, cik konsekventi profesionālie profili tiek izmantoti personāla atlasē, attīstībā un karjeras vadībā institūcijās. To pamatā ir ne tikai darbinieku izglītība vai individuālās spējas, bet arī darba organizācija un uzdevumu struktūra valsts pārvaldē.

Liela daļa politikas amatpersonu ikdienas darba pienākumu saistīta ar saskaņošanas procesu organizēšanu un dokumentu virzīšanu starp institūcijām. Rezultātā daudzi amati kļūst par plaša profila koordinācijas pozīcijām, kur politikas analīze ir tikai viena no funkcijām. Tas nodrošina administratīvo stabilitāti, taču ierobežo padziļinātas politikas analīzes ekspertīzes uzkrāšanos. Šāda tehniskās koordinācijas slodze īpaši skaidri parādās kompleksu reformu ieviešanā, pie-

6.7. attēls

Institucionālo nosacījumu ietekme uz profesionālo profilu veidošanos valsts pārvaldē

Avots: Pētījuma empīriskā analīze; interviju materiāli

¹⁸ Ibid.

mēram, ATR vai skolu tīkla reorganizācijas procesā, kur administrācijai vienlaikus jānodrošina starpinstitucionālā koordinācija, datu sagatavošana un komunikācija ar pašvaldībām un citām iesaistītajām pusēm.

Profesionālos profilus lielā mērā nosaka iestāžu darbības apstākļi – darba organizācija,

koordinācijas slodze un profesionālās attīstības iespējas valsts pārvaldē. Tādēļ sistēmā biežāk veidojas koordinācijas un administratīvie profili, savukārt padziļināta politikas analītiskā specializācija attīstās ierobežotāk.

6.8. attēls

Profesionālo profilu veidošanās tendences

Avots: Pētījuma empīriskā analīze; interviju materiāli

Faktors	Novērtējums sistēmā
Institucionālie nosacījumi	Sistēma biežāk notur darbiniekus, kuri orientējas procedūrās un risku mazināšanā, nevis tos, kuri attīsta padziļinātu politikas analīzi
Profesionālie profili	Dominē plaša profila koordinācijas amati
Analītiskā specializācija	Padziļināta politikas ekspertīze veidojas ierobežoti
Darba režīms	Darbs bieži notiek operatīvā "ugunsgreķu dzēšanas" režīmā
Lēmumu struktūra	Institūcijas darbojas kā starpinstitucionālie koordinatori ("vārtsargi")
Sekas	Stabilu administratīvo koordināciju pavada ierobežota spēja uzkrāt padziļinātu politikas ekspertīzi

Ko tas nozīmē praksē?

(1) Sistēma biežāk dod priekšroku administratīvi drošai rīcībai

Darba vide bieži prasa ātri koordinēt, saskaņot dokumentus un mazināt institucionālos riskus. Tādēļ praksē biežāk nostiprinās darbinieki, kuri labi orientējas procedūrās un spēj nodrošināt saskaņošanas procesu stabilitāti, savukārt iespējas attīstīt padziļinātu politikas analīzi šādos darba apstākļos ir ierobežotākas.

(2) Plaša profila koordinācijas funkciju dominance

Daudzu speciālistu amata pienākumi ikdienā ir saistīti ar starpinstitucionālo koordināciju, dokumentu virzīšanu un saskaņošanas procesu organizēšanu. Šī tendence īpaši raksturīga vidēja līmeņa politikas speciālistu amatos, kur analītiskais darbs bieži savienots ar tehniskas saskaņošanas un koordinācijas funkciju. Savukārt augstāka līmeņa eksperti biežāk saglabā specializēto analītisko lomu. Šāds darba modelis nodrošina administratīvo stabilitāti, taču ierobežo padziļinātas politikas ekspertīzes attīstību.

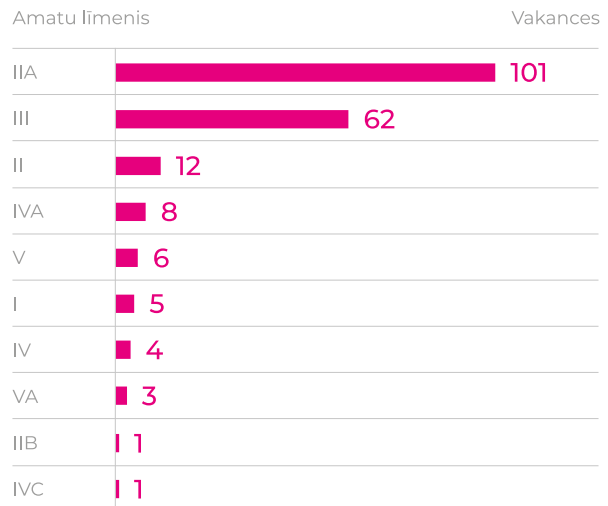
Administratīvie dati rāda, ka liela daļa vakancu koncentrēta augstākā struktūrvienību vadības līmenī (IIA) un politikas analīzes un ieviešanas speciālistu amatu (III) līmenī.

Tas norāda uz nevienmērīgu personāla pieejamību attiecīgajos amatu līmeņos.

6.9. attēls

Vakances centrālajā valsts pārvaldē pēc amatu līmeņa 2026. gada februārī

Avots: Valsts kanceleja. 2026. Operatīvā informācija par vakantajiem ierēdņu amatiem valsts tiešās pārvaldes iestādēs uz 18.02.2026. <https://www.mk.gov.lv/lv/datu-visualizacija-par-nodarbinatajiem-valsts-parvalde>; autora aprēķini

Vadības līmenī tiek nodrošināta koordinācija un politikas virzība, savukārt politikas analīze un ieviešana lielā mērā balstās speciālistu līmenī, kur personāla trūkums rada papildu slodzi.

Valsts kancelejas dati liecina, ka ministrijās vidēji ir vakanti aptuveni 10% amatu, taču to

Īpatsvars būtiski atšķiras starp ministrijām.¹⁹ Tas savukārt norāda uz nevienmērīgu administratīvo kapacitāti dažādās politikas jomās. Salīdzinot vakanto amatu īpatsvaru ar tiem atbilstošo noteikto atalgojuma līmeni, nav novērojama vienkārša sakarība, un tas liecina, ka administratīvās kapacitātes problēmas saistītas ne tikai ar atalgojumu, bet arī ar darba slodzi, politikas jomas specifiku un konkurenci par noteiktiem speciālistiem darba tirgū.²⁰ Daļa vakanto amatu praksē var kalpot arī kā institucionālās elastības mehānisms budžeta vai darba slodzes svārstību gadījumos un ne vienmēr atspoguļo tikai darbaspēka trūkumu.

Atlīdzības grupu struktūras analīze rāda, ka starp ministrijām pastāv zināmas atšķirības atalgojuma līmeņu sadalījumā. Tā kā konkrētā alga tiek noteikta intervāla ietvaros, faktiskais atalgojums var atšķirties arī tad, ja amati formāli atrodas vienā atlīdzības grupā. Līdzīgos amatos ar salīdzināmu darba saturu

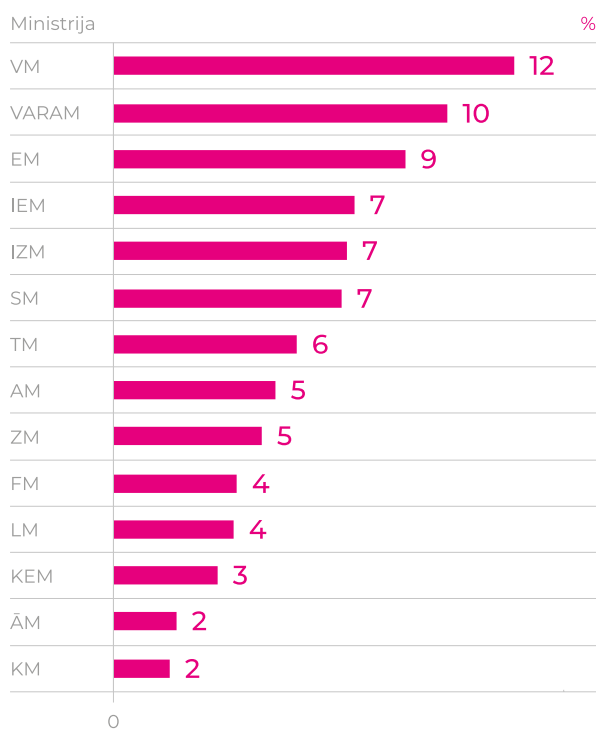
darba samaksas starpība starp iestādēm var sasniegt aptuveni līdz pat 30%.²¹ Daļai iestāžu būtu nepieciešams būtisks papildu finansējums, lai sasniegtu atlīdzības skalas viduspunktu.

Dati liecina, ka atlīdzības sistēma nodrošina vienotu struktūru, taču iestādes algu intervālus izmanto atšķirīgi. Svērto atlīdzības līmeņu salīdzinājums rāda, ka ministriju amatu struktūra atlīdzības sistēmā ir kopumā ir līdzīga un atšķirības starp institūcijām parasti nepārsniedz vienu atlīdzības grupu. Tādēļ atlīdzības grupu struktūra sniedz priekšstatu par algu līmeņu sadalījumu, bet pilnībā neatspoguļo faktiskās algu atšķirības starp institūcijām. Tas liecina, ka atalgojuma atšķirības praksē vairāk saistītas ar algu intervālu izmantošanu un budžeta iespējām.

6.10. attēls

Vakanto amatu īpatsvars ministrijās 2026. gada februārī (% no ierēdņu amatu kopējās slodzes)

Avots: Valsts kanceleja. 2026. Operatīvā informācija par vakantajiem ierēdņu amatiem valsts tiesās pārvaldes iestādēs uz 18.02.2026. <https://www.mk.gov.lv/lv/datu-vizualizacija-par-nodarbinatajiem-valsts-parvalde>; autora aprēķini

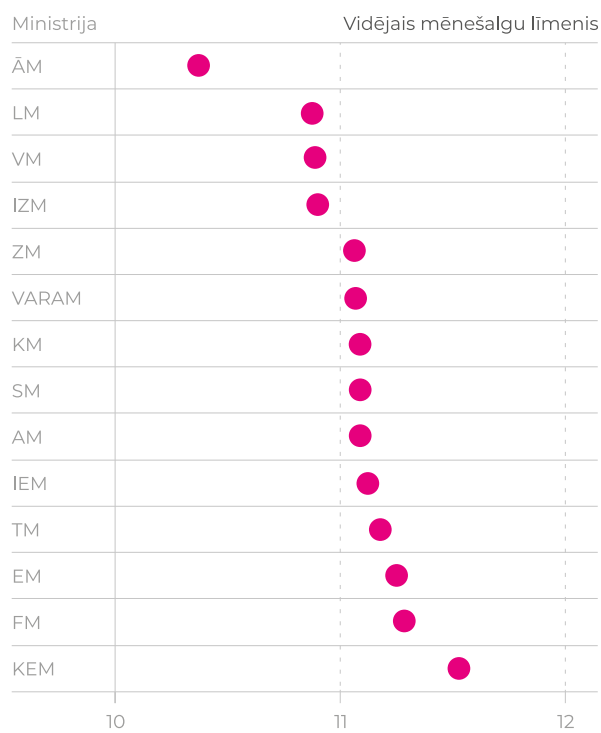

6.11. attēls

Svērtais vidējais mēnešalgu līmenis ministrijās 2025. gadā

Piezīme: Valsts pārvaldē amatiem tiek noteiktas atlīdzības grupas, kurām atbilst konkrēti mēnešalgu intervāli. Iestādes var noteikt konkrēto algu dažādos intervāla punktos atbilstoši budžeta iespējām un personāla politikai. Attēlā izmantots svērtais vidējais atlīdzības līmenis, kas aprēķināts, balstoties uz amatu sadalījumu atlīdzības grupās. Šis rādītājs raksturo institūciju amatu struktūru pēc atlīdzības līmeņiem, nevis faktiskās izmaksātās algas.

Avots: Valsts kase. 2025. Atlīdzības grupu dati centrālajā valsts pārvaldē; autora aprēķini

¹⁹ Valsts kancelejas sniegtie dati par amatu slodzēm un nodarbinātību ministrijās 2022.-2025. gadā. Autors apkopojums.

²⁰ Valsts kanceleja. 2026. Operatīvā informācija par vakantajiem ierēdņu amatiem valsts tiesās pārvaldes iestādēs uz 18.02.2026. <https://www.mk.gov.lv/lv/datu-vizualizacija-par-nodarbinatajiem-valsts-parvalde>

²¹ Valsts kontrole. 2025. Atlīdzības sistēmas reforma: vāja noturība un ierobežota ietekme uz problēmu cēloņiem.

(3) “Ugunsgrēku dzēšanas” režīms ikdienas darbā

Politikas darbs bieži notiek operatīvā “ugunsgrēku dzēšanas” režīmā, kad prioritāte ir dokumentu sagatavošana un koordinācija, nevis sistemātiska analīze un alternatīvu izvērtēšana.

(4) Nepietiekamas profesionalitātes risks politikas veidošanā

Vadības un politikas veidošanas amatos nereti nonāk darbinieki bez padziļinātas profesionālās sagatavotības konkrētajā jomā. Tas nav individuālas kompetences jautājums, bet strukturāls sistēmas risks, jo profesionālās prasmes valsts pārvaldē bieži tiek uzskatītas par universāli pārnesamām. Rezultātā politikas veidošanas amatos bieži strādā arī plaša profila speciālisti bez padziļinātas nozares ekspertīzes, un lēmumi nereti balstās normatīvo prasību ievērošanā vai procedurālā korektumā, nevis analītiskā politikas izvērtējumā un alternatīvu salīdzināšanā.

Pastāv spriedze starp diviem profesionālās attīstības modeļiem – plaša profila administratīvo kompetenci un padziļinātu politikas ekspertīzi. Institucionālā vide bieži atalgo koordinācijas spējas, normatīvu korektumu un spēju mazināt politisko risku, nevis padziļinātu politikas analīzi. Jaunpienācēji valsts pārvaldē bieži sāk ar augstu motivāciju, taču pakāpeniski pielāgojas sistēmas loģikai, kur dominē administratīvā koordinācija un normatīvā drošība. Daudzos gadījumos darbinieku motivācija balstās uz profesionālo misijas izjūtu un personīgo atbildību par rezultātiem, tomēr ilgtermiņā šāds motivācijas mehānisms nevar aizstāt stabilus institucionālos darba apstākļus un sistēmisku pārvaldes kapacitātes attīstību.

(5) “Vārtsargu” funkcija nosaka lēmumu pieņemšanas tempu

Administratīvā korektuma nodrošināšana bieži kļūst par galveno darba rezultātu – “pareizi noformētu dokumentu”. Institūcijas un funkcijas, kas kontrolē saskaņošanas procesus un juridisko interpretāciju, praksē būtiski ietekmē reformu virzības tempu.

Valsts pārvaldes iestādes bieži darbojas kā starpinstitucionālie “vārtsargi”, kuru uzdevums ir koordinēt dokumentu apriti, saskaņot pozīcijas un nodrošināt normatīvo atbilstību. Šī loma ir būtiska sistēmas darbībai, taču tā var samazināt analītiskas refleksijas un politikas alternatīvu izvērtēšanas iespēju, jo iestāžu uzmanība koncentrējas uz procedūru ievērošanu. Šādos apstākļos dokumentu formālā korektuma nodrošināšana bieži kļūst par galveno darba rezultātu, pat ja politikas risinājuma analītiskais pamatojums ir ierobežots.

Ko tas nozīmē valsts pārvaldes rīcībā?

Valsts pārvaldē pārsvarā sastopami profesionālie profili, kuros dominē koordinācijas un administratīvā darba kompetences, nevis padziļināta politikas ekspertīze, proti, sistēma efektīvi nodrošina dokumentu saskaņošanu un institucionālo koordināciju, taču retāk rada apstākļus padziļinātai politikas analīzei un kompleksu politikas risinājumu izstrādei. Tas palīdz uzturēt stabilu administratīvo koordināciju, taču vienlaikus apgrūtina strukturālu reformu sagatavošanu un īstenošanu un ilgtermiņā var samazināt valsts pārvaldes spēju uzkrāt analītisko ekspertīzi un veidot ilgtspējīgus politikas risinājumus. Šāda profesionālo profilu struktūra ir cieši saistīta arī ar to, kā valsts pārvaldē tiek attīstītas darbinieku prasmes un organizēta profesionālā apmācība.

Apmācību sistēma un tās praktiskā ietekme

Valsts pārvaldē ir izveidots formāls kompetenču un profesionālās attīstības ietvars, kas ietver kompetenču modeļus, apmācību programmas un snieguma vadības instrumentus.²² Kompetencēs balstīta cilvēkresursu pieeja tiek attīstīta kopš 2000. gadu sākuma, īpaši saistībā ar iestāšanos Eiropas Savienībā, un konceptuāli atbilst starp-

tautiskajām publiskās pārvaldes modernizācijas pieejām, tomēr šo instrumentu praktiskā ietekme vēl aizvien ir ierobežota, jo apmācību saikne ar konkrētām politikas vajadzībām ir fragmentēta, bet profesionālā pilnveide bieži notiek kā vispārēja kompetenču attīstība, nevis mērķtiecīga politikas ekspertīzes veidošana. Kompetenču pieeja

²² Valsts kanceleja. 2021. Publiskajā pārvaldē nodarbināto mācīšanās un attīstības plāns 2021.-2027. gadam; Ministru kabineta 2012. gada 10. jūlija noteikumi Nr. 494. Noteikumi par valsts tiešās pārvaldes iestādēs nodarbināto darba izpildes novērtēšanu; Valsts kanceleja. 2020. Iestāžu darbības stratēģiju izstrādes un aktualizēšanas instrukcija; OECD. 2024. Public Governance Performance Monitoring Toolkit for Latvia (iekšējais ieviešanas materiāls); Ministru kabinets. 2025. Par ERAF 1.3.1.1. pasākuma “IKT risinājumu un pakalpojumu attīstība” projektu pasēm (25-TA-1909).

vēl nav pilnībā integrēta visā cilvēkresursu ciklā – atlasē, snieguma novērtēšanā, profesionālajā attīstībā un karjeras pārvaldībā.

Šiem instrumentiem būtu jādarbojas kā vienotai sistēmai – apmācībām jāattīsta prasmes, bet snieguma vadībai jāparāda, vai tās uzlabo darba rezultātus. Praksē šie elementi vēl neveido pilnībā noslēgtu rezultātu vadības ciklu. Individuālie mērķi, iestāžu stratēģiskie rādītāji un rezultātu monitorings ne vienmēr ir savstarpēji saistīti vienotā analītiskās atgriezeniskās saites sistēmā.

Situāciju ietekmē arī ierobežota cilvēkresursu politikas koordinācijas kapacitāte valdības centrā. Daļa jaunāko profesionālās attīstības iniciatīvu, piemēram, Valsts administrācijas skolas (VAS) programmas, balstās uz terminētiem finansējuma avotiem, tostarp Atveseļošanās un noturības mehānisma programmām. Tas rada risku, ka izveidotā apmācību infrastruktūra bez

ilgtermiņa politiska mandāta var nebūt noturīga.

Apmācības ne vienmēr ir saistītas ar konkrētām politikas vajadzībām vai iestāžu uzdevumiem, un tādēļ praksē ne vienmēr rezultējas jaunā profesionālā rīcībā. Profesionālā pilnveide bieži nozīmē īsas apmācību aktivitātes un informatīvus seminārus, bet ilgtermiņa profesionālās attīstības iespējas, piemēram, starptautiskas studiju programmas vai pieredzes apmaiņa ārvalstu institūcijās, tiek izmantotas retāk. Tas ierobežo iespējas veidot padziļinātu analītisko kapacitāti un sistemātisku politikas ekspertīzi.

Vienlaikus atsevišķās institūcijās pastāv spēcīgas profesionālās attīstības prakses un inovāciju pieejas, tomēr to pārnese uz citām iestādēm bieži ir fragmentēta un lielā mērā atkarīga no konkrētu vadītāju iniciatīvas, nevis no sistēmiskiem mehānismiem.

6.12. attēls

Zināšanu un prasmju pilnveides sistēmas galvenie raksturlielumi centrālajā valsts pārvaldē

Avots: Pētījuma empīriskā analīze; interviju materiāli

Faktors	Novērtējums sistēmā
Apmācību sistēma	Formāli izveidots kompetenču ietvars un profesionālās attīstības programmas
Saikne ar politiku vajadzībām	Bieži fragmentēta saikne starp apmācībām un konkrētām politikas vajadzībām
Snieguma vadības sistēma	Individuālie mērķi un KPI pastāv, bet pilnvērtīgs rezultātu monitoringa cikls vēl veidojas
Tehniskā infrastruktūra	Nav vienotas sistēmas, kas sasaista iestāžu mērķus, KPI un ikdienas darbu
Zināšanu pārnese	Labās prakses bieži paliek izolētas un nepārnējas starp iestādēm
Iestāžu darba vide	Ikdienas darba režīms (termiņi, saskaņošana, riska izvairīšanās) bieži neļauj pilnībā izmantot jaunās prasmes
Sekas rīcībspējai	Apmācību sistēma bieži funkcionē paralēli ikdienas darbam, nevis kā integrēts rīks politikas kvalitātes uzlabošanai

Ko tas nozīmē praksē?

(1) Kompetenču un apmācību ietvars pastāv, bet tā ietekme ir nevienmērīga

Valsts pārvaldē ir izveidota kompetencēs balstīta cilvēkresursu pieeja un profesionālās pilnveides programmas, tomēr šo instrumentu praktiskā ietekme uz ikdienas darbu ir nevienmērīga un lielā mērā atkarīga no iestāžu vadības pieejas. Formālais apmācību un kompetenču attīstības ietvars pastāv, bet tā ietekme uz politikas analīzi un lēmumu sagatavošanu bieži paliek ierobežota.

(2) Apmācības ne vienmēr ir saistītas ar konkrētām politikas vajadzībām

Mācību saturs ne vienmēr ir saistīts ar konkrētām politikas jomām vai institucionāla-

jām problēmām, apmācības bieži ir vērstas uz metožu un instrumentu (piemēram, analītisko tehniku vai problēmu strukturēšanas rīku) apguvi, bet mazāk – uz politikas procesu un analītiskās domāšanas attīstību. Rezultātā apgūtās metodes ne vienmēr pārvēršas praktiskā politikas analīzes kapacitātē.

(3) Snieguma vadības cikls praksē vēl nav pilnībā pabeigts

Formāli valsts pārvaldē pastāv snieguma vadības sistēma, kas paredz individuālo mērķu un kompetenču novērtēšanu, taču pilnībā integrēts rezultātu monitoringa cikls vēl nav izveidojies, un individuālie mērķi ne vienmēr ir saistīti ar iestāžu stratēģiskajiem rezultātiem.

(4) Tehniskā infrastruktūra ierobežo snieguma vadību

Situāciju pastiprina arī tehniskās infrastruktūras trūkumi, proti, nav vienotas informācijas sistēmas, kas sistemātiski saistītu iestāžu stratēģiskos mērķus, snieguma rādītājus un ikdienas darba rezultātus. Analītiskās kapacitātes ierobežojumi ne vienmēr izriet no datu vai prasmju trūkuma – dati daudzos gadījumos ir pieejami, taču tie netiek sistemātiski integrēti politikas lēmumu sagatavošanā.

Šobrīd tiek veidoti valsts pārvaldes snieguma monitoringa rīki, izmantojot OECD pārvaldības indikatoru pieejas un ES kohēzijas politikas programmas (2021-2027) finansējumu.²³ Tas nozīmē, ka vienots rezultātu monitoringa un analītiskās atgriezeniskās saites mehānisms vēl atrodas attīstības stadijā.

(5) Institucionālā darba vide ierobežo jaunu prasmju izmantošanu

Ikdienas darba režīms (īsi termiņi, intensīvi saskaņošanas procesi, politisko prioritāšu maiņa) veicina darbību, kas balstīta uz drošiem un ierastiem risinājumiem. Šādos apstākļos darbinieki bieži atgriežas pie jau zināmām darba praksēm, pat ja apmācībās ir apgūtas jaunas pieejas.

(6) Labās prakses piemēri bieži paliek izolēti

Atsevišķās iestādēs pastāv spēcīgas profesionālās attīstības iniciatīvas un inovāciju prakses, tomēr to pārnese uz citām iestādēm bieži ir ierobežota un lielā mērā atkarīga no konkrētu vadītāju iniciatīvas vai projektiem, nevis no sistemātiski izveidotiem mehānismiem.

Ko tas nozīmē valsts pārvaldes rīcībspējai?

Valsts pārvaldē tiek ieguldīti ievērojami resursi profesionālajai attīstībai, taču šie

ieguldījumi ne vienmēr pārvēršas labākā politikas sagatavošanā vai ieviešanā. Vienlaikus iestādēs apmācībām paredzētie līdzekļi ir ierobežoti, bet budžeta samazinājuma gadījumā tie ir pirmie, no kuriem atsakās, tādējādi bremzējot ilgtermiņa profesionālās attīstības iespējas. Apmācības bieži tiek organizētas paralēli ikdienas darbam, nevis piedāvātas kā integrēts instruments institucionālās mācīšanās un politikas kvalitātes uzlabošanai. Problēma nav instrumentu trūkumā, jo kompetenču ietvari, mācību programmas un snieguma vadības elementi pastāv, bet to integrācijā personāla vadības un politikas sagatavošanas procesos, kas nenotiek sistemātiski.

Rezultātā prasmju attīstība bieži ir atkarīga no individuāliem darbiniekiem vai konkrētu vadītāju iniciatīvas, nevis no konsekventas sistēmas pieejas. Cilvēkresursu sistēma valsts pārvaldē normatīvo stabilitāti un administratīvo koordināciju atbalsta vairāk nekā padziļinātas ekspertīzes uzkrāšanu un kompleksu politikas risinājumu sagatavošanu.

Līdzīgs secinājums ir arī Valsts administrācijas skolas (VAS) pētījumā par ilgtspējīgu kompetenču attīstību – apmācību iniciatīvas rada noturīgu ietekmi tikai tad, ja tās ir sistemātiski integrētas institucionālajos mērķos, vadības atbildībā un organizatoriskajā vidē.²⁴ Jaunā augstākā līmeņa vadītāju līderības programma iezīmē pāreju uz sistēmiskāku pieeju, taču tā vēl nav pilnībā integrēta vienotā personāla pārvaldības ciklā.

Cilvēkresursu sistēmas efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no plašākas institucionālās un politiskās vides, kurā tā darbojas, tādēļ cilvēkresursu politika valsts pārvaldē nav skatāma izolēti no politiskās vides un politiskās rīcībspējas struktūras.

Politiskā vide un valsts pārvaldes rīcībspēja

Valsts pārvaldes rīcībspēju ietekmē ne tikai cilvēkresursu politikas instrumenti, bet arī politiskā vide, kurā tie darbojas. Politiskie cikli, prioritāšu maiņa un fragmentēti politiskie signāli būtiski ietekmē to, kā institūcijas plāno kapacitāti, attīsta profesionālās kompetences un organizē darbu. Ja politiskie

mērķi un rezultāti nav skaidri definēti, institūcijām kļūst grūtāk noteikt, kurās jomās nepieciešams stiprināt kapacitāti un attīstīt specializētas kompetences. Šādos apstākļos cilvēkresursu politika biežāk saglabā esošo institucionālo struktūru, nevis palīdz stiprināt valsts pārvaldes rīcībspēju. Rezultātā

²³ OECD. 2024. Public Governance Performance Monitoring Toolkit for Latvia; Ministru kabinets. 2025. Par ERAF 1.3.11. pasākuma "IKT risinājumu un pakalpojumu attīstība" projektu pasēm (25-TA-1909).

²⁴ Valsts kanceleja. 2022. Metodiskais materiāls "Ilgtspējīga kompetenču attīstība: Kā sasniegt noturīgus rezultātus vadītāju un iestāžu attīstībā". Rokasgrāmata valsts pārvaldes augstākā līmeņa vadītājiem.

veidojas institucionāla vide, kur dominē normatīvā stabilitāte, bet rīcībspējas attīstība ir ierobežota.

Politiskie cikli ir salīdzinoši īsi, bet atbildība starp institūcijām sadrumstalota, tādēļ pārvalde biežāk pielāgojas mainīgiem politiskiem uzdevumiem, nevis attīsta kapacitāti ilgtermiņa rezultātu sasniegšanai. Politiskajās debatēs valsts pārvaldes samazināšana bieži tiek attiecināta uz centrālās administrācijas darbiniekiem, lai gan šī grupa veido salīdzinoši nelielu daļu no kopējā publiskā sektora darbinieku skaita. Tas rada situāciju, kur politiskais spiediens koncentrējas uz šauru administratīvo segmentu, kamēr plašāka publiskā sektora struktūra bieži paliek ārpus reformas diskusijas.

(1) Politiskie signāli un īsais prioritāšu cikls

Politiskie signāli bieži mainās līdz ar politiskajiem cikliem un ietekmē reformu ieceres. Tie nereti tiek formulēti kā vispārīgi efektivitātes vai taupības uzstādījumi vai arī interpretēti vienkāršoti, piemēram, kā atalgojuma sakārtošana vai struktūru optimizācija. Praksē šādi uzstādījumi ne vienmēr risina darba slodzes, profesionālās attīstības un analītiskās kapacitātes jautājumus iestāžu ikdienā. Arī uz attīstību orientētā sākotnējā valsts civildienesta attīstības koncepcija, kas ietver stratēģisko plānošanu, mobilitāti, pēctecību un vienotā nodarbinātības regulējuma izstrādi, tika virzīta politiskajā kontekstā, kur dominēja budžeta konsolidācijas prioritātes. Tas ilustrē, ka cilvēkresursu politikas instrumentu virzību praksē būtiski ietekmē aktuālā politiskā un fiskālā dienaskārtība.

Cilvēkresursu politika faktiski aptver daudz plašāku jautājumu loku: profesionālo specializāciju, analītisko kapacitāti, karjeras ceļus, zināšanu uzkrāšanu sistēmā. Taču politiskās prasības bieži parādās kā *ad hoc* uzdevumi, kas nav sasaistīti ar iestāžu resursiem vai ilgtermiņa attīstības virzieniem. Rezultātā reformas bieži tiek uzsāktas, bet to ieviešana netiek konsekventi uzraudzīta. Arī lielas strukturālas reformas, piemēram, skolu tīkla reorganizācija, labi ilustrē šo dinamiku, jo politiskie lēmumi par reformu virzību bieži tiek pieņemti salīdzinoši ātri, bet to praktiskā ieviešana administrācijai prasa ilgstošu koordināciju un pastāvīgu pielāgošanos vietējā līmeņa situācijai.

Tas uztur pastāvīgu “reaģēšanas režīmu” un samazina telpu stratēģiskai plānošanai

gan iestādēs, gan valdības centrā. Ir zināmi gadījumi, kad politiski prioritāras iniciatīvas ilgstoši palikušas saskaņošanas procesā bez skaidra politiskā īpašnieka. Šādās situācijās koordinācija balstās procedūrās, nevis kopīgā rezultāta sasniegšanā.

(2) Politiskās vides ietekmes loģika

Šo situāciju var raksturot kā cēloņsakarību posmus, kas parāda politiskās vides ietekmi uz valsts pārvaldes rīcībspēju.

Neskaidru politisko signālu apstākļos administrācija biežāk orientējas uz procedūru uzturēšanu un riska mazināšanu, mazāka uzmanība tiek veltīta analītiskai politikas alternatīvu vai ilgtermiņa kapacitātes attīstībai.

6.13. attēls

Politiskā līmeņa ietekme uz valsts pārvaldes rīcībspēju

Avots: Pētījuma empīriskā analīze; interviju materiāli

(3) Analītiskās informācijas izmantošanas pārrāvums

Valsts pārvaldē tiek uzkrāti dati par regulējuma ietekmi, administratīvo slogu un politikas rezultātiem, taču šī informācija reti tiek sistemātiski izmantota politiskajā lēmumu pieņemšanā.

Ministru kabineta diskusijās analītiskie dati lielākoties netiek izmantoti prioritāšu pārskatīšanai vai lēmumu korekcijai, kā rezultātā analītiskā informācija biežāk kalpo kā pamatojums jau pieņemtiem lēmumiem, nevis kā instruments politikas alternatīvu sistemātiskai izvērtēšanai.

(4) Administratīvā piesardzība kā institucionāla reakcija

Ja politiskie signāli ir neskaidri vai bieži mainās, par drošāko rīcības formu kļūst procedūru ievērošana un risku mazināšana. Normatīvā piesardzība valsts pārvaldē bieži darbojas kā institucionāls mehānisms, kas ļauj izvairīties no riskiem. Priekšroka tiek dota procedūru ievērošanai, pat ja tas ne vienmēr palīdz uzlabot politikas rezultātus. Tas stiprina piesardzības kultūru un ierobežo iniciatīvu. Jaunu risinājumu piedāvāšana vai neatkarīga profesionāla pozīcija šādos apstākļos var tikt uztverta kā tāda, kas saistīta ar lielāku institucionālo vai politisko risku.

(5) Sekas valsts pārvaldes rīcībspējai

Iepriekš aprakstīto mehānismu kopējā ietekme tieši atspoguļojas valsts pārvaldes

rīcībspējā. Fragmentēti politiskie signāli, valdības centra ierobežotā kapacitāte un nepietiekama starpnozaru koordinācija veido institucionālu vidi, kur dominē īstermiņa uzdevumi, administratīvā stabilitāte un piesardzīga profesionālā rīcība.

Šādos apstākļos pārvaldē bieži veidojas pastāvīgs pārslodzes un reaģēšanas režīms. Ierobežota rotācija starp institūcijām un fragmentēta analītiskā kapacitāte apgrūtina stabilas politikas ekspertīzes uzkrāšanos. Pat gadījumos, kad darbinieki iegūst jaunas prasmes, institucionālā vide bieži nostiprina ierasto darba praksi. Rezultātā cilvēkresursu politika praksē biežāk darbojas kā politisko nestabilitāti līdzsvarojošs mehānisms, nevis kā instruments valsts pārvaldes rīcībspējas stiprināšanai.

Riski valsts pārvaldes rīcībspējai

Ja cilvēkresursu sistēmas ierobežojumi un politiskās vides īstermiņa loģika netiek sistemātiski risināti, pastāv vairāki būtiski riski valsts pārvaldes rīcībspējai.

(1) Profesionālās ekspertīzes mazināšanās

Profesionālo profilu disproporcija, ierobežotās karjeras iespējas un nepietiekama specializācijas attīstība var pakāpeniski mazināt valsts pārvaldes spēju sagatavot kompleksus politikas risinājumus un īstenot ilgtermiņa reformas.

(2) Analītiskās kapacitātes vājināšanās

Valsts pārvaldē tiek uzkrāti dati un analītiska informācija, taču tie ne vienmēr tiek izmantoti politiskā lēmumu pieņemšanā. Ja šī situācija saglabājas, samazinās iespēja sistemātiski uzlabot politikas kvalitāti un mācīties no iepriekšējās pieredzes.

(3) Administratīvās piesardzības tālāka nostiprināšanās

Ja politiskie signāli ir neskaidri, bieži mainās un politiskā atbildība nav skaidra, par

drošāko rīcības formu kļūst procedūru ievērošana un riska mazināšana. Tas ierobežo telpu politikas izveides inovācijai un institucionālās mācīšanās nodrošināšanai.

(4) Reformu fragmentācija un nepabeigtība

Īsi politiskie cikli bieži veicina jaunu iniciatīvu uzsākšanu, tomēr bez konsekvantas ieviešanas uzraudzības reformas var palikt nepabeigtas vai zaudēt sākotnējo mērķi. Ja šie riski netiek sistemātiski risināti, pastāv iespēja, ka valsts pārvaldes sistēma arī turpmāk galvenokārt uzturēs procedūras un stabilitāti, bet tās spēja attīstīt analītisku, uz rezultātiem orientētu un starpnozaru koordinētu politiku paliks ierobežota.

Kopumā jāsecina, ka cilvēkresursu politikas instrumenti valsts pārvaldē formāli pastāv, taču praksē tie bieži darbojas fragmentēti un pagaidām neveido vienotu sistēmu politikas ekspertīzes attīstībai.

Apkopojums. Ko tas nozīmē valsts rīcībspējai?

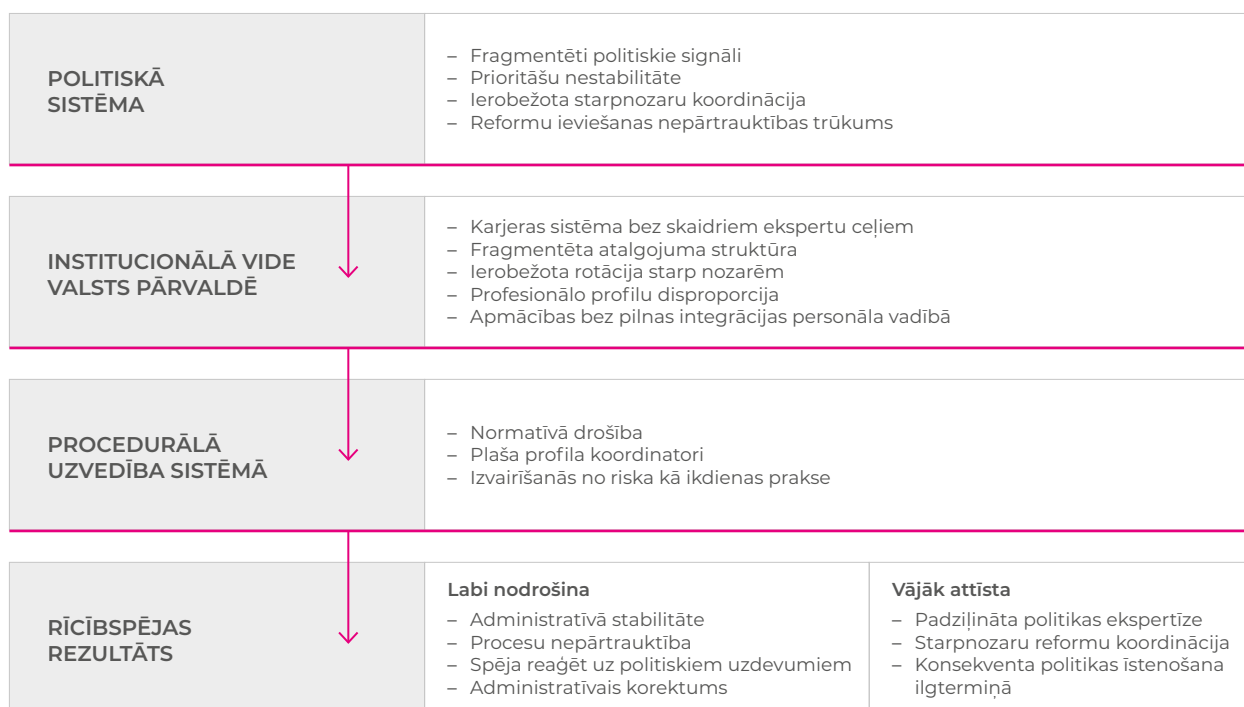
Valsts pārvaldes rīcībspēju Latvijā galvenokārt ierobežo nevis individuālu prasmju vai motivācijas trūkums, bet darba vide, kurā šīs prasmes tiek izmantotas. Valsts pārvaldē strādājošajiem bieži ir augsta profesionālā

kompetence un motivācija strādāt sabiedrības interesēs, bet sistēma vairāk veicina stabilitāti un administratīvo drošību nekā padziļinātas ekspertīzes un ilgtermiņa politikas risinājumu attīstību.

6.14. attēls

Valsts pārvaldes rīcībspējas institucionālais modelis Latvijā

Avots: Pētījuma empiriskā analīze; interviju materiāli

Pētījumā identificēti vairāki savstarpēji saistīti mehānismi, kas veido šo situāciju un rada darba vidi, kur drošākā stratēģija ir normatīvo prasību ievērošana un iestāžu risku mazināšana.

(1) Karjeras sistēma valsts pārvaldē zināmā mērā veicina profesionālo specializāciju, tomēr profesionālā izaugsme biežāk nozīmē amata saglabāšanu vai pāreju vadības amatos, nevis padziļinātu attīstību konkrētās politikas jomās. Rezultātā ekspertīze galvenokārt uzkrājas pie atsevišķiem speciālistiem vai iestādēs, nevis kļūst par sistēmisku kapacitāti.

(2) Rotācija starp nozarēm un institūcijām nav sistemātiski attīstīta, tāpēc zināšanas un pieredze bieži vien pielietotas atsevišķas iestādes ietvaros, bet to pārnese starp valsts pārvaldes institūcijām paliek limitēta.

(3) Atalgojuma sistēma, neraugoties uz tās augsto atbilstību mūsdienu starptautiskajai praksei, saglabā fragmentētu raksturu. Lai gan pamatalgu struktūra ir normatīvi sakārtota, iestāžu atlīdzības fondi un piemaksu prakse būtiski atšķiras. Daudzos gadījumos piemaksas tiek izmantotas, lai kompensētu strukturālas kapacitātes problēmas vai pieaugošu darba slodzi.

(4) Profesionālajos profilos dominē vispārējā rakstura kompetences, kas galvenokārt

saistītas ar procesu koordinēšanu, dokumentu apriti un risku mazināšanu. Šāda struktūra palīdz uzturēt sistēmas stabilitāti, taču vienlaikus apgrūtina padziļinātas politikas ekspertīzes sistemātisku uzkrāšanu un izmantošanu.

(5) Apmācību un kompetenču attīstības sistēma formāli ir izveidota, taču tās ietekme uz ikdienas darbu bieži ir ierobežota. Jaunas prasmes bieži paliek individuālā līmenī, jo darba vide vairāk veicina administratīvu drošību nekā eksperimentēšanu vai analītisku pieeju.

(6) Fragmentēti politiskie signāli – cilvēkresursu politika politikajā līmenī bieži tiek uztverta kā tehnisks jautājums, savukārt ilgtermiņa kapacitātes attīstība ne vienmēr tiek konsekventi sasaistīta ar politikas prioritātēm.

Šo dinamiku var ilustrēt ar vienkāršotu modeli, kas parāda, kā politiskās sistēmas signāli ietekmē valsts pārvaldes darba vidi, profesionālo uzvedību un līdz ar to – arī valsts rīcībspēju.

Kopumā šie mehānismi veido darba vidi, kurā valsts pārvaldes sistēma vairāk orientējas uz stabilitātes uzturēšanu, procedūru ievērošanu un operatīvo politisko uzdevumu izpildi nekā padziļinātas ekspertīzes attīstību vai ilgtermiņa reformu virzīšanu. Šādos

apstākļos sistēma salīdzinoši labi nodrošina administratīvo stabilitāti, procesu nepārtrauktību un spēju reaģēt uz aktuāliem politiskiem uzdevumiem, tomēr sarežģītākos politikas jautājumos, īpaši attiecībā uz starp-

nozaru reformām vai ilgtermiņa politikas attīstību, kļūst redzams, ka sistēmai ir grūtāk uzkrāt ekspertīzi un konsekventi īstenot politikas prioritātes ilgākā laika periodā.

Rekomendācijas

Valsts pārvaldes rīcībspēja ir atkarīga no trim savstarpēji saistītiem elementiem: (1) skaidras reformu ieviešanas vadības, (2) vadītāju atbildības par rezultātiem un (3) profesionālas politikas analītikas un cilvēkresursu kapacitātes, kas ļauj valdības noteiktās prioritātes īstenot praksē. No politikas realizējamības viedokļa vislielāko ietekmi un vienlaikus politiski īstenojamus rezultātus var panākt, stiprinot politiskās izpildvaras spēju koncentrēties uz skaidri noteiktām prioritātēm, nodrošināt precīzu reformu atbildību un konsekventu to ieviešanu. Tas prasa stiprināt valdības centra koordinācijas lomu un sasaistīt valsts pārvaldes cilvēkresursu sistēmu ar valdības reformu prioritātēm. Vienlaikus tas nozīmē gan politiskās koordinācijas stiprināšanu valdības līmenī, gan administratīvās kapacitātes attīstīšanu valsts pārvaldē.

(1) Izmantot valdības deklarāciju kā politiskās vadības instrumentu

Lai valdība spētu īstenot ilgtermiņa reformas un uzņemties politisko atbildību par rezultātiem, nepieciešama vienota valdības prioritāšu plānošanas un vadības sistēma. Tās pamatā būtu trīs līdz piecu starpnozaru prioritāšu noteikšana valdības deklarācijā, kurām visā Ministru kabineta pilnvaru laikā ir skaidri noteikta politiskā atbildība un koordinācija valdības centrā, nodalot politisko lēmumu pieņemšanu no administratīvās ieviešanas vadības.

Savukārt Ministru prezidentam jābūt skaidri noteiktai lomai šo trīs līdz piecu valdības prioritāšu uzturēšanā un ieviešanas uzraudzībā. Primāri šādu pieeju var nostiprināt koalīcijas līgumā, paredzot, ka valdības prioritātes netiek mainītas bez rakstveida vienošanās starp koalīcijas partneriem un publiskota Ministru kabineta lēmuma. Var veikt precīzējumus Ministru kabineta iekārtas likumā un Ministru kabineta kārtības rullī, skaidrāk nostiprinot Ministru prezidenta lomu prioritāšu ieviešanas koordinācijā un nodrošinot, ka novirzes no valdības prioritātēm tiek politiski pamatotas.

Valdības darba rezultātu vērtēšana varētu aptvert divus līmeņus. Pirmajā līmenī būtu valdības deklarācijā ietvertu prioritāšu mērķa rezultātu rādītāji, kas tieši saistīti ar konkrēto reformu mērķiem, piemēram, pakalpojumu pieejamības uzlabojums, termiņu saīsinājums, administratīvā sloga samazinājums, nodarbinātības pieaugums konkrētā mērķa grupā vai cits tieši attiecināms reformas rezultāts. Šie rādītāji būtu jānosaka jau valdības deklarācijā un rīcības plānā, un to progress būtu jāpārskata vismaz reizi ceturksnī, bet rezultāti jāvērtē vismaz reizi gadā.

Otrajā līmenī būtu valsts attīstības virziena jeb konteksta caurviju rādītāji, piemēram, IKP dinamika, eksporta attīstība, nabadzības risks, bezdarba līmenis vai demogrāfiskās tendences. Šie rādītāji nav vienas valdības tieša atbildība, bet tie palīdz vērtēt, vai valdības politika kopumā virzās noteiktajā stratēģiskajā virzienā. Tos būtu lietderīgi pārskatīt vismaz reizi gadā un izmantot kā plašāku politikas virziena novērtējumu.

(2) Stiprināt valdības stratēģisko vadību un kopīgo atbildību par prioritātēm

Lai valdības deklarācijā noteiktās prioritātes tiktu konsekventi īstenotas un celtu sabiedrības uzticēšanos valdībai, nepieciešams stiprināt valdības stratēģisko vadību un ministru kopīgo atbildību par prioritāšu īstenošanu. Valdības darbs vairāk jāorganizē ap dažām kopīgām starpnozaru prioritātēm, nevis atsevišķu nozaru izolētu darba pieeju.

Pirmkārt, atbilstoši trīs līdz piecām valdības prioritātēm jānosaka starpministriju jeb starpnozaru mērķi, par kuriem kopīgi atbild vairākas ministrijas. Otrkārt, valdības darbā jāievieš prakse, ka katram būtiskam politikas lēmumam jāparedz skaidrojums par tā ietekmi uz valdības prioritātēm un atbildīgajiem par lēmuma īstenošanu. Treškārt, jāievieš regulāras kopīgas valdības stratēģiskā darba sesijas (piemēram, reizi ceturksnī), kur ministri izvērtē progresu attiecībā uz galveno valdības prioritāšu un stratēģisko

mērķu īstenošanu, identificē šķēršļus un vienojas par nepieciešamo rīcību.

Valsts kancelejas uzdevums šajā mehānismā būtu atbildēt par valdības prioritāšu efektīvu un mērķorientētu ieviešanas koordināciju, nodrošināt analītisko bāzi reformu izstrādei, sniegt atzinumu par ministriju virzīto projektu un pasākumu atbilstību valdības prioritātēm (sk. 3. punktu).

Savukārt Ministru kabineta darbā jāpalielina telpa politisko izvēļu un stratēģisko diskusiju jautājumiem, nevis jākoncentrējas galvenokārt uz tehnisku lēmumu apstiprināšanu. Tādējādi Ministru kabinets vairāk kļūtu par vietu, kur veidojas kopīgā politiskā atbildība un ministri darbojas kā kopīgu valdības un valsts attīstības mērķu īstenotāji.

Šāds mehānisms mazinātu valdības darba tehnokrātisko raksturu, un valdība spētu stratēģiski īstenot savas prioritātes.

(3) Nodrošināt skaidru valdības prioritāro reformu ieviešanas vadības modeli

Lai valdības prioritārās reformas tiktu ne tikai politiski apstiprinātas, bet arī konsekventi ieviestas praksē, nepieciešams skaidrs reformu ieviešanas vadības modelis.

Katrai valdības prioritārajai reformai ar starpnozaru ietekmi jānosaka administratīvais ieviešanas koordinators – Valsts kancelejas ierēdnis Pārresoru koordinācijas departamentā, kurš funkcionāli atbild Valsts kancelejas direktoram un koordinē reformas ieviešanu visā valdības pilnvaru termiņā. Šim nolūkam Valsts kancelejas Pārresoru koordinācijas departamentā ieteicams izveidot nelielu prioritāro reformu koordinācijas vienību, balstoties uz esošo resursu pārstrukturēšanu, nevis jaunu amatu radīšanu. Ja valdībai ir 3-5 prioritārās reformas, vienībā darbojas 3-5 koordinatori – pa vienam katrai prioritātei – un vienības vadītājs.

Papildus katrai prioritātei tiek izveidota kopīga ieviešanas komanda no iesaistīto ministriju un iestāžu pārstāvjiem. Tās koordinējošais kodols atrodas Valsts kancelejā attiecīgās reformas koordinatora vadībā, savukārt ministriju un iestāžu pārstāvji turpina darbu savās iestādēs, bet daļu darba laika velta konkrētās reformas ieviešanai. Šāds darba formāts ļauj nodrošināt horizontālu, neitrālu pārresoru koordināciju, neveidojot jaunas paralēlas struktūras ministrijās.

Katrai reformai jāizstrādā ieviešanas plāns visam valdības pilnvaru termiņam, nosa-

kot starprezultātus, termiņus, iesaistītās institūcijas un atbildības sadalījumu, un tas regulāri, piemēram, reizi gadā, jāaktualizē. Koordinators uztur šo ieviešanas ceļakarti, organizē starpinstiūciju sanāksmes, seko progresam un sagatavo ceturkšņa progresa ziņojumu Ministru kabinetam par sasniegto, riskiem un nepieciešamajiem lēmumiem. Ja vienošanos administratīvajā līmenī panākt neizdodas, koordinators virza jautājumu izlemšanai Valsts kancelejas direktoram un Ministru prezidentam.

Ieviešana paredzama divos posmos. Pirmajā posmā modeli var ieviest ar esošajām Ministru kabineta un Ministru prezidenta pilnvarām, bet otrajā posmā to nepieciešams nostiprināt normatīvajos aktos, lai tas būtu noturīgs un nebūtu atkarīgs tikai no konkrētā Ministru prezidenta politiskās gribas.

Pirmajā posmā valdības pilnvaru sākumā Ministru kabinets apstiprina prioritārās reformas un katrai no tām nosaka politiski atbildīgo ministru, administratīvo ieviešanas koordinatoru Valsts kancelejā, starprezultātus, termiņus, iesaistītās institūcijas un pārskatu sniegšanas kārtību.

Otrajā posmā modeli nepieciešams nostiprināt normatīvajos aktos. Ministru kabineta kārtības rullī skaidri paredzēt atsevišķu kārtību valdības prioritāro reformu ieviešanas vadībai, savukārt Valsts kancelejas nolikumā konkretizēt, ka esošās pārresoru koordinācijas un rīcības plāna izpildes uzraudzības funkcijas aptver arī prioritāro reformu ieviešanas koordināciju, progresa uzraudzību un regulāru ziņošanu Ministru prezidentam un Ministru kabinetam par ieviešanas gaitu, šķēršļiem un nepieciešamajiem lēmumiem. Papildus var apsvērt precizējumu Ministru kabineta iekārtas likuma 15. pantā, nosakot, ka valdības rīcības plānā prioritārajām reformām paredz politiski atbildīgo Ministru kabineta locekli, administratīvo ieviešanas koordinatoru un progresa pārskatīšanas kārtību.

Lai modelis darbotos praksē, nepieciešams skaidrāk nostiprināt to iestāžu vadītāju atbildību, kuru iestādes ir tieši iesaistītas valdības prioritārajās reformās. Tas nozīmē, ka valsts sekretāru un to tiešās pārvaldes iestāžu vadītāju snieguma novērtēšanā jāparedz atsevišķs rezultātu bloks par šo reformu ieviešanu viņu kompetences robežās. Praktiski tas nozīmē, ka daļu no attiecīgā vadītāja gada novērtējuma, piemēram, 20-30%, veido reformas ieviešanas starprezultātu izpilde.

Šo pieeju neattiecinā uz visiem vadītājiem vienādi, bet tikai uz tieši iesaistītajiem vadītājiem. Vērtēšana jābalsta konkrētos starprezultātos un snieguma rādītājos, kas izriet no valdības rīcības plāna, reformas ieviešanas plāna un iestādes darbības stratēģijas. Tas ir būtiski, jo iestāžu vadītājus nevajadzētu vērtēt par politiskiem rezultātiem, kurus viņi paši nevar tieši ietekmēt.

Šo pieeju iespējams ieviest, precizējot Ministru kabineta noteikumu Nr. 494 "Noteikumi par valsts tiešās pārvaldes iestādēs nodarbināto darba izpildes novērtēšanu" piemērošanu, kā arī Valsts kancelejas un ministriju izmantotajās vadlīnijās un praksē par mērķu noteikšanu, to sadalīšanu pa atbildības līmeņiem un vadītāju novērtēšanu paredzot reformas rezultātu komponenti tieši iesaistītajās iestādēs. Tajā jāparedz, ka (1) rezultātu komponente attiecas tikai uz tiem vadītājiem, kuru iestādes vai struktūrvienības ir tieši iesaistītas konkrētajā reformā; (2) šīs komponentes īpatsvars ir iepriekš noteikts un skaidrs; (3) vērtēšana balstās uz konkrētiem starprezultātiem un snieguma rādītājiem, nevis uz vispārīgiem politiskiem uzstādījumiem. Par metodisko ieviešanu un uzraudzību atbild Valsts kancelejas direktors.

(4) Sasaistīt valsts pārvaldes cilvēkresursu plānošanu ar valdības prioritāro reformu ieviešanu

Lai valdības prioritārās reformas būtu īstenojamas praksē, valsts pārvaldes cilvēkre-

sursu plānošana ciešāk jāsaista ar valdības reformu prioritātēm. Valdības centram sistemātiski jāizvērtē, kādas kompetences un cilvēkresursu kapacitāte ir nepieciešama konkrētu prioritāro reformu ieviešanai visā valsts pārvaldē, un šī informācija jāizmanto cilvēkresursu un valsts budžeta plānošanā.

Valsts kancelejai jau ir noteikta valsts pārvaldes cilvēkresursu attīstības politikas veidošanas, organizēšanas un koordinēšanas funkcija, taču tā pašlaik nav pietiekami cieši sasaistīta ar valdības prioritāro reformu ieviešanas vajadzībām. Tādēļ ieteicams stiprināt tieši šo esošo funkciju, paredzot, ka Valsts kanceleja regulāri izvērtē, kādas kompetences un kāda kapacitāte ir nepieciešama prioritāro reformu ieviešanai visā valsts pārvaldē, un šo izvērtējumu izmanto cilvēkresursu, mācību, darbinieku atlases un budžeta plānošanā iesaistītajās ministrijās un iestādēs.

Praktiski tas nozīmē, ka cilvēkresursu plānošanā lielāka uzmanība tiek pievērsta reformu ieviešanai kritiskajām kompetencēm – politikas analītikai, juridiskajai ekspertīzei, projektu un pārmaiņu vadībai, datu izmantošanai un analīzē balstītu lēmumu sagatavošanai. Tas ļautu savlaicīgi identificēt, kurās ministrijās un iestādēs trūkst kapacitātes valdības prioritāro reformu īstenošanai, un attiecīgi pielāgot personāla plānošanu, profesionālās attīstības pasākumus un budžeta pieprasījumus.

AUTORI

Daunis Auers, PhD

Domnīcas LaSER valdes priekšsēdētājs, Latvijas Universitātes (LU) profesors, Žana Monē profesors, LU doktora studiju programmas “Sociālās zinātnes” direktors. Studējis Londonas Ekonomikas augstskolā (LSE) un Londonas Universitātes koledžā (UCL) Apvienotajā Karalistē. Bijis ASV Fulbraita programmas pētnieks Kalifornijas universitātē Berklijā (2005-2006), Fulbraita profesors Vašingtonas universitātē Sietlā (2023-2024) un Baltijas-Amerikas Brīvības fonda pētnieks Wayne State universitātē Detroitā (2014) ASV. Bijis ASV bāzētās Baltijas studiju apvienības (*Association for the Advancement of Baltic Studies*) prezidents. Latvijas Valsts prezidenta izveidotās Valsts konkurētspējas komisijas loceklis, Rīgas Stradiņa universitātes Padomnieku konventa loceklis un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras (LTRK) goda konventa padomnieks. Eiropas un Baltijas valstu politikas, politisko risku un ekonomikas konkurētspējas pētnieks.

Ieva Hofmane, PhD

Politikas zinātniece, doktora grādu politikas un sociālajās zinātnēs ieguvusi Eiropas Universitātes institūtā (EUI) 2025. gada septembrī. Viņas pētnieciskās intereses saistītas ar jauniešu politisko pārstāvniecību, vienlaikus aptverot arī plašākus salīdzinošās politikas jautājumus. Ieva Hofmane docē kursus dažādās Latvijas augstskolās, kā arī vada studentu noslēguma darbu izstrādi. Līdztekus viņa iesaistās augstākās izglītības pilnveidē, stiprinot Latvijas akadēmiskā personāla prasmes mūsdienīgu, studentcentrētu mācību pieeju īstenošanā.

Jānis Ikstens, Dr. sc. pol.

Latvijas Universitātes profesors. Galvenās pētnieciskās intereses ir saistītas ar politiskajām partijām, partiju finansēšanu un vēlēšanu uzvedību. Nozīmīgāko publikāciju vidū ir divas kolektīvās monogrāfijas: *Public Finance and Post-Communist Party Development* (2008/2016, Ashgate) un *Founding Elections in Latvia* (2011, Nomos). Darbojies EDSO Ekspertu pamatgrupā, kas sagatavoja EDSO un Venēcijas komisijas vadlīnijas politisko partija regulējumam. Vairākkārtējs Fulbraita stipendijas ieguvējs un Baltijas-Amerikas brīvības fonda (BAFF) stipendijas ieguvējs. Bijis Vidzemes augstskolas rektors, Latvijas Universitātes prorektors, SIA Rīgas Juridiskā augstskola valdes priekšsēdētājs, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes dekāns.

Valts Kalniņš, Dr. sc. pol.

Latvijas Universitātes Ekonomikas un sociālo zinātņu fakultātes Sociālo zinātņu nodaļas docents. No 2003. līdz 2017. gadam bija domnīcas *PROVIDUS* pētnieks. Kopš 1999. gada īstenojis virkni pētījumu par jautājumiem, kas saistīti ar labu pārvaldību, korupcijas novēršanu, lobēšanu. Aktīvi darbojas kā konsultants Eiropas Padomes, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) un citu starptautisko un valsts institūciju projektos Latvijā, Balkānos, Vidusāzijā un citviet. Valts Kalniņš ir biedrības *Sabiedrība par atklātību – Delna* un ANO Attīstības programmas 2025. gadā izdotā Uzbekistānas nacionālās integritātes sistēmas novērtējuma vadošais autors.

Harijs Kārklīš

Politologs, vēlēšanu pētnieks. Latvijas Universitātē ieguvis maģistra grādu politikas zinātnē, bakalaura grādu matemātikā un statistikā, studējis doktora programmā “Politikas zinātne”. Studiju laikā vadījis lekcijas par vēlēšanu sistēmām un citiem saistītiem tematiem. Līdzautors pētījumā par sabiedrības drošības uztveri. Profesionālajā jomā deviņus gadus strādājis valsts pārvaldē (Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisija, Finanšu ministrija), pirms tam – finanšu sektorā.

Evija Kļave, Dr. sc. soc.

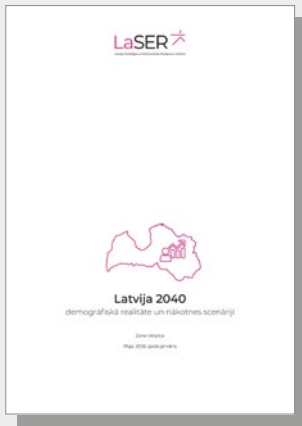
Biznesa augstskolas *Turība* asociētā profesore, vadošā pētniece un prorektore studiju un akadēmiskajā darbā. Ieguvisi doktora grādu politikas socioloģijā Latvijas Universitātē. Evija Kļave ir socioloģe un politikas analītiķe ar vairāk nekā 20 gadu pieredzi akadēmiskajā un lietišķajā pētniecībā. No 2000. līdz 2021. gadam kā nodibinājuma *Baltic Institute of Social Sciences* vadošā pētniece piedalījies daudzu starptautisku, kā arī nacionāla mēroga pētījumu īstenošanā. Kopš 2019. gada ir Latvijas neatkarīgā pētniece un nacionālā koordinatore Eiropas sociālās politikas analīzes tīklā (*European Social Policy Analysis Network*). Viņas pētnieciskās intereses aptver sabiedrības un varas attiecību, nacionālās identitātes, migrācijas, izglītības, nodarbinātības un sociālās iekļaušanās jomas. Vairāku zinātnisko un lietišķo pētījumu publikāciju autore.

Ivo Rollis, Dr. sc. pol.

Politikas zinātņu doktors, valsts pārvaldes konsultants, domnīcas *PROVIDUS* padomes loceklis un pētnieks ar vairāk nekā 20 gadu pieredzi valsts pārvaldes reformu, Eiropas integrācijas, rīcībpolitiku koordinācijas un stratēģiskās plānošanas jautājumos Latvijā, Rietumbalkānos un Eiropas kaimiņpolitikas valstīs. Profesionālā pieredze uzkrāta Latvijas valsts pārvaldē un Eiropas Savienības, Pasaules Bankas, OECD, UNDP un ES dalībvalstu divpusējās sadarbības programmu finansētos starptautiskos projektos. Studējis politikas zinātņi un starptautiskās attiecības Latvijas Universitātē un Hullas Universitātē Apvienotajā Karalistē. Bijis Baltijas-Amerikas Brīvības fonda (BAFF) viespētnieks Pitsburgas Universitātē ASV (2022-2023), kur sadarbojies ar profesoru *B. Guy Peters*. Šobrīd turpina darbu starptautiskā pētnieku komandā, veicot pētījumus par valsts pārvaldes krīžu noturībspēju Baltijas un Ziemeļvalstīs. Latvijas Politologu apvienības biedrs. Ivo Rollis docējis kursus Eiropas Savienības politikas un Eiropas integrācijas jautājumos Latvijas Universitātē, kā arī valsts pārvaldes modernizācijas jautājumos Rīgas Juridiskajā augstskolā attīstības projektu ietvaros. Pētnieciskās intereses: krīžu noturībspēja, valsts pārvaldes modernizācija un inovācijas, Eiropas integrācija, rīcībpolitiku koordinācija, digitālā pārvaldība, attīstības sadarbības un izglītības politika.

Visvaldis Valtenbergs, Dr. sc. pol.

Politikas zinātņu doktors, Latvijas Universitātes asociētais profesors un vadošais pētnieks ar ievērojamu pieredzi akadēmiskajā darbā, starpdisciplināros pētījumos un rīcībpolitikas analīzē. Viņa zinātniskā darbība vērsta uz digitālās transformācijas, sabiedrības pārvaldības, pilsoniskās līdzdalības, kā arī likumdevēja darbības jautājumiem. Viņš ir vadījis nacionālus pētniecības projektus, piedalās starptautiskos konsorcijs. Visvalža Valtenberga raksti tiek regulāri publicēti starptautiski recenzējamās izdevumos.

Latvija 2040
demogrāfiskā realitāte un nākotnes scenāriji

Jānis Valters
Rīga, 2020. gada janvāris

Rīgas metropole 2040
pārvaldāma, drošojama, inovatīva

Rīga, 2020. gada janvāris

Bez satricinājuma nav rezultāta
Latvijas valsts pārvaldes reforma

Jānis Bernikšs, Māris Štālbe
Rīga, 2020. gada decembris

Latvija 2040
Četri nākotnes scenāriji

Daumis Krūms, Uldis Šķedīte
Rīga, 2020. gada maijs

**Ārvalstu studenti Latvijā:
izaugsmes avots?**

Daumis Krūms, Uldis Šķedīte un Uldis Šķedīte
Rīga, 2020. gada februāris

**Latvijas veselības aprūpes sistēmas
reformas iespējas**
Nīderlandes pieredzē

Ilmārs Rūpa
Rīga, 2020. gada aprīlis

Latvijas pilsētas 2040
izaugsme, konkurētspēja, pārvaldība

Rīga, 2020. gada maijs

Veiksme vai laba politika?
Lietuvas ekonomikas fenomens
kā iekšējais Latvijas ražošanas ekonomiskās attīstības?

Māris Štālbe, Māris Štālbe
Rīga, 2020. gada maijs

Virzīties uz Baltijas Tīģeri
Kā stiprināt Baltijas valstu aizsardzības sadarbību?

Māris Štālbe
Rīga, 2020. gada maijss

No sirēnas līdz patvertnei?
Civiltā aizsardzība Rīgā

Māris Štālbe, Māris Štālbe
Rīga, 2020. gada decembris

**Mazāk ir vairāk:
debirokratizācija pasaulē
un Latvijā**

Ilmārs Rūpa, Māris Štālbe
Rīga, 2020. gada oktobris

Kas ir debirokratizācija?
Debirokratizācija ir jēdziens, kas tiek lietots, lai aprakstītu tendenci samazināt birokrātiskās struktūras, kas ir raksturīga modernajai valdībai. Tās mērķis ir samazināt birokrātiskās struktūras, kas ir raksturīga modernajai valdībai. Tās mērķis ir samazināt birokrātiskās struktūras, kas ir raksturīga modernajai valdībai. Tās mērķis ir samazināt birokrātiskās struktūras, kas ir raksturīga modernajai valdībai.

**Katra diena kā svētki:
svētku dienu sistēma Latvijā**

Ilmārs Rūpa, Māris Štālbe
Rīga, 2020. gada oktobris

Vai svētku dienu ir par daudz vai par maz?
Svētku dienu sistēma ir svarīga daļa no valsts administratīvās struktūras. Tās mērķis ir nodrošināt valsts administratīvās struktūras, kas ir raksturīga modernajai valdībai. Tās mērķis ir nodrošināt valsts administratīvās struktūras, kas ir raksturīga modernajai valdībai. Tās mērķis ir nodrošināt valsts administratīvās struktūras, kas ir raksturīga modernajai valdībai.

Latvijas Stratēģijas un Ekonomikas Risinājumu Institūts

Latvijas Stratēģijas un ekonomikas risinājumu institūta (domnīca LaSER)
mērķis ir izstrādāt un piedāvāt Latvijas politikas īstenotājiem jaunas,
inovatīvas un pierādījumos balstītas politiskās idejas.

